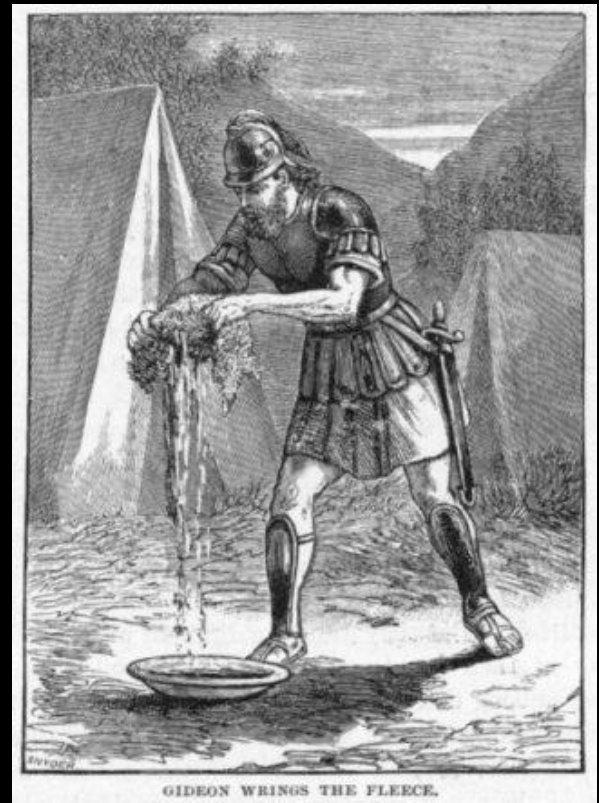
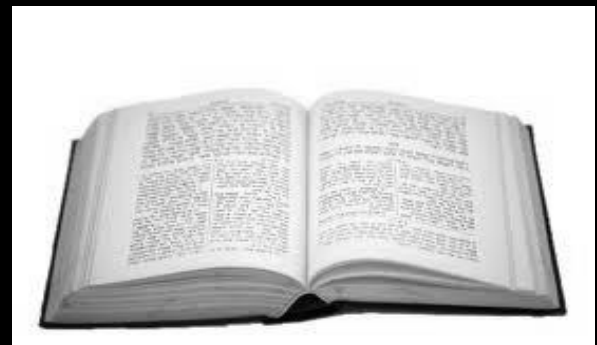

דמויות מופת מן המקרא: גִּדְעוֹן, אֱלִישֶׁעַ וְאַסְתֵּר

חוברת ללימוד עצמי עבור יחידת הבגרות
"נושאים בתנ"ך" לנבחנים ברמה של 5 יחידות לימוד
בשנת הלימודים תשע"ד

כתיבה: צוות כתיבה, אתר כלמוד וכלמוד
עישוב, סידור ועריכה: אבינעם ביר

- הזוהרת מיועדת לשימוש פנימי בלבד -

תוכן עניינים

גדעון

- 4..... יחידה 1: מבוא לתקופת גדעון.....
- 4..... מבוא לספר שופטים.....
- 5..... הרקע לימי גדעון-פרק ו'.....
- 7..... יחידה 2: מינוי גדעון.....
- 8..... תגובת גדעון [פסוקים טו-כד].....
- 9..... גדעון נלחם בעבודה הזרה [כה-לב].....
- 11..... יחידה 3: ההכנות למלחמה.....
- 13..... פרק ז'.....
- 15..... יחידה 4: המלחמה ומאורעותיה.....
- 15..... שלב 1: המכה הראשונה (ז', טז-כב).....
- 17..... שלב 2: לכידת מעברות הירדן ושרי מדין ומחלוקות בתוך העם (ז', כג-כה; ח' א-ט, יג-יז).....
- 18..... שלב 3 – לכידת זבח וצלמונע מלכי מדין (ח', ד-כא).....
- 19..... יחידה 5: אחרית גדעון ומשל יותם.....
- 19..... אחריתו של גדעון.....
- 21..... שאלות חזרה כלליות.....

אלישע

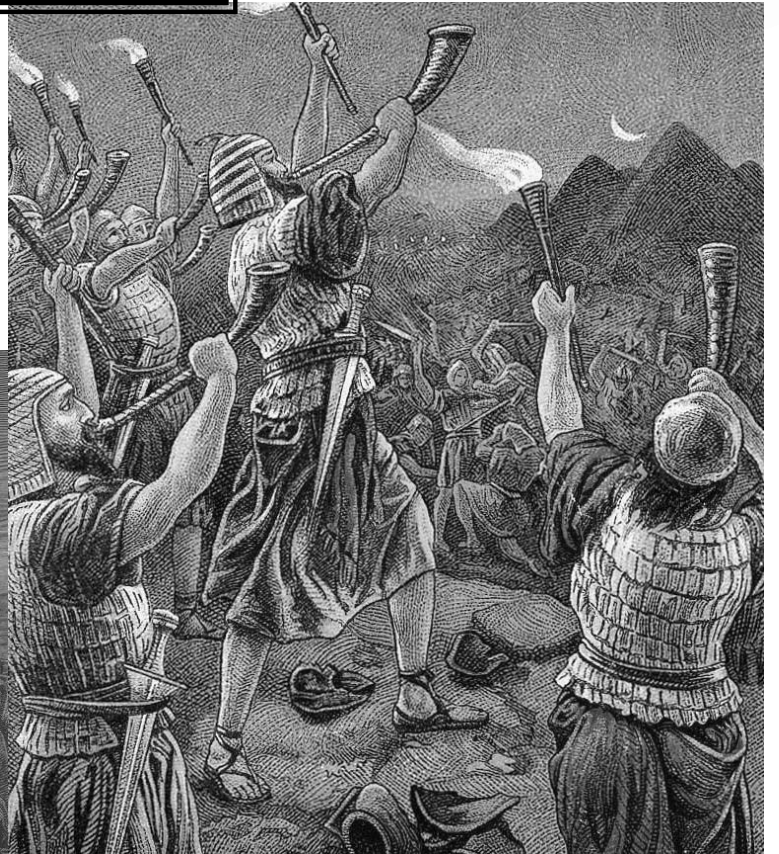
- 24..... יחידה ראשונה - נערים ודובים (מ"ב ב, כג-כה).....
- 25..... יחידה שניה - אסוך שמן (מ"ב ד, א-ז).....
- 27..... יחידה שלישית - בן השונמית (מ"ב ד, ח-לח).....
- 30..... יחידה רביעית - חיל ארם בשומרון (מ"ב ו, ח-כג).....
- 32..... שאלות חזרה:.....

אסתר

- 34..... מבוא.....
- 34..... דמותה של אסתר.....
- 37..... השואה בין יוסף לאסתר.....
- 38..... יחידה 2: התגובה לגזרות המן.....
- 38..... אסתר בבית המלך אחשוורוש.....
- 38..... בין מרדכי לאסתר- בירור הגזרה והצורך.....
- 40..... התעוררות אסתר לפעולה בעקבות דברי מרדכי.....
- 42..... יחידה 3: תוכניתה של אסתר.....
- 43..... פגישת המלך ואסתר והזמנתה למשתה הראשון.....
- 43..... התכנית של אסתר.....
- 45..... המשתה השני- תוכניתה של אסתר מתממשת (פרק ז).....
- 47..... דמותה של אסתר לדורות.....
- 47..... שאלות חזרה כלליות.....
- 48..... מילון מונחים כללי.....

גדעון

יחידה 1: מבוא לתקופת גדעון

מבוא לספר שופטים

פרק א': בין יהושע לשופטים

ספר שופטים פותח במילים "ויהי אחרי מות יהושע". הספר כולו מתאפיין כתקופה שבאה אחרי מות יהושע.

תקופה יהושע זו תקופת שיא – הגשמת ההבטחה לאבות:

וַיִּתֵּן ה' לְיִשְׂרָאֵל אֶת כָּל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָתֵת לְאֲבוֹתָם וַיֵּרְשׁוּהָ וַיֵּשְׁבוּ בָּהּ: וַיִּנַּח ה' לָהֶם מִסְבִּיב כָּבֵל אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאֲבוֹתָם וְלֹא עָמַד אִישׁ בְּפָנֵיהֶם מִכָּל אֲיִבֵיהֶם אֶת כָּל אֲיִבֵיהֶם נָתַן ה' בְּיָדָם: לֹא נָפַל דָּבָר מִכָּל הַדָּבָר הַטּוֹב אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אֶל בְּיַד יִשְׂרָאֵל הַכֹּל בָּא: (כ"א, מא-מג)

חוזר על כך יהושע בנאום הפרידה שלו מן העם:

וְהִנֵּה אֲנִי הוֹלֵךְ הַיּוֹם בְּדֶרֶךְ כָּל הָאָרֶץ וַיִּדְעַתֶּם כֹּל לְבַבְכֶם וּבְכָל נַפְשְׁכֶם כִּי לֹא נָפַל דָּבָר אֶחָד מִכָּל הַדְּבָרִים הַטּוֹבִים אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אֱלֹהֵיכֶם עֲלֵיכֶם הַכֹּל בָּאוּ לָכֶם לֹא נָפַל מִמֶּנּוּ דָּבָר אֶחָד: (כ"ג, יד)

ואילו בספר שופטים בפרק א' אנו רואים הדרגה שלילית באופן בו מילאו השבטים את מצוות ירושת הארץ וכך הם פני הדברים:

- יהודה כבש את גב ההר אך לא את העמק (יט).
- שבט יוסף (מנשה, אפרים) וזבולון מאפשרים לכנענים לשבת בתוכם (כז-ל)
- שבטי אשר ונפתלי היושבים בקרב הכנעני (לא-לג)
- ושבט דן שנדחק מנחלתו על ידי האמורי (לד-לו)

מלבי"ם:

(יט) ויהי. עד עתה ספר כי יהודה שעלה אחרי מות יהושע להלחם כדבר ה' הצליח ויעש חיל וה' עמו, מעתה עד סוף הפרק מתחיל לספר כי אח"ז (אחרי זה) לא עשו כמצות ה' ולא הורישו את יושבי הארץ הגם שראו שה' עמם, והוא הוצעה למ"ש בסימן הבא שעלה מלאך ה' אל הבוכים להוכיחם על זאת. ומספר איך חטאו בזה כל שבט ושבט, ומתחיל מיהודה ואומר, הגם כי היה ה' את יהודה ויורש את ההר וממילא היה נקל לו לירד מן ההר אל העמק ולכבוש את יושבי העמק, וכמ"ש (יהושע יז יח) כי הר יהיה לך כו' והיה לך תוצאותיו כי תוריש את העמק מבואר כי אחרי כיבוש ההר נקל מאד לכבוש את העמק, בכ"ז כי לא להוריש את יושבי העמק... יען כי רכב ברזל להם, התרפה והתירא מללחום עמהם....

נקודות השוואה בין ספרי יהושע ושופטים:

- כל שופט מגיע משבט אחר, מנהיג תקופה מוקצבת, בכל פעם מול אויב אחר, בדרך אחרת, בעקבות פניה של העם. כולם מושיעים את ישראל אך לאחר מותם אין להם המשכיות בהנהגה ומצב העם שב להיות כזמן שלפני הנהגתם. אצל יהושע היה מנהיג אחד שסביבו התאגד הכל.
- ספר יהושע עוסק רובו במלחמת כיבוש הארץ ואילו ספר שופטים עוסק במלחמות מגן מקומיות.
- ספר יהושע מאופיין במנהיגות אחת רוחנית וצבאית של יהושע ואילו בספר שופטים ריבוי מנהיגים לפרק זמן קצר.
- בספר יהושע עם ישראל מאוחד במלחמתו בעמי הארץ, ואילו בספר שופטים כל שבט עומד בפני עצמו ורק שני שופטים (דבורה וגדעון) מצליחים לגייס כמה שבטים למלחמה.

פרק ב': עזיבת עבודה ה'

בפרק זה מתואר עם ישראל הנגרר לעבודה זרה 'ויעשו בני ישראל את הרע בעיני ה' ויעבדו את הבעלים (יא): מתברר כי עבודת אלהי נכר הנה תולדה של ההשלמה עם הכנענים והישיבה עמהם בצותא, ולכן יש כאן חטא כפול (דעת מקרא) ועבירה גוררת עבירה.

המעגל החוזר של ספר שופטים:

נשים לב כי במעגל המקובל [העם עובד ע"ז – הקב"ה נותן אותם ביד שוטים ואויבים – העם זועק אל ה' – ה' שולח שופט שמושיע אותם – השופט מת – העם חוזר לעבוד ע"ז] אין אזכרה ברורה של התשובה של עם ישראל. בעיון בכתובים לא ברור האם השופט מגיע בעקבות חזרה בתשובה של העם או שהשופט מנהיג ומוביל את העם לתשובה.

מצודת דוד (ב', יח):

מנאקתם – מחמת שצעקו להתפלל ולשוב לה' ולא מאהבת המקום כ"א מלחץ האויב: (יט) והיה במות השופט – ר"ל גם התשובה היא לא היתה כ"א מתוכחות השופט ומיד שמת ואיננו להוכיחם שבו והשחיתו דרכם מעין דרכי אבותם שהרעו לעשות טרם עמד השופט ההוא:

נקודה זו, העוסקת במקומה של התשובה והחזרה מעבודת אלילים אל עבודת ה' תהיה חלק מן הדיון במנהיגותו של גדעון. עד כאן מבט כללי על תקופת השופטים והבעיות שבתקופה זו. לפיכך, לפני שנפגוש את גדעון חשוב שנבין מהו מצבו של העם ערב הטלת השליחות על גדעון, מבחינה אמונית ומבחינת השיעבוד.

הרקע לימי גדעון – פרק ו'

א ויעשו בני ישראל הרע, בעיני ה' ויהתנם ה' ביד מדין, שבע שנים. ב ותעז יד מדין, על ישראל; מפני מדין עשו להם בני ישראל, את המנהרות אשר בקריס, ואת המערות, ואת המצדות. ג והיה, אם זרע ישראל ועלה מדין ועמלק ובני קדם, ועלו עליו. ד ויחננו עליהם, וישחיתו את יבול הארץ, עד בואף, עזה; ולא ישאירו מחיה בישראל, ושה ושור וחמור. ה כי הם ומקניהם יעלו ואהליהם, יבאו (ובאו) כדי ארבה לרב, ולהם ולגמליהם, אין מספר; ויבאו בארץ, לשחתה. ו וידל ישראל מאד, מפני מדין; ויזעקו בני ישראל, אל ה'.

אין בספר שופטים תיאור דומה לשעבוד.

האויב אינו עם חזק המטיל מיסים או משעבד את האנשים אלא נוודים העולים מן המדבר: מדיין, עמלק ובני קדם. מה ייחודם של אלו?

(ג) והיה אם זרע ישראל ועלה מדין ועמלק ובני קדם ועלו עליו: (ד) ויחננו עליהם וישחיתו את יבול הארץ עד בואף עזה ולא ישאירו מחיה בישראל ושה ושור וחמור: (ה) כי הם ומקניהם יעלו ואהליהם ויבאו כדי ארבה לרב ולהם ולגמליהם אין מספר ויבאו בארץ לשחתה:

נשים לב להדרגה בקושי מול מדיין:

- אמירה עקרונית: עלו עליו
- פירוט התהליך: וישחיתו את יבול הארץ
- התוצאה הסופית: ויבאו בארץ לשחתה

לא רק הזרעים נרמסים והיבול מושחת אלא כל הארץ נשחתת מפניהם. נשים לב לתיאור ההולך בהדרגתיות מהקל אל החמור (תיאור הדרגתי).

השימוש הרב בשורש על"ה (מילה מנחה) מתקשר לדימוי בו משתמש הכתוב - הארבה, אף לגביו הפועל בו הוא מתואר הוא 'ויעל'.

השימוש בדימוי של ארבה נועד להחזיר אותנו (כארמז מקראי) לפסוקים המתארים את מכת הארבה במצרים שמות פרק י':

(יד) ויעל הארבה על כל ארץ מצרים וינח בכל גבול מצרים כבד מאד לפניו לא היה בן ארבה כמהו ואחריו לא יהיה בן: (טו) ויכס את עין כל הארץ ותחשף הארץ ויאכל את כל עשב הארץ ואת כל פרי העץ אשר הותיר הכרד ולא נותר כל ירק בעץ ובעשב השדה בכל ארץ מצרים:

הארבה אוכל את כל היבול ומשאיר אחריו חורבן ורעב.

בשימוש בארבה יש רמז לתוכחה מול הפסוקים בשמות טו: (כו) ויאמר אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך והישר בעיניו תעשה והאזנת למצותי ושמרת כל חקיו כל המחלה אשר שמת במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רפאך: כיוון שלא שמעו ישראל בקול ה' קיבלו את המכות ששם ה' במצרים.

הפסוק הראשון והפסוק האחרון בנויים במהופך ועל ידי כך מדגישים את הירידה של ישראל מול העליה של מדיין: (ב) וַתֵּצֵא יְד מִדֵּיָן עַל יִשְׂרָאֵל - (ו) וַיֵּדֶל יִשְׂרָאֵל מֵאֵד מִפְּנֵי מִדְיָן השימוש בשורש דל הוא משמעותי:

מדרש תנחומא פרשת בהר סימן ג: וידל ישראל מאד מפני מדין, מהו וידל ישראל רבי יצחק ורבי לוי חד אמר שהיו דלים ממעשים טובים, וחד אמר שלא היה להם אפילו מנחה להביא קרבן כמו דאמרינן ואם דל הוא ואין ידו משגת.

חכמים מתייחסים ל'ידל' כסיבה (מדוע הגיעו לכך שהיו משועבדים – שהיו דלים ממעשים טובים) ותוצאה (נהיו דלים ועניים). הדלות לא באה לידי ביטוי רק ביכולת הכלכלית של ישראל אלא גם בתחושה שלהם כלפי עצמם, הם אינם מתמודדים עם המדיינים אלא בורחים מפניהם: (ב) מִפְּנֵי מִדְיָן עָשׂוּ לָהֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַמְּנַהֲרוֹת אֲשֶׁר בְּהָרִים וְאֶת הַמְּעָדוֹת. וכמותם גם המנהיג העיתידי, גדעון, אינו חובט חיטים בגורן כמקובל אלא בגת 'לְהַנִּיֵּס מִפְּנֵי מִדְיָן' בניגוד לתיאורים אחרים, בעמידה מול המדיינים ישנה תחושה של השפלה, ונמיכות קומה.

ספר שופטים הרחיב מאוד בתיאור השעבוד למדין ואופיו, יותר מאשר אצל שופטים אחרים (השוו למשל לעתניאל בפרק ג' פס' ח, לאהוד בפרק ג' פס' יב-יד ולדבורה בפרק ד' פס' ב-ג), ובכך הוא יוצר ציפייה לבאות (האטה).

תזכחת האיש הנביא – פרק ז' פס' ז-י :

ז וַיְהִי כִּי זָעַקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל ה', עַל אֲדוֹת מִדְיָן. ח וַיִּשְׁלַח ה' אִישׁ נְבִיא, אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל; וַיֹּאמֶר לָהֶם כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, אֲנֹכִי הָעֵלִיתִי אֶתְכֶם מִמִּצְרַיִם, וְאֶצִּיא אֶתְכֶם, מִבֵּית עַבְדִּים. ט וְאֶצֵּל אֶתְכֶם מִיַּד מִצְרַיִם, וּמִיַּד כָּל לְחֻצֵיכֶם; וְאֶגְרַשׁ אֹתְכֶם מִפְּנֵיכֶם, וְאֶתְנַה לְכֶם אֶת אֶרֶץ. י וְאֶמְרָה לְכֶם, אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם לֹא תִירָאוּ אֶת אֱלֹהֵי הָאֲמֹרִי, אֲשֶׁר אֲתֶם יוֹשְׁבִים בְּאֶרֶץ; וְלֹא שְׁמַעְתֶּם, בְּקוֹלִי. בנקודה זו: 'וַיִּשְׁלַח ה' אִישׁ נְבִיא אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל'.

כיצד יפעל איש נביא זה – האם הוא המושיע שנשלח ע"י הקב"ה, כדוגמת דבורה? אולי הוא נשלח לעודד את העם? אולי להוכיח את העם? הופעת הנביא מעוררת ציפייה לישועה:

דברי הנביא בפסוקים ח- י מציגים את חסדי ה' ואת צו ה' באריכות ואילו חטא ישראל בפסוק י' מתואר בקצרה: 'וְלֹא שְׁמַעְתֶּם בְּקוֹלִי'. רטוריקה זו נועדה להעצים את רושם פשעם של ישראל, שמול טובות כה רבות שניתנו להם הם לא קיימו אפילו דרישה אחת.

דברי הנביא מזכירים בניסוחם את דבר ה' במעמד הר סיני בשתי הדיברות הראשונות (ארמז). החיבור למעמד הר סיני מעצים את הביקורת כלפי ישראל המפרים את ברית סיני. תזכחה זו מסבירה גם את תחילת הפרק – ביציאת מצרים הציל ה' את ישראל מיד אויביהם כדי שיקיימו את מצוותיו, ואילו בדור הנוכחי הם אינם מקיימים את מצוותיו ועובדים אלוהים אחרים, על כן מכרם ביד אויביהם. מידה כנגד מידה.

הנביא מסיים את דבריו באופן דרמטי "וְלֹא שְׁמַעְתֶּם בְּקוֹלִי". אנו מצפים לתגובת העם, ומהי תגובתו על התזכחה? לא נשמע קול, הכתוב אינו מוסר לנו דבר מדברי העם. דבר זה מפתיע לאור תגובת העם על התזכחה בפרק ב' (שאותו ראינו בתחילת היחידה). שם העם בכה על חטאיו, ואילו פה אין תגובה, אדישות מוחלטת, ואולי ייאוש מהמצב. ניתן להבין את הייאוש לאור המתואר בפס' א-י. השעבוד היה גדול כל כך ומייסר כל כך שהעם התייאש מגאולה עד שאפילו התזכחה לא עזרה ולא השפיעה עליו לשנות את התנהגותו ולשוב בתשובה.

גדעון צריך לפעול בקרב עם חוטא ומיואש. כותב על כך הרב יגאל אריאל בספרו "עוז וענווה", עמ' 230:

הנביא המוכיח בפרקנו לא נהג כדרכם של הנביאים, לא תבע מן העם מאומה ואף לא הביא לו כל בשורה, אלא הצדיק את העונש וסיים בו. הסיבה לכך ברורה: באותה שעה שהעם התלונן על השעבוד ניצב בעפרה מזבח הבעל והאשרה, ולפי הכללים המקובלים לא היה הדור הזה ראוי לישועה ה'.

אף על פי כן הישועה באה. הנהגה האלוקית פועלת בדרכים רבות ויש לה מתכונות אחדות לגאולה. אם העם לא התעורר מן השעבוד לשוב בתשובה, אין טעם להמשיך את העונש (ואת התזכחה) עד בלי גבול. מטרת העונש היא חינוך ולא נקמה, ולכן הופכים את סדר הדברים ומזעזעים את העם בגילוי של חסד אלוקי מופלא, ואולי בעקבותיו יתעורר לתשובה.

זוהי נקודת המוצא בה נפגוש את מושיעם של ישראל, את גדעון.

יחידה 2: מינוי גדעון

ביחידה זו נכיר את גדעון ונבין מדוע נבחר להיות מושיעם של ישראל.

יֵאבֵד מְלֹאךְ ה' וַיֵּשֶׁב תַּחַת הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר בְּעַפְרָה אֲשֶׁר לְיוֹאָשׁ אָבִי הָעֶזְרִי וַגְּדֵעוֹן בְּנוֹ חֲבֵט חֲטִים בְּגַת לְהָנִים מִפְּנֵי מִדְּיָן: יב וַיֵּרָא אֵלָיו מְלֹאךְ ה' וַיֹּאמֶר אֵלָיו ה'עֲמֹד גְּבוּר הַחֵיל: יג וַיֹּאמֶר אֵלָיו גְּדֵעוֹן בִּי אֲדֹנָי וַיֵּשׁ ה' עִמָּנוּ וְלָמָּה מִצְאָתָנוּ כָּל זֹאת וְאֵיהָ כָּל נַפְלְאוֹתָיו אֲשֶׁר סָפְרוּ לָנוּ אַבּוֹתֵינוּ לֵאמֹר הֲלֹא מִמִּצְרַיִם הָעֵלְנוּ ה' וְעַתָּה נִטְשָׁנוּ ה' וַיִּתְּנֵנוּ בְּכַף מִדְּיָן: יד וַיִּפֶן אֵלָיו ה' וַיֹּאמֶר לְךָ בְּכַחַךְ זֶה וְהוֹשַׁעְתָּ אֶת יִשְׂרָאֵל מִכַּף מִדְּיָן הֲלֹא שְׁלַחְתִּיךָ:

לפסוק יא שני חלקים:

החלק הראשון מתאר את המלאך: וַיֵּבֵא מְלֹאךְ ה' וַיֵּשֶׁב תַּחַת הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר בְּעַפְרָה אֲשֶׁר לְיוֹאָשׁ אָבִי הָעֶזְרִי
 החלק השני מתאר את גדעון: וַגְּדֵעוֹן בְּנוֹ חֲבֵט חֲטִים בְּגַת לְהָנִים מִפְּנֵי מִדְּיָן.

אם נשים לב, בתיאור בואו של המלאך באים לידי ביטוי כמה פרטים הנראים לכאורה מיותרים: א. תיאור ישיבתו ומקום ישיבתו. ב. מיקומו של האלה והשתייכותה. כל אחד מן הפרטים חשוב על מנת ליצור את הרקע לפגישה בין המלאך לגדעון. ישיבת המלאך יוצרת מכת וצפייה לבאות (הבניית מתח), אולם האם יש לה סיבה? רד"ק בפירושו מסביר את פשר ישיבתו של המלאך תחת האלה לפני השיחה עם גדעון:

וישב תחת האלה – רצה לומר, נתעכב שם תחת האלה עד שיפנה אליו גדעון וכאשר לא פנה אליו נראה אליו ויאמר לו ה' עמך... ובדרש נתעכב שם עד שמצא לו זכות

בישיבה זו, יוצר המלאך הזדמנות לגדעון לפנות אליו (מה שלא קורה) ובעומק הדברים, אומר לנו הרד"ק כי המלאך מחכה עד שימצא זכות לגדעון על מנת להפוך אותו למושיע. מדברים אלו מתברר כי גדעון אינו באופן טבעי מנהיג אלא צריך עוד לצמוח.

המלאך מגיע לעפרה, לבית יואש, ממשפחת אביעזר. מן הדרך בה מתוארים הפרטים נדמה כי מדובר באיש מכובד וחשוב. כל זו רק הקדמה לתאר לנו את הדמות המרכזית בה נעסוק: גדעון (באמצעות אפיון עקיף). בפסוקים אלו גדעון מתואר כבנו של יואש, ומעשיו מעידים על חוסר אונים או חשש: הוא חובט חטים בגת ולא בגורן על מנת להטעות את המדיינים לבל יגזלו את החיטים שבידו.

ריבוי התיאורים בפסוק מביא אותנו למחשבות על גדעון עוד בטרם שמענו מילה מדבריו. לאחר שכוונת המלאך שגדעון יפנה אליו נכזבת, הוא פונה אל גדעון בברכה מקובלת באותה תקופה: ה' עמך, ובתואר של כבוד 'גבור החיל'. (האם אנו רואים את גדעון גבור בפסוק הקודם?). הפניה מקובלת, כך פונה בועז אל הקוצרים בפרק ב' במגילת רות: 'ה' עמכם'. אך תגובתו של גדעון לברכה שהופנתה אליו ארוכה ומורכבת:

וַיֵּשׁ ה' עִמָּנוּ?

וְלָמָּה מִצְאָתָנוּ כָּל זֹאת ?

וְאֵיהָ כָּל נַפְלְאוֹתָיו אֲשֶׁר סָפְרוּ לָנוּ אַבּוֹתֵינוּ לֵאמֹר הֲלֹא מִמִּצְרַיִם הָעֵלְנוּ ה' ?

וְעַתָּה נִטְשָׁנוּ ה' וַיִּתְּנֵנוּ בְּכַף מִדְּיָן ?

דבריו של גדעון קשים ורבים בהם סימני השאלה, אך כתוצאה מהם נאמר:

(יד) וַיִּפֶן אֵלָיו ה' וַיֹּאמֶר לְךָ בְּכַחַךְ זֶה וְהוֹשַׁעְתָּ אֶת יִשְׂרָאֵל מִכַּף מִדְּיָן הֲלֹא שְׁלַחְתִּיךָ:

פרשנים מנסים להסביר את הקשר בין דברי גדעון ובין בחירתו לשופט:

רש"י רואה בהתפרצותו של גדעון את סגולתו, ומוביל את הבנתו בפסוקים.

'ויש ה' עמנו' – ואם יש ה' עמנו למה מצאתנו וגו': 'אשר ספרו לנו אבותינו' – פסח היה. אמר לו: אמש הקרני אבא את ההלל ושמעתי שהיה אומר 'בצאת ישראל ממצרים' ועתה נטשנו. אם צדיקים היו אבותינו יעשה לנו בזכותם ואם רשעים היו כשם שעשה להם נפלאותיו חנם כן יעשה לנו ואיה כל נפלאותיו:

(את הרמז שהזמן בו מתגלה המלאך לגדעון הוא פסח נמצא גם במנחה שהוא מביא למלאך: וְאֵיפֹת קֶמַח מִצּוֹת)

כאשר המלאך מברך אותו בברכה מקובלת, הוא מתייחס למילות הברכה לעומקן ושואל: האמנם כן, האם ה' עמנו?, וניכר כי מה שמעסיק אותו הוא סבלם של ישראל ולא ההיבט האישי והפרטי. נשים לב כי דבריו של גדעון מהדהדים מול דברי הנביא בתחילת הפרק שתיאר את יציאת מצרים.

<p>בַּה אָמַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲנֹכִי הָעֵלִיתִי אֶתְכֶם מִמִּצְרַיִם וְאֵצִיא אֶתְכֶם מִבֵּית עַבְדִּים: (ט) וְאֶצֵּל אֶתְכֶם מִיַּד מִצְרַיִם וּמִיַּד כָּל לִחְצִיכֶם וְאֶגְרַשׁ אוֹתָם מִפְּנֵיכֶם וְאֶתְּנָה לְכֶם אֶת אֲרָצָם:</p>	<p>וַיֹּאמֶר אֵלָיו גְּדֵעוֹן בִּי אֲדֹנָי וַיֵּשׁ ה' עִמָּנוּ וְלָמָּה מִצְאָתָנוּ כָּל זֹאת וְאֵיהָ כָּל נַפְלְאוֹתָיו אֲשֶׁר סָפְרוּ לָנוּ אַבּוֹתֵינוּ לֵאמֹר הֲלֹא מִמִּצְרַיִם הָעֵלְנוּ ה' וְעַתָּה נִטְשָׁנוּ ה' וַיִּתְּנֵנוּ בְּכַף מִדְּיָן:</p>
--	---

גדעון אינו מציג עמדה של עם ישראל הזכאי לתשועה בזכות מעשיו ואמונתו אלא בשל היותו עמו של ה'. דבריו של גדעון קשים אך הם נובעים מתוך מסירותו לעם ישראל. ולפיכך ממשיך רש"י ומפרש: 'ויפן אליו' - הקדוש ברוך הוא בעצמו: 'בכחך זה' - בכח הזכות הזה שלמדת סניגוריא על בני כך דרש רבי תנחומא:

זוהי הזכות אותה מחפש המלאך (עליה כתב הרד"ק) - לימוד סניגוריה על ישראל. לכן כאן כבר לא מדבר איתו המלאך אלא הקב"ה בעצמו המעיד כי דבריו הם הסיבה לבחירתו כמושיע. הכוח בו הביע גדעון את המצוקה של עם ישראל, הוא הכוח הנדרש והזכות העומדת לו על מנת להיות מסוגל להושיע את ישראל.

מדרש תנחומא פרשת שופטים סימן ד: (ד) תתן לך ... ושפטו את העם משפט צדק שיהיו מטין את העם לכף צדק. אמר רבי יהודה ברבי שלום שיהיו מטין ומלמדין עליהם זכות לפני הקדוש ברוך הוא. ממי אתה למד מגדעון בן יואש שבימיו היו ישראל בצרה והיה הקדוש ברוך הוא מבקש אדם שילמד עליהם זכות ולא היה מוצא שיהיה הדור דל במצות ובמעשים, כיון שנמצא זכות בגדעון שלמד עליהם זכות מיד נגלה עליו המלאך שנאמר (שופטים ו) ויבא אליו מלאך ה' ויאמר לו לך בכחך זה, בכח זכות שלמדת על בני, הוי ושפטו את העם משפט צדק שיהיו מלמדין זכות על הדור.

מתברר לנו כי הפרטים הרבים בפסוק יא, מעוררים אותנו לשאלה - מיהו המושיע את ישראל? ושאלה זו נענית בתשובה בטענת גדעון כלפי ה' ובתשובת ה': לך בכוחך זה. אנו לומדים להכיר את כוחו של גדעון, אהבתו ומסירותו לעמו. אך בכך לא מסתיים סיפור בחירתו של גדעון, עליו להוכיח את עצמו בתחום נוסף וחשוב - מסירותו לעבודת ה'.

תגובת גדעון [פסוקים טו-כד]

טו ויאמר אליו בי א-דני במה אושיע את ישראל הנה אלפי הדל במנשה ואנכי הצעיר בבית אבי: טז ויאמר אליו ה' בי אהיה עמך והבית את מדין באיש אחד: יז ויאמר אליו אם נא מצאתי חן בעיניך ועשית לי אות שאתה מדבר עמי: יח אל נא תמש מזה עד באי אליך והצאתי את מנחתי והנחתי לפניך ויאמר אנכי אשב עד שובך: יט ונגעון בא ויעש גדי עזים ואיפת קמח מצות הבשר שם בסל והמרק שם בפרור ויוצא אליו אל תחת האלה ויגש: כ ויאמר אליו מלאך האלהים קח את הבשר ואת המצות והנח אל הסלע הלז ואת המרק שפוף ויעש בן: כא וישלח מלאך ה' את קצה המשענת אשר בידו ויגע בבשר ובמצות ותעל האש מן הצור ותאכל את הבשר ואת המצות ומלאך ה' הלך מעיניו: כב וירא גדעון כי מלאך ה' הוא ויאמר גדעון אהיה אד-ני ה' כי על בן ראיתי מלאך ה' פנים אל פנים: כג ויאמר לו ה' שלום לך אל תירא לא תמות: כד ויבן שם גדעון מזבח לה' ויקרא לו ה' שלום עד היום הנה עודנו בעפרת אבי העזרי:

ניכר שגדעון חושש מאד מהשליחות ומפקפק האם הוא ראוי להשלח אליה: הנה אלפי הדל במנשה ואנכי הצעיר בבית אבי. השימוש בפועל דל דווקא מחזיר אותנו לתחושתו של עם ישראל: וידל ישראל. כך גם גדעון באופן אישי מרגיש דל מכדי להיות מושיע, ולא מיוחס דיו. בכל שלב בשיחה עם המלאך הוא מעלה בעיה אחרת. בכל שלב מופיעה תשובת ה' לדברי גדעון:

תשובת ה' – ע"י מלאך או באופן ישיר	דברי גדעון
(פס' טז) כי אהיה עמך והבית את מדין באיש אחד. תשובת ה': אני אהיה עמך ולכן תצליח מעל למצופה: תכה את מדין כאיש אחד, דהיינו בבת אחת ובמהרה. גדעון שאל "ויש ה' עמנו?" וה' עונה לו באותה מטבע ששאל - "כי אהיה עמך" (כך ענה ה' גם למשה בשמות ג', יב: "כי אהיה עמך").	(פס' טו) במה אושיע את ישראל הנה אלפי הדל במנשה ואנכי הצעיר בבית אבי. טענת גדעון: משפחתי היא הקטנה מבין משפחות מנשה, ואני הצעיר בבית אבי, ולכן איני ראוי לשליחות. לשליחות מסוג זה יש למנות אדם מכובד ממשפחה מכובדת. (בהתחמקות זאת גדעון מזכיר את משה, אך דווקא בכך הוא מוכיח שהוא מתאים לשליחות. הוא אינו מונע ממניעים אישיים, אלא מדאגה אמיתית לעמו)
(פס' כ-כא) קח את הבשר ואת המצות והנח אל הסלע הלז ואת המרק שפוף ... וישלח מלאך ה' את קצה המשענת אשר בידו ויגע בבשר ובמצות ותעל האש מן הצור ותאכל את הבשר ואת המצות ומלאך ה' הלך מעיניו: המלאך נותן לגדעון אות כפול שהשליחות שקיבל היא בשם ה' והדובר אינו אדם אלא מלאך על-אנושי: האש שאוכלת את המנחה מעידה על כך שאלו דברי ה', והיעלמות המלאך מעידה על כך שהוא אינו אדם אלא מלאך שליח ה'. (ירידת האש ואכילת המנחה כקרבן מזכירה את מעשה אליהו בהר הכרמל – מלכים א' פרק י"ח פס' ל-לח: בשניהם ישנה עולת בשר שעליה שופכים נוזל כדי להקשות על האש לרדת ובכך להגדיל את הנס. בשניהם עולה אש שאוכלת את כל מה	(פס' יז-יט) אם נא מצאתי חן בעיניך ועשית לי אות שאתה מדבר עמי: אל נא תמש מזה עד באי אליך והצאתי את מנחתי והנחתי ... ונגעון בא ויעש גדי עזים ואיפת קמח מצות הבשר שם בסל והמרק שם בפרור ויוצא אליו אל תחת האלה ויגש: גדעון חושש שמי שמדבר איתו אינו דובר בשם ה'. הוא רוצה לכבד אותו במאכל ובמשקה, ומצפה שלאחר שהאיש יתן לו אות שהוא אכן נביא ודובר בשם ה' (לא אות שה' יושיע את ישראל, אלא אות שנועד לאמת את היותו שליח ה').

<p>שהיה במקום. בשניהם תגלה לצופים שה' שלח את שליחו – אליהו או המלאך – והוא מדבר בשמו.)</p>	<p>(פס' כב) אָהָה אֶזְנִי ה' כִּי עַל כֵּן רָאִיתִי מַלְאָךְ ה' פְּנִים אֶל פְּנִים: לאור הגילוי שמי שדיבר אליו הוא מלאך ה' חושש גדעון לחייו וקורא "אהה ה'" – לשון דאגה. החשש למות לאחר שרואים התגלות אלוקית היה קיים גם אצל יעקב "כי ראיתי אלוקים פנים אל פנים ותנצל נפשי" (בראשית ל"ב, ל) וגם אצל מנוח בשופטים ל"ג, כב. והרי הקב"ה אמר למשה בשמות ל"ג, כ: "כי לא יראני האדם וחי".</p>
<p>(פס' כג) שְׁלוֹם לָךְ אֵל תִּירָא לֹא תָמוּת: לאור חששותיו של גדעון היה צריך הקב"ה להרגיעו שאינו הולך למות אלא לפעול בשליחותו של ה'.</p>	

בשלב זה, כאשר ברור לגדעון כי דיבר עם מלאך ה' וזה נעלם ממנו, הוא פונה ישירות אל ה' בחשש. (נשים לב כי בתוך הפסוק ישנה פרשה סגורה המעידה על רווח בין האירועים, השתהות בין החלק הראשון לשני):

(כב) וַיֵּרָא גְדֵעוֹן כִּי מַלְאָךְ ה' הוּא וַיֹּאמֶר גְּדֵעוֹן אָהָה ה' אֱלֹהִים כִּי עַל כֵּן רָאִיתִי מַלְאָךְ ה' פְּנִים אֶל פְּנִים: וכאן עונה לו ה' ישירות (הפעם ברור לגדעון שה' הוא המדבר אליו):

(כג) וַיֹּאמֶר לוֹ ה' שְׁלוֹם לָךְ אֵל תִּירָא לֹא תָמוּת

(כד) וַיִּבֶן שָׁם גְּדֵעוֹן מִזְבֵּחַ לַה' וַיִּקְרָא לוֹ ה' שְׁלוֹם...

כחוקרה על כך שקיבל התגלות ואף הבטחה שיהיה לו שלום – שה' יברך אותו בטוב ולא ימית אותו, בונה גדעון מזבח וקורא לו "ה' שלום" – ה' הבטיח לתת לי שלום – שלמות, טוב, הצלחה בעולמו ובשליחותו. שמו של המזבח מבטא את נסיבות ההתגלות שקיבל. גם בכך מצטרף גדעון לאבות שהקימו מזבחות במקומות בהם התגלה להם הקב"ה – אברהם בבראשית ל"ב, ז, יעקב בבראשית ל"ה, ז ועוד. המענה הא-לוקי המפורט מעיד על הצורך של גדעון בליווי, ועל הנכונות של א-לוקים ללוות אותו על מנת שיוכל לעמוד בשליחותו.

גדעון נלחם בעבודה הזרה [כח-לב]

כה וַיְהִי בַלַּיְלָה הַהוּא וַיֹּאמֶר לוֹ ה' קח את פר השור אשר לאביך ופר השני שבע שנים והרסת את מזבח הבעל אשר לאביך ואת האשרה אשר עליו תכרת: כו וּבְנִית מִזְבֵּחַ לַה' אֱלֹהֶיךָ עַל רֹאשׁ הַמַּעוֹז הַזֶּה בַּמַּעְרָכָה וַלְקַחְתָּ אֶת הַפָּר הַשְּׁנַי וְהַעֲלִיתָ עוֹלָה בְּעֵצֵי הָאֲשֵׁרָה אֲשֶׁר תִּכְרֹת:

לאחר התגלות המלאך לגדעון והטלת השליחות באופן כללי להושיע את ישראל, גדעון מקבל ציווי לפעול. אולם, בניגוד לשופטים האחרים שמיד פונים לפעולות צבאיות נגד האויבים, גדעון מקבל ציווי בתחום אחר – מלחמה בעבודה הזרה. זהו ניסיון אישי קשה לגדעון הדורש ממנו לצאת נגד המוסכמות של סביבתו ולסכן את חייו, לבטל את העבודה הזרה, ולקדש את עבודת ה'. גם ההחזרה על המילה "לאביך" המופיעה פעמיים בציווי, עולה ההדגשה של הדילמה האישית - יציאה נגד המשפחה, השבט והעיר שלך.

הרלב"ג מסביר את משמעות ציון גילו של הפר: פר זה היה מפוטם שבע שנים לצורך ע"ז והרי השעבוד למדין נמשך שבע שנים. עובדה זו מקשרת בין הסיבה: ע"ז, לתוצאה: שעבוד למדין, ומחריפה את הביקורת על אנשי עפרה, ובאופן כללי על עמ"י, שלמרות השעבוד הנורא לא חדלו מע"ז שבידם והשתדלו למענה כל כך – שמרו על הפר ופיטמו אותו לצורך כך, אף שמסביב המדיינים גוזלים את מזונם ופר כזה יכול להשביע אנשים רבים.

כאן המקום להזכיר שוב את הדרך בה פגשנו את גדעון בפסוק יא: אֲשֶׁר בְּעַפְרָה אֲשֶׁר לְיוֹאָשׁ אָבִי הַעֲזָרִי וַגְּדֵעוֹן בְּנוֹ חֲבֵט חֲטִים בְּנֵת

אביו של גדעון הוא אדם מכובד בעפרה, ובחצרו עומדים מזבח הבעל והאשרה. האם יצא גדעון נגד אביו, משפחתו ושבטו?

הרב יגאל אריאל, עוז וענווה עמ' 235:

הצעד הראשון לקראת גאולה נעשה מלמעלה, אבל על האדם לעשות גם צעד מקביל בעצמו ולהוכיח את כוונתו הטובה. בביתו של גדעון עמדו מזבח הבעל והאשרה, וברפת ניצב ה'פר השני שבע השנים... האם במצב זה ניתן לבקש ולצפות לישועת ה'? גדעון צווה לנתן לפני הכל את מזבח הבעל ולכרות את האשרה. אבל לא די בהרס הרע, צריך גם לסלול דרך של תיקון, ולכן צווה גדעון לקחת את הפר המקודש לעבודה זרה ולהעלותו עולה לה' על עצי האשרה. עליו להשתמש בכלים המושחתים ולהפוך אותם למכשירי קדושה, שמטרתם להרבות את כבוד ה' בעולם". בחינת "סור מרע ועשה טוב".

הכתוב מדגיש את חשיבות מעשהו של גדעון – מה שהיה באופן מובהק מוכן לע"ז הופך באופן מוחלט לכלי לעבודת ה':

<u>עבודה זרה</u>	<u>עבודת ה'</u>
קח את פר השור אשר לאביך ופר השני שבע שנים	ולקחת את הפר השני והעלית עולה
והרסת את מזבח הבעל אשר לאביך	ובנית מזבח לה' א-להיך על ראש המעוז הזה במערכה
ואת האשרה אשר עליו תכרת	והעלית עולה בעצי האשרה אשר תכרת

מעשיו של גדעון ותגובת אנשי עפרה:

כז וַיִּקַּח גְּדֵעוֹן עֲשָׂרָה אַנְשִׁים מֵעַבְדָּיו וַיַּעַשׂ בְּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֱלֹהֵי ה' וַיְהִי בְּאֲשֶׁר יָרָא אֶת בֵּית אָבִיו וְאֶת אַנְשֵׁי הָעִיר מַעֲשֹׂת יוֹמָם וַיַּעַשׂ לַיְלָה: כח וַיִּשְׁכְּמוּ אַנְשֵׁי הָעִיר בַּבֹּקֶר וַהֲגִהוּ נִתְּן מִזְבֵּחַ הַבְּעַל וְהָאֲשֵׁרָה אֲשֶׁר עָלָיו

כַּתְּתָהּ וְאֵת הַפֶּר הַשְּׁנִי הָעֶלְהָ עַל הַמִּזְבֵּחַ הַבְּנוּי: כֹּט וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ מִי עָשָׂה הַדָּבָר הַזֶּה וַיִּדְרָשׁוּ וַיִּבְקְשׁוּ וַיֹּאמְרוּ גִדְעוֹן בֶּן יוֹאָשׁ עָשָׂה הַדָּבָר הַזֶּה: ל וַיֹּאמְרוּ אֲנָשֵׁי הָעִיר אֶל יוֹאָשׁ הוֹצֵא אֶת בְּנֶךָ וְיָמַת כִּי נָתַן אֶת מִזְבֵּחַ הַבַּעַל וְכִי כָרַת הָאֲשֵׁרָה אֲשֶׁר עָלָיו: ל א לא וַיֹּאמֶר יוֹאָשׁ לְכָל אֲשֶׁר עָמְדוּ עָלָיו הֲאֵתֶם תִּרְיִבוּן לַבַּעַל אִם אֲתֶם תּוֹשִׁיעוּן אוֹתוֹ אֲשֶׁר יָרִיב לוֹ יוֹמַת עַד הַבֶּקֶר אִם אֱלֹהִים הוּא יָרִיב לוֹ כִּי נָתַן אֶת מִזְבְּחוֹ: ל ב וַיִּקְרָא לוֹ בַּיּוֹם הַהוּא יָרְבֵּעַל לְאִמֹר יָרִיב בּוֹ הַבַּעַל כִּי נָתַן אֶת מִזְבְּחוֹ:

גדעון לקח את שני הפרים שהיו ברשות אביו – פר השור ופר השני שבע השנים – שהיה מפותם שבע שנים לצורך הקרבה לע"ז. מה עשה בכל אחד מהם? את הפר השני בן שבע השנים, הקריב על המזבח שבנה לה'. מה עשה בפר הראשון?

רד"ק: ואת הפר השני – ואת הפר הראשון לא מצאנו שעשה ממנו דבר, אם כן למה צוהו לקחתו? אמר, כדי לגזלו מהם שלא יהיו מקריבין אותו לע"ג.

דעת מקרא: קח את פר השור – להוליך את הריסות המזבח ואת עצי האשרה הכרותה.

לפי רד"ק לקיחת הפר הראשון הייתה גם היא חלק מהמאבק בע"ז, ואילו לפי פירוש דעת מקרא לקיחתו הייתה לצורך פרקטי – נשיאת העצים והריסות מזבח הבעל. השימוש בפר הראשון נועד גם הוא למלחמה בע"ז – אם כדי למנוע את הקרבתו לע"ז, ואם כדי להשתמש בו לעבודת ה'. גם אליהו בהר הכרמל (מל"א פרק י"ח, בהמשך הרחבת ההשוואה בין אליהו לגדעון) השתמש בשני הפרים למלחמה בע"ז – אחד כדי להראות את השקר שבע"ז, והשני כדי להראות את האמת בעבודת ה'.

גדעון לוקח עשרה אנשים אתו לביצוע המשימה, שהייתה לא קלה בעבור אדם אחד, וגם מעידה על מנהיגותו ויכולתו להוביל אנשים לעשייה הדורשת אומץ לב.

י"הי ב'אשר ירא את בית אביו ואת אנשי העיר מעשות יומם ויגעש לילה (פס' כז)

אין ביכולתו של גדעון לעמוד ישירות מול משפחתו ובני עירו, מה שמעיד על העוצמה של העבודה הזרה בעירו. מצד שני, חששו של גדעון מעיד על כך שאינו מכיר עדיין בכוחו ונראה כי ידרשו שלבים נוספים עד שגדעון יאמין בהיות ה' אתו וביכולת המופלאה הנובעת מכך. ועל כך אומר רלב"ג בפירושו על פסוק כ"ו שאכן מטרת הצו לגדעון היתה להביא אותו לעשות מעשה שמעיד על אמונתו ולא לירוא מסביבתו:

רלב"ג: והנה עשה מהמוקצה לעבודת גילולים קרבן לשם יתברך, כי יראה שבעשותו בהפך האמונה שגדל בה תשלם לו ההצלה וההצלחה בהפך ממה שהיו חושבים עובדי ע"ג והנה היתה הכוונה להוסיף בגדעון אמונה בשם יתברך.

תגובת אנשי העיר ותגובת יואש אבי גדעון : פסוקים כח – לב

ראינו כי מעשיו של גדעון נעשים בלילה. ואילו תגובתם של אנשי עפרה מתרחשת בבוקר. בלילה מתרחשים הדברים הקורים בחשאי, מתוך חשש ואילו בבוקר מתרחשים הדברים הנעשים ביד רמה ומתוך בטחון רב. ההיפוך בעפרה - דבר ה' נעשה בחשאי ועבודת הגילולים בגלוי, מעידה על המצב הקשה בעם ישראל. אנשי עפרה קנאים לעבודת הבעל עד כדי משפט מוות למי שפוגע בכלי עבודת הבעל. ניכרת מרכזיות הע"ז, בעיר ומוצג בפנינו באופן מלא וכואב עומק עזיבת ה' וההליכה אחרי הבעלים.

וגדעון? מהי תגובתו? אין אנו שומעים אותו יוצא נגד בני עירו.

אולם מפתיעה בעינינו תגובתו של יואש – אביו של גדעון. הפר הוא שלו (אשר לאביך) המזבח עמד בביתו ("אשר לאביך" - דבר המעיד על היותו אדם חשוב בעירו, וגם על חשיבות העבודה הזרה עבורו). אולם כעת ניצב מולה בנו, ועל כפות המאזניים ניצבים עבודת הבעל אל מול חיי בנו. יואש בוחר במוצא, שיציל את בנו, הוא משאיר את הנקמה בידי הבעל והופך את הריגת גדעון למעשה של חוסר אמונה בבעל:

הֲאֵתֶם תִּרְיִבוּן לַבַּעַל אִם אֲתֶם תּוֹשִׁיעוּן אוֹתוֹ אֲשֶׁר יָרִיב לוֹ יוֹמַת עַד הַבֶּקֶר אִם אֱלֹהִים הוּא יָרִיב לוֹ כִּי נָתַן אֶת מִזְבְּחוֹ:

המילים "אם אלוהים הוא" יכולות להעיד על חוסר בטחון בדבר אצל יואש, הוא פוסח על שתי הסעיפים (כמו העם בימי אליהו), והמבחן הוא אותו מבחן שמעמיד אליהו לנביאי הבעל - אם הבעל יפעל סימן שהוא אלוהים.

גדעון עצמו היה חסר ביטחון בשליחות שקיבל: האם הוא ראוי ויכול לבצע אותה? יכולתו לעמוד מול אנשי עירו ולהרוס את מזבח הבעל, נכונותו להקים מזבח לה' באותו מקום, והעובדה שלא נפגע אלא קיבל תמיכה מאביו, הגבירה אצלו את אמונתו בה' ואת המוכנות שלו לצאת למשימת מיגור המדיינים. המעשה של גדעון מעיד על אמונתו וגם מחזק אותה. (אחרי המעשים נמשכים הלבבות)

מדרש שמות

אביו של גדעון נותן לו שני שמות:

האחד כשנולד - שאין אנו יודעים את כוונתו אז אך הוא מתממש כעת: גדעון – לשון גדיעה, כי גדע את העץ המיועד לעבודה זרה ובכך העיד על אמונתו ועל יכולתו.

והשני בעקבות מעשיו: ירובעל – "יָרַב בּוֹ הַבַּעַל כִּי נָתַן אֶת מִזְבְּחוֹ" – לבעל יש חשבון אתו והוא יענישו על מעשיו, כאשר המשמעות שנשארה לדורות משם זה היא הפוכה – גדעון הוא שרב בבעל ונלחם בו ובעבודתו כדי לעקור אותה מעמו. כפי שאומר המלבי"ם:

"למען ידעו מזה שהבעל הבל קרא לו בשם זה שיש לו מריבה עם הבעל והוא כופר בו ועובר את ה', ובוזה נתקיים הכוונה העליונה להרחיקם ע"י מעשה הזאת מע"ז",

לסיכום:

ביחידה זו יכולנו לעמוד על אופיו של גדעון. ראינו את נקודת המבט שלו שרואה את המצוקה של הרבים ולא רק את מצוקתו האישית, את יכולתו לטעון למען עם ישראל מול ה', את צניעותו ואת חששותיו. כמו כן ראינו את יכולתו לעמוד מול סביבתו ולצאת נגד העבודה הזרה, זוהי עוצמה הגדולה מן היציאה מול האויבים משום שהיא מכריחה אותו לעמוד מול הקרובים לו ולהציג עמדה שאינה מקובלת, עד סכנת חיים. שמותיו של גדעון מעידים על הקרב המרכזי אותו היה צריך לנהל - הקרב הפנימי נגד עבודה זרה, ממנו התחיל.

דמותו של גדעון העולה ביחידה זו היא של אדם ראוי, מאמין הפועל בשם ה', אך עדין חושש ואינו בטוח ביכולותיו ובשליחותו. גם בהמשך ימשיך הקב"ה לעודד אותו, ולהוכיח לו שהוא ראוי למשימה שהוטלה עליו וגם יכול לעמוד בה.

יחידה 3: ההכנות למלחמה

ביחידה זו נעסוק בתהליכים העוברים על גדעון בדרכו להנהגה והדרכים בהם ה' מחזק אותו. כמו כן, ניוכח כיצד הלשון והמבנה של הפסוקים מסייעים לנו להבין טוב יותר את האירועים.

ההתגייסות למלחמה:

(לג) וְכָל מְדִינָה וְעַמְלֵק וּבְנֵי קְדָם נֶאֶסְפוּ יַחְדָּו וַיַּעֲבְרוּ וַיַּחֲנוּ בְּעַמְקֵי יִזְרְעֵאל. (לד) וְרוּחַ ה' לָבְשָׁה אֶת גְּדַעוֹן וַיִּתְקַע בְּשׁוֹפָר וַיִּזְעַק אַבְיָעָזֹר אַחֲרָיו. (לה) וּמְלָאכִים שָׁלַח בְּכָל מְנַשֶּׁה וַיִּזְעַק גַּם הוּא אַחֲרָיו וּמְלָאכִים שָׁלַח בְּאֲשֶׁר וּבְזַבְלוֹן וּבְנַפְתָּלִי וַיַּעֲלוּ לְקָרְאֵתָם.

קשה לדעת כמה זמן חלף בין האירועים בעפרה ובין הפסוקים הבאים. היוזמה למלחמה היא של המדיינים ושותפיהם, אך הפעם כאשר רואה זאת גדעון, לובשת אותו רוח ה' והוא יוצא נגדם.

מלבי"ם: רוח ה'. הוא רוח גבורה כמ"ש המורה [הרמב"ם במורה נבוכים], המדרגה הראשונה מהנבואה שיחול רוח האלהים על איש אחד להציל גוי כולו.

פירוש דעת מקרא מדגיש את ייחודו של הביטוי 'רוח ה' לבשה': 'אפפתו כמלבוש, כלומר הקיפה את כולו ולא רק צלחה עליו'.

הפסוקים מדגימים לנו את הרחבת המעגלים של גדעון בעקבות רוח ה' שבו, ואת ההבדלים בהתגייסות. בפסוק לד – משפחת אביעזר משפחתו של גדעון נזעקת והולכת אחריו (אליה אין צורך לשלוח). לאחר מכן שליחיו מצליחים לגייס את שבטו של גדעון - שבט מנשה, ורק אח"כ שליחיו מצליחים לגייס את שבטי אשר וזבולון ונפתלי. (עוד ניוכח כי בעקבות הניצחון מצטרף גם שבט אפרים למאמץ, אך בשלב מאוחר יותר).

האותות [לז-מ]

(לו) וַיֹּאמֶר גְּדַעוֹן אֶל הָאֱלֹהִים: אִם יִשְׁפַּךְ מוֹשִׁיעַ בְּיָדִי אֶת יִשְׂרָאֵל בְּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ. (לז) הֲנִי אֲנֹכִי מְצִיג אֶת גְּזַת הַצֹּמֵר בְּגֵרָן: אִם טַל יִהְיֶה עַל הַגְּזָה לְבִדָּה וְעַל כָּל הָאֶרֶץ חֶרֶב וַיְדַעְתִּי כִּי תוֹשִׁיעַ בְּיָדִי אֶת יִשְׂרָאֵל בְּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ. (לח) וַיְהִי כֵן וַיִּשְׁבְּסָם מִמַּחֲרַת וַיִּזַּר אֶת הַגְּזָה; וַיִּמְץ טַל מִן הַגְּזָה מְלֹא הַסֶּפֶל מִיָּם. (לט) וַיֹּאמֶר גְּדַעוֹן

אֶל הָאֱלֹהִים אֵל יִחַר אַפָּךְ בִּי וְאֲדַבְרָה אִךְ הַפְּעַם; אֲנֹסָה נָא רַק הַפְּעַם בְּגִזָּה יְהִי נָא חֶרֶב אֶל הַגִּזָּה לְבִדְךָ וְעַל כָּל הָאָרֶץ יְהִי טָל. (מ) וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים כֵּן בְּלִילָה הַהוּא; וַיְהִי חֶרֶב אֶל הַגִּזָּה לְבִדְךָ וְעַל כָּל הָאָרֶץ יְהִי טָל. מדוע גדעון מבקש את האותות

היינו מצפים שבשלב זה תתחיל המלחמה ותתגלה ישועת ה'. אך גדעון עדין אינו יוצא למלחמה, הוא מהסס ומבקש מהקב"ה אות ועוד אות. כיצד נסביר את בקשת האותות של גדעון? והרי הקב"ה כבר נגלה עליו פעמיים (ע"י המלאך ובציווי להילחם בע"ז), הראה לו ניסים (את האש ואת המלאך הנעלם), וגדעון עצמו כבר הוכיח את גבורתו ואמונתו (הריסת האשרה).

לדעת פרופ' אליצור, מחבר פירוש דעת מקרא לספר שופטים, הרקע להיסוס של גדעון ובקשת האותות הוא הכשלון שהיה בקרב הראשון והמחיר שלו (יש לציין כי זהו השערה הנונתת הסבר לשאלה שעלתה אך אינה מוכחת באופן מלא מן הפסוקים):

דעת מקרא: ויעלו בני אשר זבולון ונפתלי למלחמה מצפון. לקראתם – בני מנשה העולים מדרום (עמק יזרעאל הוא ביניהם בתוך) כדי להתאחד במערב העמק או לעלות על האויב משני עברים. תכנית זו לא הצליחה כפי שניתן להבין מן הפסוקים בפרק ח' יח – יט (ויאמר אל זבוח ואל צלמנע אִיפֹה הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הִרְגַתֶּם בְּתַבּוּר – לאמור, היתה מלחמה בהר תבור ואנשי גדעון הובסו בה). צבאות השבטים הצפוניים נגפו לפני המדיינים, ואחי גדעון שעמדו בראשם נהרגו. תבוסת השבטים הצפוניים ומות אחיו וכשלות תכניתו העמידו את גדעון בניסיון קשה. המותר לבקש אות?

בקשת האות מהקב"ה, המכונה בדברי גדעון בפס' לט כניסיון: "אֲנֹסָה נָא רַק הַפְּעַם", מעוררת שאלה. בדברים ו', טז נאמר: "לֹא תִנְסוּ אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם כְּאֲשֶׁר נִסִּיתֶם בְּמִסָּה".

רד"ק: 'אנסה נא' – והנה כתיב "לא תנסו את ה'" והנה עשה עמו הא-ל אות ובא לנסותו אם יעשו לו זה האות שהוא חזק מהראשון, כתב רבי' סעדיה ז"ל כי הנסיון ביכולת הבורא אסור כמו שאמר "וינסו אל בלבבם ויאמרו הגם לחם יוכל לתת", אבל גדעון לא היה לו ספק ביכולת הבורא אלא רצה לנסות אם הוא ראוי לנס גדול כזה.

לפי הרד"ק גדעון לא ניסה את הקב"ה. הוא לא בדק אם הוא מסוגל לבצע את בקשתו או לא, אלא היה זה ניסיון לגדעון עצמו – האם הוא ראוי לנס כזה מאת ה', נס ניצחון במלחמה.

רלב"ג: והנה גדעון היה עדיין מאמין ואינו מאמין ושאל אות מהשם יתברך אם יהיה מושיע בידו כאשר דבר... גדעון לא היה בטוח שהוא ראוי להושיע את ישראל, לכן ביקש אות כדי להיות בטוח: "וַיִּדְעֵתִי כִּי תוֹשִׁיעַ בְּיָדִי אֶת יִשְׂרָאֵל כְּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ". הדגש הוא לא על תושיע אלא על בידו. (לדעתי הנסיון לראות את פירוש הרלב"ג כתואם לפירוש הרד"ק אינו הכרחי ויתכן שהרלב"ג אומר בפשטות כי גדעון לא האמין שתהיה ישועה. סמלי היום והלילה

נשים לב כי ספקותיו של גדעון מתעוררים ביום, ואילו האותות ניתנים בלילה. היום והלילה היום סמלים. היום מסמל את התודעה הרווחת שעל פני השטח ואילו הלילה מסמל את התנועה השקטה שפועלת בסמוי ("להגיד בבוקר חסדך ואמונתך בלילות"). סמלים אלו המלמדים אותנו כי המצב עדין קשה וביום עדין שולטת האמונה בבעל. האמונה בה', המתעוררת בזכות האותות, עדיין מגיעה רק בלילה. כך היה גם במלחמה בע"ז - גדעון פעל בלילה ואילו אנשי עירו ספגו ביום.

מדוע זקוק גדעון לשני אותות?

רלב"ג: ולא הספיק לו האות הא' כי מדרך הגוזה שתמשוך הלחיות, ולזה שאל אות שני הפך הא' והוא שיהיה חורב על הגוזה לבדה ועל כל הארץ יהיה טל...

לפי דעת הרלב"ג האות הראשון לא היה באופן מובהק ניסי, משום שבדרך הטבע יתכן שהצמר יספוג את כל הלחות (=הנוזלים) שיש סביבו, וכך בקשתו של גדעון לא התמלאה והוא אינו בטוח שהוא ראוי למשימה.

האברבנאל נותן הסבר סמלי לאותות שביקש גדעון. לדבריו הבחירה בגיזת צמר ובטל אינה מקרית, שכן הם מסמלים דברים שונים במציאות שבה פעל גדעון, ולכן היה צריך גדעון שני אותות לסמל דברים שונים:

אברבנאל: כי היה גיזת הצמר משל לגדעון שהיה דבר מועט ורפה כמוה, ולכן עשה בחינת הנס בגורן, שהוא היה המקום אשר נראה לו בו המלאך, והיה הנסיון בטל שהוא השפע והעזר האלוקי, כמו שכתוב (הושע י"ד, ו) "אהיה כטל לישראל" (ישעיהו כ"ו יט) "כי טל אורות טלך", להיות הטל סימן ברכה, וכאילו אמר: אני אשים גיזת הצמר, שהוא דוגמתי ודמיון עצמי במיעוטה ורפיונה, בגורן אשר באה לי בה הנבואה בראשונה, ואם עליה לבדה יהיה טל ועל כל הארץ חורב יהיה סימן ואת שביבא עלי השפע והעזר האלוקי ולא יבוא על כל האומות שהן משל לכל הארץ....

ותהיה בחינתו וכוונתו על הנס השני שבהיותו גדעון דומה לגיזת הצמר במיעוטה ורפיונו ובמקום הנס שהיה הגורן שנראה לו שם המלאך עשה ניסיון בטל, שאם יבוא על כל הארץ שהיה רמז לאומות, יהיה סימן שכולם

יכסו עליהם המים המררים המאריים כמו שכתוב (שמות ט"ו, א) "וברוח אפך נערמו מים" (שמות ט"ו, י) "נשפת ברוחך כיסמו ים". וכמו שבים סוף נעשה למשה רבינו ע"ה עמידת המים לישראל ונפלו על המצרים, ובירדן ליהושע שביבשה עבר ישראל, כך יהיה כאן, שיבשה סימן טוב לישראל, ולפי זה לקח הטל בשתי הפעמים בבחינות שונות, וכבר זכר הרב המורה (הרמב"ם) שפעמים שיהיה דבר אחד משל לשני עניינים מתחלפים.

באות הראשון מסמלת גזית הצמר העלובה את גדעון החלש, והטל מסמל את השפע האלוקי העוזר לאדם. גדעון מבקש טל רק על הגיזה כרוצה לומר: רצוני בסימן שאכן הקב"ה יהיה בעזרי, למרות חולשתי, ולא יעזור לאויבי. באות השני הטל מסמל את העונש לכל אויביו של גדעון, שיבוא עליהם ולא על גדעון.

מה אנו לומדים מן האותות על תחושותיו של גדעון אודות עצמו ואודות תפקידו?

פרק ז'

גזים הצבא למלחמה וצמצומו [פס' א–יח]

(א) וישבם ירבעל הוא גדעון וכל העם אשר אתו ויחנו על עין חרד ומחנה מדין ה'ה ל'ו מצפון מגבעת המורה בעמק. (יב) ומדין ועמלק וכל בני קדם נפלים בעמק בארבה לרב ולגמליהם אין מספר כחול שעל שפת הים לרב.

זהו מערך הכוחות (בטיבו של הארבה כבר עסקנו). גדעון משכים במחנהו, לאחר שקיבל את האותות מקב"ה, המבטאים את הבטחת ה' שהוא האדם המתאים להילחם ולנצח, והוא מוכן לקרב. אולם הקב"ה מעכב את היציאה לקרב. בפס' ב הוא דורש מגדעון לצמצם את צבאו בשני שלבים. והסיבה:

(ב) ויאמר ה' אל גדעון רב העם אשר אתך מתתי את מדין בידם פן יתפאר עלי ישראל לאמר ידי הושיעה לי.

גדעון נשלח להציל את ישראל ממדיין אך גם להילחם את מלחמת ה' ולהשיב את האמונה בו. הוא עשה זאת בעירו באמצעות ניתוח מזבח הבעל ובניין מזבח לה', אך גם במלחמתו במדיין הוא משיב את האמונה בה' ע"י כך שלא ניתן יהיה לפרש את הניצחון בדרך אנושית בלבד אלא ניתן יהיה לראות ללא שום ספק את יד ה' בניצחון.

[אבינועם ביר (ע"פ א' עסיס): אנשי עירו ממתנינים שהבעל יריב לגדעון ויהרגו. אם גדעון יפסיד בקרב אנשי עירו יראו זאת כניצחון הבעל. הגדלת הנס משמשת כהוכחה לשקריות הבעל. זו הפעם היחידה בתנ"ך שמנהיג מתבקש לצמצם את צבאו ולפעול הפוך מהכלל "אין סומכין על הנס"]

צמצום הצבא

כדי לצמצם את הלוחמים מורה הקב"ה לגדעון לפעול בשני שלבים:

שלב א': צמצום הצבא בדרכה של התורה. גדעון קורא לכל מי שחרד ומפחד לצאת למלחמה לשוב לביתו: "ועתה קרא נא באזני העם לאמר מי ירא וחרד ישב ויצפר מהר הגלעד וישב מן העם עשרים ושנים אלף ועשרת אלפים נשארו". התורה מורה לשוטרים שבעם לעשות כן בעת מלחמת רשות: "מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישב לביתו ולא ימס את לבב אָחיו כְּלָבָבו" (דברים כ', ח). מלחמתו של גדעון במדיין לא הייתה מלחמת רשות כי אם מלחמת מצווה להציל את ישראל מידי אויביהם, אולם הקב"ה ציווה עליו בהוראת שעה לשחרר גם את המפחדים כי רצה להשיג מטרה נוספת במלחמה זו – להשיב את האמונה בה'.

הכתוב מספר ששבו מהעם 22,000 לוחמים – יותר משני שלישי מכל הלוחמים שגייס גדעון. עובדה זו מגלה כמה העם פחד מהמלחמה במדיין ואיזה חוסר ביטחון היה לעם בשופט. על ציון הכתוב שהיאם עזבו עם שחר מעיר אברבנאל כי הם עשו זאת מוקדם משום שהתביישו בפחדם.

[**"ירא וחרד"** - התורה בספר דברים משתמשת בביטוי "ירא ורך הלבב" ואילו בפרקנו הביטוי הוא "ירא וחרד". פרופ' יהודה אליצור מסביר את השינוי כנובע מן המקום בו מתרחשים האירועים: "ירא וחרד – על עין חרוד היה הדבר, ודרך המקרא לספר מאורעות בלשון נופלת על שם המקום שבו אירעו (בתורה כתוב: הירא ורך הלבב), והשווה יהושע ה', ט (גלגל) ושם כ', ז ועוד הרבה."]

שלב שני: צמצום הצבא באמצעות מעשה סמלי. לדעת ה' היה העם רב מלצאת לקרב. לכן נותן ה' הוראה נוספת לגדעון:

(ד) ויאמר ה' אל גדעון עוד העם רב הורד אותם אל המים ואצרך פנו לה שם והיה אשר אמר אליך זה ילך אתך הוא ילך אתך וכל אשר אמר אליך זה לא ילך עמך הוא לא ילך. (ה) ויורד את העם אל המים ויאמר ה' אל גדעון כל אשר ילק בלשונו מן המים באשר ילק הפלג תציג אותו וכל אשר יכרע על ברךיו לשתות. (ו) והיה מספר המלקקים בידם אל פיהם שלש מאות איש וכל יתר העם כרעו על ברךיהם לשתות

מִים. (ז) וַיֹּאמֶר ה' אֵל גִּדְעוֹן בְּשִׁלֵּשׁ מֵאוֹת הָאִישׁ הַמְּלַקְקִים אוֹשִׁיעַ אֶתְכֶם וְנָתַתִּי אֶת מַדִּינַת בְּנֵי דָד וְכָל הָעָם יֵלְכוּ אִישׁ לְמִקְמוֹ.

נשים לב כי המבנה של השלב הזה ייחודי ואינו מגלה את התכלית עד סופו:

- א. התכנית האלוקית אינה מסופרת מראש לגדעון.
- ב. גם אחרי שגדעון מוריד את העם אל המים (ה), גדעון אינו יודע מה יידרשו לוחמיו הנשארים לעשות והוא ממתין לדבר ה'.
- ג. גם כאשר ה' מורה מה תהיה נקודת הפרדה בין סוגי השותים, אין הוא אומר לו מי מביניהם הוא הנבחר.
- ד. ההכרזה האלוקית על התשועה בידי לוחמים מעט ביותר.

המהלך הזה, נועד לנסות את גדעון, להוכיח את התלות הגמורה שלו ושל אנשים בה' ולעורר את אמונתו. צמצום הלוחמים קרוא בפי ה' וְאֶצְרְפְּנוּ – מלשון לצרוף – להפריד את הסיגים הזולים מהמתכת היקרה, זיכוכ היקר מהזול. ואולם, מבחן המלקקים אינו מובהק וקשה לדעת מה הוא מעיד על 300 הנבחנים, במובן זה, המבחן מצרף את גדעון ואת אמונתו.

מבחן המלקקים ופשוטו

מהי מעלתם של 300 הלוחמים? האם היא מעלת היותם לוחמים נועזים יותר? לדבר ניתנו כמה פירושים [צריך לדעת 2]:
רד"ק: כי הכורעים על ברכיהם לשתות היה סימן לאשר כרעו לבעל, ובמדרש אתה מוצא בימי גדעון שהיו עובדין לבבואה שלהם אותם שהיו כורעין על ברכיהן פירוש לצל שהיה נראה מהם על המים:

רלב"ג: והנה לזאת הסיבה גם כן לא רצה השם שישארו עמו זולתי המלקקים בידם אל פיהם כי זה מורה על חריצות וגבורה, ואולם אשר כרעו על ברכיהם לשתות הם עצלים ורצה שישבו להם...

דעת מקרא: (ז) בשלוש מאות... המלקקים – שיש בהתנהגותם מן הזריזות והנקיות (אינם משתטחים על שפת המעיין) וההסתפקות במועט. ויש אומרים שנצטוו להחזיק בהללו שלא כרעו על ברכיהם לאות ולסימן כי בא הקץ לכניעה ולתבוסה וכי עתידים הם לנצח.

יוסף בן מתתיהו בקדמוניות היהודים – 'האנשים שיכרעו וישתו הם ייחשבו בעיני לאמיצים ואילו את אלה שישתו בבהלה וברעשה יראה כמוגי לב ואחוזי פחד האויב. ולאחר שעשה גדעון כן לפי מצוותו של אלוקים, נמצאו שלוש מאות איש שהגישו את המים אל פיהם בידיהם מתוך פחד ורטט ואלוקים אמר לו שאת אלו יקח איתו ויתקוף את האויב.

לדעת רד"ק הקריטריון היה דתי-רוחני: המלקקים היו ראויים לקרב בגלל אמונתם בה', בעוד הכורעים על ברכיהם לשתות עשו זאת משום שהיו רגילים כך בעבודה זרה. כך נאמר גם בספור אליהו על עובדי הבעל (מ"א י"ט, יח): "וְהִשְׁאֲרְתִּי בְּיִשְׂרָאֵל שְׁבַעַת אֲלָפִים כָּל הַבְּרַכִּים אֲשֶׁר לֹא כָרְעוּ לְבַעַל..."

לדעת רלב"ג ודעת מקרא (בפירושו הראשון) הקריטריון היה צבאי – המלקקים היו ראויים לקרב בגלל חריצותם וגבורתם (רלב"ג) ובשל זריזותם (דעת מקרא), משום שהיו נכונים לקרב ולא כרעו בגופם למים, דבר שסרבל והיקשה על הלוחם לקום בזריזות ולצאת לקרב. דעת מקרא מוסיף ששתייה ע"י ליקוק מספקת פחות מים מכריעה, ולוחם מלקק מעיד על עצמו שהוא אינו זקוק להרבה מים כדי להילחם, ובכך עולה על חבריו.

הפירוש הנוסף שמביא דעת מקרא הוא ההסבר הסמלי - מעבר לכך שהמלקקים ראויים לצאת למלחמה בשל כישירוניתיהם, הם ראויים לכך מבחינה סמלית – הם מבטאים במעשיהם את הרצון לפרוק את עול מדיין מעליהם ובכך הם מנוגדים ליראים והחרדים ששבו לבתיהם.

פירושו של יוסף בן מתתיהו מעצים את הנס משום שהוא מעיד על כך שהמבחן מייין את הפחדנים מבין הלוחמים ורק איתם יצא גדעון למלחמה - כלומר המטרה היא העצמת גדולת ה' באמצעות הקטנת כוח הלוחמים עד כדי אבסורד.

חיריזות למחנה מדין [ח-טו]

(ח) וַיִּקְחוּ אֶת צֶדֶה הָעָם בְּיָדָם וְאֶת שׁוֹפְרֹתֵיהֶם וְאֶת כָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל שָׁלַח אִישׁ לְאֶהֱלָיו וּבְשִׁלֵּשׁ מֵאוֹת הָאִישׁ הִחֲזִיק...

גדעון נותר עם 300 לוחמים, הלוקחים מחבריהם רק צידה ושופרות (שימו לב: השופרות הם רמז מטרים לחימה העתידה ולאופייה). הכתוב אינו מתאר שלקחו מחבריהם נשק, משמע שכמעט ולא היה להם נשק. נשים לב כי גדעון אינו מבקש אות נוסף, אך גם אינו מארגן את לוחמיו למלחמה. גדעון שלח את הירא ורך הלבב מן הקרב אך הוא עצמו נותר ירא. מגיע הלילה, וגדעון אינו זז. הקב"ה מצווה אותו: (ט) וַיְהִי בַלְיָלָה הַהוּא וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי ה' קוּם רֵד בְּמַחְנֶה כִּי נָתַתִּי בְּיָדְךָ. אולם אם גדעון ירא, נכון לו עוד אות: "רַד אֶתְּהָ וּפְרָה נַעֲרָךְ אֶל הַמַּחְנֶה וְשָׁמַעְתָּ מֵהַ יְדַבְּרוּ וְאַחַר תַּחֲזַקְנָה יְדִידְךָ".

נשים לב להבדל בין שני סוגי ירידות:

ירידה במחנה – שהיא ירידה לצורך מלחמה	ירידה אל המחנה – שהיא ירידה לצורך מודיעין וריגול.
קום רד בַּמַּחֲנֶה וְאִם יָרָא אֶתְּהָ לְרִדְתָּ [במחנה]	רָד אֶתְּהָ וּפְרָה נִעְרָד אֶל הַמַּחֲנֶה
	וְשָׁמַעְתָּ מִהּ דְּבָרָיו וְאַחֲרֵי תִּחְזַקְנָהּ יָדֶיךָ
וְרִדְתָּ בַּמַּחֲנֶה	וְרִדָּה הוּא וּפְרָה נִעְרָו אֶל קִצְהָ הַחֲמִשִּׁים אֲשֶׁר בַּמַּחֲנֶה

המטרה היא לרדת במחנה ולנצחו (כמו שמופיע בדברים כ', יט: "כי תצור אל עיר ימים רבים להלחם עליה... ובנית מצור על העיר אשר הוא עשה עמך מלחמה עד רדתה"). ואולם, אם גדעון צריך קודם לרדת אל המחנה על מנת להתחזק הוא יכול לעשות זאת ואח"כ לרדת עם לוחמיו במחנה. וכן מפרש מלבי"ם:

במחנה. הוא שיפול במחנה לכבשה: ואל המחנה. הוא שיעמוד מרחוק לשמוע מה ידברו.

החלום ופירו

במחנה שומע גדעון חלום שחלם אחד מן המדיינים ואת פתרון החלום ביד חברו. מסתבר כי המדיינים כבר מבינים שה' נתן ביחד גדעון את מדיין, עוד לפני שהבין זאת גדעון:

החלום	שברו = פתרונו
צָלִיל לַחֵם שְׁעוּרִים מִתְּהַפֵּךְ בַּמַּחֲנֶה מִדִּין	אֵין זֹאת בְּלִתי אִם חָרַב גְּדַעוֹן בֶּן יוֹאֵשׁ אִישׁ יִשְׂרָאֵל
וַיָּבֵא עַד הָאֵהָל וַיִּכְהוּ וַיִּפְּלוּ וַיִּהְיֶהוּ לְמַעְלָה וְנִפְּלוּ הָאֵהָל	נָתַן הָאֱלֹהִים בְּיָדוֹ אֶת מִדְיָן וְאֶת כָּל הַמַּחֲנֶה

מרכיבי החלום עומדים אחד מול השני. צליל לחם שעורים, כעין פיתה הנאפת על גחלים (רש"י: חררה שאופין על הגחלים) ולחם השעורים מסמל את מחנה גדעון. הלחם מתהפך במחנה מדין ומפיל את האוהל = ה' נותן ביד גדעון את מחנה מדין והוא יפיל את אהליהם.

מדוע מזהה השומע את לחם השעורים עם גדעון?

האברבנאל מסביר שצליל לחם השעורים הוא דבר קטן ולא מרשים בניגוד ללחם חיטה המשובח וזהו דימוי למחנהו הקטן של גדעון. פירוש דעת מקרא מסביר שהשעורים מסמלים את ישראל משום שהם היו עם עובדי אדמה המתפרנסים מאדמתם, בניגוד למדיין שהיו עם נוודים המתפרנסים מפשיטה על אדמות עמים אחרים. הלחם מסמל את החקלאים הניזונים מפרי אדמתם ואילו האוהל מסמל את המדיינים הנוודים.

דברי המדיינים מעידים שהם יודעים שה' נלחם לישראל ועדותם מתקבלת כחיזוק לגדעון ומשכנעת אותו שמלחמתו תצליח. מעבר לכך, גדעון מבין כי החלום, השיחה והפתרון, כולם חלק מן התכנית הא-לוקית ולכן תגובתו הראשונה היא השתחויה לה': (טו) "וַיְהִי כְשָׁמַע גְּדַעוֹן אֶת מִסְפַּר הַחֲלוֹם וְאֶת שְׁבָרוֹ וַיִּשְׁתַּחֲוֶה", ובשובו למחנה ישראל: "וַיָּשָׁב אֶל מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר קוּמוּ כִּי נָתַן ה' בְּיַדְכֶם אֶת מַחֲנֵה מִדְיָן". ואכן, שיחת הלוחמים עושה את יעודה, עדותם של המדיינים היא נקודת המפנה, מכאן ואילך לא נמצא עוד היסוס בהתנהגותו של גדעון והוא יוצא לקרב ומגלה את כוח מנהיגותו.

יחידה 4: המלחמה ומאורעותיה

המלחמה במדין: מהלך המלחמה עם המדיינים מתרחש בשלושה שלבים ומשולבים בו עימותים פנימיים עם אנשי ישראל. יחידה זו תדון במהלך הקרב ובדרכי ההתמודדות של גדעון עם האתגרים העומדים מולו.

שלבי המלחמה

למלחמת גדעון במדיינים שלושה שלבים:

- שלב 1 (ז', טז-כב): המכה הראשונה
- שלב 2 (ז', כג-כה): לכידת המעברים בירדן, לכידת עורב וזאב שרי מדין.
- שלב 3 (ח', ד-כא): לכידת זבח וצלמונע מלכי מדין.

בתוך סיפורי הקרב משובצים שלושה עימותים של גדעון עם אנשים מישראל: עימות מול אנשי אפרים, עימות מול אנשי סוכות, ועימות מול אנשי פנואל.

שלב 1: המכה הראשונה (ז', טז-כב)

(טו) וַיְהִי כְשָׁמַע גְּדַעוֹן אֶת מִסְפַּר הַחֲלוֹם וְאֶת שְׁבָרוֹ וַיִּשְׁתַּחֲוֶה וַיָּשָׁב אֶל מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר קוּמוּ כִּי נָתַן ה' בְּיַדְכֶם אֶת מַחֲנֵה מִדְיָן. (טו) וַיַּחַץ אֶת שְׁלֹשׁ מֵאוֹת הָאִישׁ שְׁלֹשָׁה רֵאשִׁים וַיִּתֵּן שׁוֹפְרוֹת בְּיַד כָּלֶם וּבָדִים רַקִּים

וּלְפָדִים בְּתוֹךְ הַפְּדִים. (יז) וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם מִמֶּנִּי תִרְאוּ וְכֵן תַּעֲשׂוּ וְהִנֵּה אֲנֹכִי בָּא בְקִצֵּה הַמַּחֲנֶה וְהִיא כְּאִשֶּׁר אַעֲשֶׂה בְּךָ תַּעֲשׂוּ. (יח) וְתִקְעֵתִי בְּשׁוֹפָר אֲנֹכִי וְכָל אֲשֶׁר אֲתִי וְתִקְעֵתֶם בְּשׁוֹפְרוֹת גַּם אֶתֶם סְבִיבוֹת כָּל הַמַּחֲנֶה וַאֲמַרְתֶּם לֵה' וּלְגִדְעוֹן.

(יט) וַיָּבֵא גִדְעוֹן וּמֵאָה אִישׁ אֲשֶׁר אִתּוֹ בְּקִצֵּה הַמַּחֲנֶה רֹאשׁ הָאֲשֻׁמְרֵת הַתִּיכּוֹנָה אֲדָף הֶקֶם הַקִּימוֹ אֶת הַשְּׂמֵרִים וַיִּתְקְעוּ בְּשׁוֹפְרוֹת וּנְפוּץ הַפְּדִים אֲשֶׁר בֵּינָם. (כ) וַיִּתְקְעוּ שְׁלֹשֶׁת הָרָאשִׁים בְּשׁוֹפְרוֹת וַיִּשְׁבְּרוּ הַפְּדִים וַיַּחֲזִיקוּ בְּיַד שְׂמֵאוּלָם בְּלָפְדִים וּבְיַד יַמִּינָם הַשׁוֹפְרוֹת לְתִקְוֵה וַיִּקְרָאוּ חֲרָב לֵה' וּלְגִדְעוֹן. (כא) וַיַּעֲמְדוּ אִישׁ תַּחְתָּיו סְבִיב לַמַּחֲנֶה וַיִּרְץ כָּל הַמַּחֲנֶה וַיִּרְיעוּ וַיִּנְוְסוּ. (כב) וַיִּתְקְעוּ שְׁלֹשׁ מְאוֹת הַשׁוֹפְרוֹת וַיִּשֶׁם ה' אֶת חֲרָב אִישׁ בְּרֵעֵהוּ וּבְכָל הַמַּחֲנֶה וַיִּנָּס הַמַּחֲנֶה עַד בֵּית הַשֹּׁטָה צָרְרָתָה עַד שִׁפְתַּי אֲבָל מְחוּלָה עַל טַבַּת. גִּדְעוֹן יוֹצֵא לַמַּלְחָמָה עִם 300 לוחמים בלבד, אבל בידיעה שה' נתן את מחנה מדיין בידי לוחמיו. מתוך השיחה לה הקשיב, הוא מבין שהמדיינים חרדים ולכן ההשפעה הפסיכולוגית עליהם תהיה רבה.

גדעון נוקט בכמה טכסיסים:

1. **תזמון** – הוא פותח בקרב בראש האשמורת התיכונה – בזמן שהשומרים מתחלפים (הלילה מחולק לשלושה חלקים – אשמורת ראשונה, שנייה או תיכונה, ושלישית או אשמורת הבוקר). זהו זמן מועד לפרענות שכן השומרים הקודמים כבר עייפים מאוד ואינם ערניים דיים, והשומרים החדשים רק קמו (אך הקם הקימו את השומרים) ולכן עדיין לא נכנסו לתפקידם והם אינם ערניים דיים. כמו כן, האשמורה התיכונה היא זמן החושך המוחלט, מה שמסתיר את מיעוט הלוחמים הישראליים ומגביר את ההפתעה.
2. **שלושה ראשים** – חלוקת הלוחמים לשלוש קבוצות, והקפת מחנה מדין משלושה כיוונים. גדעון מותיר כיוון אחד פרוץ כדי לאפשר למדיינים לברוח מן המלחמה ומן הארץ.
3. **כל לוחם החזיק לפיד** – כך הוא יוצר תחושה שיש לו לוחמים רבים, שכן בד"כ המפקדים היו נושאים לפידים, וכך נראה שמאחורי כל לוחם ישנו גודד שלם.
4. **תקיעה בשופרות וניפוץ הכדים** – הפתאומיות הייתה מבהילה ביותר. באמצע הלילה, כשכולם ישנים, נשמעים קולות שופר רמים וקולות נפץ ולפתע לוחמי מדין רואים אורות חזקים סביבם. בנוסף לכך קריאת הלוחמים מגדילה אף היא את המהומה בקרב מחנה המדיינים ומחזקת את הלוחמים באמונתם וצדקת דרכם.

תקיעת השופר באה גם לחזק את צבאו של גדעון. האירוע מזכיר את נפילת יריחו שם ציווה יהושע את העם לתקוע ולהריע בקולם על מנת להפיל את חומת העיר: "וַיִּרְעוּ הָעָם וַיִּתְקְעוּ בְּשׁוֹפְרוֹת וַיְהִי כְשֹׁמֵעַ הָעָם אֶת קוֹל הַשׁוֹפָר וַיִּרְיעוּ הָעָם תְּרוּעָה גְדוֹלָה וַתִּפֹּל הַחוֹמָה תַּחְתָּיהָ וַיַּעַל הָעָם הָעִירָה אִישׁ נֶגְדוֹ וַיִּלְכְּדוּ אֶת הָעִיר" (יהושע ו' כ). גדעון מתגלה כמנהיג כריזמטי – הוא נוקט בטכסיס מתוכנן להפליא המנצל את המעט שיש לו והוא אף מורה ללוחמיו לפעול כמוהו (דוגמא אישית): "וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם מִמֶּנִּי תִרְאוּ וְכֵן תַּעֲשׂוּ... וְהִיא כְּאִשֶּׁר אַעֲשֶׂה בְּךָ תַּעֲשׂוּ" – אלו תכונות של מנהיג.

לה' ולגדעון – חסיבתיות הכפולה

הקריאה "חֲרָב לֵה' וּלְגִדְעוֹן" מתפרשת ע"י **תרגום יונתן**: "חרבא מן קדם ה' ונצחנא על ידי גדעון" – חרבו של ה' מנצחת ע"י גדעון. כפי שמפרש **דעת מקרא**: למען ה' ולמען גדעון עושה דברו אנו נלחמים. **האברבנאל** מסביר את הצורך בקריאה זו: "והנה לא השווה שמו עם שם ה' ברוך הוא, אלא בעבור החלום ששמע, כדי שכאשר ישמעו שם גדעון לא ישאר בהם רוח ויחרדו כציפור בזכרם החלום".

יש כאן שילוב החוזר על עצמו פעמים רבות בתנ"ך - חסיבתיות הכפולה: הבטחון בתשועה ה' וההשתדלות האנושית. גדעון בטוח שה' יתן בידי את מחנה מדיין אך זה אינו מונע ממנו לפעול כמנהיג ולנקוט בדרכים הטובות ביותר על מנת להשיג מטרה זו.

נשים לב כי גדעון מורה לאנשיו להשאר מסביב למחנה ולא להכנס אליו: "וַיַּעֲמְדוּ אִישׁ תַּחְתָּיו סְבִיב לַמַּחֲנֶה וַיִּרְץ כָּל הַמַּחֲנֶה וַיִּרְיעוּ וַיִּנְוְסוּ" (כא). אנשיו של גדעון פועלים להבהיל את יושבי המחנה, אך אינם נכנסים לתוכו. הבהלה גורמת לכך שלוחמי מדין מתחילים לברוח – "וַיִּרְץ כָּל הַמַּחֲנֶה וַיִּרְיעוּ וַיִּנְוְסוּ". הקב"ה תורם את חלקו בקרב ומוסיף לו ממד על-אנושי – מרוצת לוחמי מדין גרמה לכך שהם החלו להכות אחד בשני ולהרוג אחד את השני – "וַיִּשֶׁם ה' אֶת חֲרָב אִישׁ בְּרֵעֵהוּ וּבְכָל הַמַּחֲנֶה". כך מתממש שילוב בין כוח אלוקי מלמעלה וכוח אנושי (שניתן מאת ה') מלמטה.

שלוש מאות הלוחמים אם כן אינם הורגים את המדיינים, הם עומדים במקומם מסביב למחנה, מנפצים כדים, תוקעים בשופרות, מריעים, אך הם אינם נלחמים - המלחמה היא לה'.

יוסף בן מתתיהו ממשיך ומתאר בספרו עניין נוסף הקשור באופיו של המחנה המדייני המכיל עמים שונים שהמשותף להם הוא הרצון לבוז ולהשחית את הארץ:

המעט מהם נהרגו בידי האויבים ורובם בידי בעלי בריתם, משום שהיו נבדלים בלשונם, ומבאה מבוכה עליהם הרגו כל מי שנודמן לפניהם כי חשבוהו לאויב. (קדמוניות היהודים ה', ו', ה')

המכה הראשונה הזו גורמת להרג במחנה מדין ולמנוסה לכיוון אבל מחולה – אל הירדן, מתוך רצון לעבור אותו לכיוון המדבר, מקומם של השבטים הנודדים. ואולם גדעון אינו מרפה וממשיך לרדוף את המדיינים הנסים.

שלב 2: לכידת מעברות הירדן ושרי מדין ומחלוקות בתוך העם (ז', כג–כח; ח'

א–ט, יג–יז)

לכידת המעברים בירדן ולכידת עורב וזאב שרי מדין (ז', כג–כח)

(כג) וַיִּצְעַק אִישׁ יִשְׂרָאֵל מִנִּפְתַּלַי וּמִן אֲשֶׁר וּמִן כָּל מְנַשֶּׁה וַיִּרְדְּפוּ אַחֲרַי מִדִּיָן. (כד) וּמִלְאָכִים שָׁלַח גְּדֵעוֹן בְּכָל הַר אֲפְרַיִם לֵאמֹר רְדוּ לְקִרְאֵת מִדִּיָן וְלִכְדוּ לָהֶם אֶת הַמַּיִם עַד בַּיַּת בְּרָה וְאֶת הַיַּרְדֵּן וַיִּצְעַק כָּל אִישׁ אֲפְרַיִם וַיִּלְכְּדוּ אֶת הַמַּיִם עַד בַּיַּת בְּרָה וְאֶת הַיַּרְדֵּן. (כה) וַיִּלְכְּדוּ שְׁנֵי שְׂרָי מִדִּיָן אֶת עֹרֵב וְאֶת זָאֵב וַיַּהַרְגוּ אֶת עֹרֵב בְּצִוֵּר עֹרֵב וְאֶת זָאֵב הָרְגוּ בְּיָקֵב זָאֵב וַיִּרְדְּפוּ אֶל מִדִּיָן וְרָאֵשׁ עֹרֵב וְזָאֵב הֵבִיאוּ אֶל גְּדֵעוֹן מִעֵבֶר לַיַּרְדֵּן.

לאחר המכה הראשונה ומנוסת מדין גדעון ממשיך בקרב. לא די במנוסה - יש להכות את המדיינים מכה מוחצת כדי שלא יעזו לשוב ולהציק לישראל. על כן בשלב השני זקוק גדעון ללוחמים רבים יותר מה-300 הראשונים. הוא מזעיק לוחמים משבטי נפתלי, אשר ומנשה, אולי אפילו אלה ששבו לאחר ששלח את היראים ואת הכורעים, ואלו נענים לו בעקבות הנצחון ורודפים אחרי המדיינים. גדעון שולח שליחים גם לשבט אפרים כדי שאלו יתפסו את מעברי הירדן וימנעו מהמדיינים לברוח בחזרה לארצם. כך הייתה המלחמה נגד מדין מלפנים ומאחור - שבט אפרים היכה אותם מלפנים, ושבטי נפתלי, אשר ומנשה היכו אותם מאחור.

במכה זו הצליחו אנשי אפרים ללכוד את שרי מדין עורב וזאב, ולהרוג אותם. בכך קידמו את ניצחון ישראל, משום שכאשר המפקדים והמנהיגים נהרגים, קשה יותר ללוחמים להמשיך בקרב, משום שאין מפקד שיוביל ויש ירידה במורל. למקומות שבהם היכו את שרי מדין קראו אחרי הקרב בשמות המזכירים את האירוע, כאות לניצחון הגדול.

התמודדות בתוך העם (ח', א–ט, יג–יז)

באמצעו של הקרב נדרש גדעון להתמודד עם קשיים שונים, אך לא מול אויבים אלא מול בני עמו. התמודדות ראשונה הייתה מול אנשי אפרים:

וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אִישׁ אֲפְרַיִם מַה הַדְּבָר הַזֶּה עָשִׂיתָ לָנוּ לְבַלְתִּי קִרְאֹת לָנוּ כִּי הִלַּכְתָּ לְהִלָּחֵם בְּמִדְיָן וַיִּרְיִבוּ אֹתוֹ בְּחִזְקָה.

תלונתם הייתה על כך שגדעון לא הזעיק אותם למלחמה כשקרא לשאר השבטים (בפרק ו' פס' לד-לה), אלא רק כשהקרב כבר התחיל. תלונה זו משקפת צרות עין על הצלחת הקרב ללא שבט אפרים. כמו כן היא מראה על יהירות בני שבט אפרים, הסבורים שלא יתכן שתהיה הצלחה ללא עזרתם, שהרי גם במלחמת אהוד במואב (ג', כז – אהוד תוקע בשופר בהר אפרים, משמע שאנשי אפרים הצטרפו למלחמה) וגם במלחמת דבורה וברק ביבין מלך כנען (ה', יד) אנשי אפרים נלחמו והיו משמעותיים בניצחון. תלונה זו הגיעה עד לכדי מריבה "בחזקה", שאימה על אחדות מחנה גדעון, ויכלה לגרום שהמלחמה תופנה כלפי אנשי אפרים במקום כלפי מדין.

נשים לב כי המלחמה עדיין לא הסתיימה, בני אפרים יכלו לחכות עד הפלתם של מלכי מדין זבח וצלמונע, לפני שהם באים לגדעון בטענות. אלא שכאשר הם מצליחים להגיע להישג - לכידת שרי מדין, הם מתיצבים לריב עם גדעון.

גדעון בחכמתו הבין שעליו לפרק מוקש זה כדי להמשיך להילחם במדיינים, ולכן עונה להם בחכמה:

(ב) וַיֹּאמֶר אֵלֵיהֶם מַה עָשִׂיתִי עִתָּה בְּכֶם הֲלוֹא טוֹב עָלְלוֹת אֲפְרַיִם מִבְּצִיר אֲבִיעֶזֶר. (ג) בְּיָדְכֶם נָתַן אֱ-לֹהִים אֶת שְׂרָי מִדִּיָן אֶת עֹרֵב וְאֶת זָאֵב וּמָה יִכְלָתִי עֲשׂוֹת בְּכֶם אִם רָפְתָה רוּחַם מֵעָלָיו בְּדַבְּרוֹ הַדְּבָר הַזֶּה.

במקום לענות להם על שאלתם הוא מעדיף להפנות את הזרקור לפעולתם החיובית – הם אלו שלכדו את שרי מדין וקידמו בכך את הניצחון על מדין. הוא משתמש בדימוי שהפך לניב לשוני: "הלווא טוב עללו את אפרים מבציר אביעזר" [העוללות הן האשכולות האחרונים הנותרים על הגפן לאחר הבציר והן קטנות מהאשכולות הרגילים]. בביטוי זה רוצה גדעון לומר לאנשי אפרים, שלמרות שהצטרפו למלחמה מאוחר יותר, לאחר המכה הראשונה והמשמעותית, ונראה שפעלם דומה לעוללות – קטן ואינו משמעותי, הרי לאמיתו של דבר תרומתם לקרב משמעותית ביותר – הם תפסו את שרי מדין. גדעון מוסיף "ומה יכלתי עשות בכם" – הוא לא יכול היה לנצח ללא עזרתם, שהיא לכאורה פעוטה (כמו עוללות) אך משובחת מבחינה צבאית. על כך נאמר במשלי ט"ו, א: "מְעַנֶּה רֶךְ וְיָשִׁיב חֲמָה".

התמודדות מול אנשי סוכות ופנואל:

גדעון אינו מרפה וממשיך ברדיפתו אחרי מלכי מדיין, בידיעה שעד מותם המלחמה לא תמה. בשלב זה, גדעון ושלוש מאות האיש אשר איתו עייפים וזקוקים לעזרה ואספקה (יתכן כי מכאן אנו למדים כי שאר העם לא הסכים להצטרף ולהמשיך לרדוף אחרי מלכי מדיין ולכן נאלץ גדעון עם שלוש מאות הלוחמים שלו לבצע את המרדף לבדו). גדעון סמוך על נצחונותיו ופונה לערי ישראל המצויות בעבר הירדן ונמצאות בתוואי המרדף שלו:

(ד) וַיָּבֵא גִדְעוֹן הַיַּרְדֵּנָה עִבְרָה הוּא וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת הָאִישׁ אֲשֶׁר אִתּוֹ עֵיפִים וְרַדְפִּים. (ה) וַיֹּאמֶר לְאִנְשֵׁי סְבוֹת תְּנוּ נָא כְפָרוֹת לַחֵם לָעַם אֲשֶׁר בְּרַגְלֵי כִי עֵיפִים הֵם וְאֲנֹכִי רֹדֵף אַחֲרֵי זָבַח וְצִלְמֹנֶעַ מַלְכֵי מְדִיָּן. (ו) וַיֹּאמֶר שְׂרֵי סְבוֹת הֶכֶף זָבַח וְצִלְמֹנֶעַ עִתָּהּ בְּיַדְךָ כִּי נִתַּן לְצִבְאֵךָ לַחֵם. (ז) וַיֹּאמֶר גִּדְעוֹן לְכֹן בְּתַת ה' אֵת זָבַח וְאֵת צִלְמֹנֶעַ בְּיָדֵי וְדַשְׁתִּי אֵת בְּשָׂרְכֶם אֵת קוֹצֵי הַמֶּדְבָּר וְאֵת הַבְּרֻקָּנִים. (ח) וַיַּעַל מִשֶׁם פְּנוּאֵל וַיְדַבֵּר אֲלֵיהֶם פְּזֹאת וַיַּעֲנוּ אוֹתוֹ אֲנָשֵׁי פְנוּאֵל כְּאֲשֶׁר עָנוּ אֲנָשֵׁי סְבוֹת. (ט) וַיֹּאמֶר גַּם לְאִנְשֵׁי פְנוּאֵל לֵאמֹר בְּשׁוֹבֵי בְּשָׁלוֹם אֶתְּנֶן אֵת הַמַּגְדָּל הַזֶּה.

סוכות ופנואל היו ערים בנחלת שבט גד, שסבלו רבות מידי המדיינים שהיו שכניהם. כדי להצליח לשרוד נכנעו אנשי סוכות ופנואל לפני המדיינים. כעת הם חששו לעזור לצבאו של גדעון שמא ירעו להם המדיינים וינקמו בהם על כך. על כן כשביקש גדעון לחם בעבור לוחמיו העייפים ורצה את סיוע אנשי העיר בקרב, הם אמרו לו שהוא עדיין לא ניצח במלחמה – "הֶכֶף זָבַח וְצִלְמֹנֶעַ עִתָּהּ בְּיַדְךָ כִּי נִתַּן לְצִבְאֵךָ לַחֵם?". עדיין לא תפסת את מלכי מדיין, האיום נגדנו עומד בעינו, ולכן לא נעזור לך ולצבאך. הם לא האמינו שגדעון עם מעט הלוחמים שברשותו יצליח להביס את מחנה מדיין הענק.

גדעון רואה בכך מרד נגדו ונגד שליחותו להושיע את ישראל ובגידה בעם. לכן הוא מאיים עליהם בעונשים כבדים מאוד. לאנשי סוכות הבטיח: "וְדַשְׁתִּי אֵת בְּשָׂרְכֶם אֵת קוֹצֵי הַמֶּדְבָּר וְאֵת הַבְּרֻקָּנִים" – יכה אותם בעזרת קוצים וברקנים ויגרום להם לסבל נורא. לאנשי פנואל הבטיח: "בְּשׁוֹבֵי בְּשָׁלוֹם אֶתְּנֶן אֵת הַמַּגְדָּל הַזֶּה" – הם בטחו במגדל שבנו בעירם וחשבו שאינם זקוקים לעזרתו של גדעון, על כן יתן גדעון את המגדל שבו בטחו.

הם שואלים אותו בלשון חול: "הֶכֶף זָבַח וְצִלְמֹנֶעַ עִתָּהּ בְּיַדְךָ", והוא עונה להם בהזכרת שם שמים: "לְכֹן בְּתַת ה' אֵת זָבַח וְאֵת צִלְמֹנֶעַ בְּיָדֵי...". גדעון מייחס את הניצחון לה', ולכן גם העונש למורדים ראוי בשם ה'. גדעון אינו מעניש מיד את אנשי סוכות ופנואל כדי לא להפסיק במערכה נגד מדיין ולא להפסיד זמן יקר במרדף אחריהם. העונש יגיע כאשר תוכח יכולתו וירגע הקרב כאחד.

לאחר שהיכה את המחנה המדייני שנשאר ותפס את מלכי מדיין, שב וקיים את הבטחותיו והעניש את מי שבגד בו ובצבאו: (יג) וַיֵּשֶׁב גִדְעוֹן בֶּן יוֹאָשׁ מִן הַמַּלְחָמָה מִלְמַעְלָה הַחֶרֶס. (יד) וַיִּלְכְּדוּ נָעַר מֵאֲנָשֵׁי סְבוֹת וַיִּשְׁאַלְהוּ וַיִּכְתַּב אֲלֵיוֹ אֵת שְׂרֵי סְבוֹת וְאֵת זְקַנְיָהּ שְׁבָעִים וְשִׁבְעָה אִישׁ. (טו) וַיָּבֵא אֶל אֲנָשֵׁי סְבוֹת וַיֹּאמֶר הִנֵּה זָבַח וְצִלְמֹנֶעַ אֲשֶׁר חִרְפְּתֶם אוֹתִי לֵאמֹר הֶכֶף זָבַח וְצִלְמֹנֶעַ עִתָּהּ בְּיַדְךָ כִּי נִתַּן לְאִנְשֵׁיךָ הַיְעִפִים לַחֵם. (טז) וַיִּקַּח אֵת זְקַנֵי הָעִיר וְאֵת קוֹצֵי הַמֶּדְבָּר וְאֵת הַבְּרֻקָּנִים וַיִּדַע בְּהֵם אֵת אֲנָשֵׁי סְבוֹת. (יז) וְאֵת מַגְדָּל פְּנוּאֵל נִתַּן וַיִּהְרַג אֵת אֲנָשֵׁי הָעִיר. מעשי סוכות ופנואל מנוגדים למעשי אפרים. אנשי אפרים באו לעזרת גדעון ולוחמיו כשהיה זקוק להם, ולכן בחר גדעון להיות רך אתם ולצרף אותם לצבאו. אנשי סוכות ופנואל, לעומת זאת, בגדו בו והפנו לו ולוחמיו עורף כשהיה זקוק להם. על כן הענישם עונש כבד.

במעשים אלו גדעון מתגלה פעם נוספת במנהיגותו – הוא יודע לפעול לא רק למול האויבים מבחוץ, אלא גם להתמודד עם סכסוכים פנימיים ולהגיב על כל אחד כראוי.

שלב 3 – לכידת זבח וצלמונע מלכי מדיין (ח', ד–כא)

לכידת זבח וצלמונע מלכי מדיין (ח', ד–כא)

לאחר שהצליח גדעון להכות את שרי מדיין הוא מוסיף לרדוף אחרי המחנה שנשאר.

(י) וְזָבַח וְצִלְמֹנֶעַ בְּקֶרֶקֶר וּמַחְנֵיהֶם עִמָּם בְּחַמְשַׁת עֶשְׂרֵי אֶלֶף כֹּל הַנּוֹתָרִים מִכָּל מַחְנֵה בְּנֵי קָדָם וְהַנְּפִלִים מֵאֵה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף אִישׁ שֶׁלֶף חָרָב. (יא) וַיַּעַל גִּדְעוֹן דֶּרֶךְ הַשְּׂכּוּנִי בְּאֶהֱלִים מִקָּדָם לְנִבְחַ וַיִּגְבְּהָה וַיִּפֵּן אֵת הַמַּחְנֵה וְהַמַּחְנֵה הָיָה בְּטַח. (יב) וַיִּנְיֶסוּ זָבַח וְצִלְמֹנֶעַ וַיִּרְדְּפוּ אַחֲרֵיהֶם וַיִּלְכְּדוּ אֵת שְׁנֵי מַלְכֵי מְדִיָּן אֵת זָבַח וְאֵת צִלְמֹנֶעַ וְכָל הַמַּחְנֵה הִחְרִיד.

מכל מחנה מדיין ושותפיו, שמנה כ-140,000 לוחמים (הנופלים + הנותרים) נותרו 15,000 לוחמים. מחנה זה ישב בטח מתוך ביטחון שגדעון לא ירדוף אחריהם עד לבתיהם המצויים מרחק רב כל כך מישראל (מדובר במרדף שאורכו 270 ק"מ). אך גדעון רוצה להכות את כל המחנה באופן מוחץ. על כן הוא ממשיך ורודף אחריהם עד לעריהם בעבר הירדן המזרחי ומכה אותם. לא נאמר מה היה הטכסיס שבעזרתו ניצח אותם גדעון, אך הפעם היה זה מחנה קטן יותר מזה שהיה בתחילה – 15,000 לוחמים, וביטחונם שגדעון לא יכה בהם גרם להם לשאננות. למול "וְהַמַּחְנֵה הָיָה בְּטַח" גדעון פועל וגורם "וְכָל הַמַּחְנֵה הִחְרִיד" – היכה ופיזר את הנותרים. בנוסף לכך את מלכי מדיין – זבח וצלמונע, ובכך סימן את סיום הקרב.

לאחר שהעניש את אנשי סוכות ופנואל, שב גדעון להעניש את מלכי מדין:

(יח) וַיֹּאמֶר אֶל זָבַח וְאֶל צִלְמֶנֶעַ אִיפָה הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הִרְגַתֶּם בְּתַבּוּר וַיֹּאמְרוּ כְמוֹךָ כְּמוֹךָ אֶחָד כְּתָאֵר בְּנֵי הַמִּלֶּךְ. (יט) וַיֹּאמֶר אֲחִי בְנֵי אֲמִי הֵם חֵי ה' לֹא הִחַיְתֶם אוֹתָם לֹא הִרְגַתִּי אֶתְכֶם. (כ) וַיֹּאמֶר לִיְתֵר בְּכוֹרוֹ קוּם הֲרֹג אוֹתָם וְלֹא שָׁלַף הַנֶּעֶר חֲרָבוֹ כִּי יֵרָא כִּי עוֹדְנוּ נֶעֶר. (כא) וַיֹּאמֶר זָבַח וְצִלְמֶנֶעַ קוּם אֲתָה וּפְגַע בָּנוּ כִּי כְּאִישׁ גְּבוּרָתוֹ וַיִּקָּם גְּדֵעוֹן וַיִּהְרַג אֶת זָבַח וְאֶת צִלְמֶנֶעַ וַיִּקַּח אֶת הַשְּׁהֲרָנִים אֲשֶׁר בְּצִוְאָרֵי גְמְלֵיהֶם.

גדעון מגלה שמלכי מדין הרגו במלחמה את אחיו, בני אמו. דבר זה חורה לו מאוד והוא גואל את דמם מיד מלכי מדין. גדעון רצה שיתר בכורו יהרוג אותם כדי לחנך אותו לקרב, אך יתר ירא ממשמה זו בשל צעירותו [בתחילת דרכו של גדעון, אביו גונן עליו מפני אנשי עפרה. כעת גדעון תובע מבנו הפגנת אומץ. האם יש כאן לימוד לקח? שינוי בתפיסה?]

מלכי מדין ראו בהריגתם ע"י נער פחיתות כבוד ודורשים מגדעון שהוא עצמו יהרוג אותם – ביטוי שיש בו הערכה לגדעון ומנהיגותו. מסיבות אלו הרג גדעון בעצמו את מלכי מדין. כך תם הקרב נגד מדין – המחנה של המדיינים ושותפיהם הובס לחלוטין, וכל מנהיגי מדין, השרים והמלכים, נהרגו בידי גדעון ולוחמיו.

מפלת מדין מתוארת כמפלה מוחצת, עד כדי כך שמדין לא הוסיפו להילחם יותר בישראל: "וַיִּפְנֶעַ מִדֵּן לִפְנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא יָסְפוּ לְשֵׂאת רֹאשׁם וַתִּשְׁקַט הָאָרֶץ אַרְבָּעִים שָׁנָה בִּימֵי גְדֵעוֹן".

דמותו של גדעון ביחידה זו – סיכום:

גדעון מתגלה בארגון המלחמה כמנהיג מבטן ומלידה, וכל החששות שביטא לפני הקרב נמוגו. הוא יוזם טקטיקה צבאית המנצלת את כל היתרונות שיש לו בקרב, הוא מזעיק את הלוחמים הנוספים ואף שבטים שלא סייעו לו קודם לכן; הוא מנהיג מרדף מתוכנן אחרי מי שנותר ממחנה מדין ומכה אותם עד תום; הוא יודע לנקוט ביד רכה כלפי מי שבא לסייע לו בקרב, אך יד קשה כלפי מי שבגד בו. ניכר שהוא שופט – מנהיג צבאי בעל סמכויות שיפוט והנהגת העם.

ראינו שחל מהפך באישיותו של גדעון. בתחילת דרכו היה מלא חששות, אך בהמשך דרכו הנהיג את העם עם ביטחון רב. מהפך זה מזכיר את המהפך שחל באישיותה של אסתר. אלו שני אישים בתנ"ך שקיבלו משימה קשה הדורשת מהם הקרבה. שניהם מגלים חשש מהמשימה ומנסים להסיר אותה מעליהם. עידוד ועזרה (לאסתר ממרדכי ולגדעון מהקב"ה) מסייעים להם לקחת את המשימה ולבצע אותה על הצד הטוב ביותר, תוך לקיחת אחריות ומנהיגות שלא התגלתה קודם לכן.

יחידה 5: אחרית גדעון ומשל יותם

גדעון הוא השופט היחיד עליו מספרים לנו גם לאחר התשועה לישראל. ביחידה זו נלמד על יחסו של עם ישראל אליו ובקשתם שיהיה למלך, וגם אודות תגובתו ותוצאותיה לטווח ארוך.

אחריתו של גדעון

לאחר המלחמה

כבר לאורך הפרקים ראינו כי סביב גדעון מתגבשים גינוני מלך, וגם מלכי מדין מעידים על כך בדבריהם כאשר הם מתייחסים למראהו (ח, יח): "וַיֹּאמֶר אֶל זָבַח וְאֶל צִלְמֶנֶעַ אִיפָה הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הִרְגַתֶּם בְּתַבּוּר וַיֹּאמְרוּ כְמוֹךָ כְּמוֹךָ אֶחָד כְּתָאֵר בְּנֵי הַמִּלֶּךְ". גם גדעון וגם אחיו מצטיירים כבני מלכים במראיהם ובתכסיסיהם (מלב"ס). כמו כן בבקשת מלכי מדין מגדעון כי הוא ימית אותם ולא בנו, הם מעידים על כך שהם רואים אותו כשווה להם, כמלך: "קוּם אֲתָה וּפְגַע בָּנוּ כִּי כְּאִישׁ גְּבוּרָתוֹ". [דומה כי ניתן לומר כי ריבוי נשיו ובניו של גדעון (פסוק ל) וגם אזכור פלגשו, הם גם מסמני בית מלוכה כפי שאנו מכירים זאת בהמשך מנשותיו של דוד ושל שלמה וריבוי בניהם]. לפיכך מובנת בקשתו של עם ישראל מגדעון:

(כב) וַיֹּאמְרוּ אִישׁ יִשְׂרָאֵל אֶל גְּדֵעוֹן מִשָּׁל בָּנוּ גַם אֲתָה גַם בְּנֶךְ גַם בְּנֵי בְנֶךְ כִּי הוֹשַׁעְתָּנוּ מִיַּד מִדְּיָן:

איש ישראל הוא מושג הכולל את כל עם ישראל. בניגוד לבני שבט זה או אחר העם מבקש מושל שיתחיל שושלת של מושלים (מלכים). מלך, בניגוד לשופט, מעביר את השלטון מאב לבן וסמכויותיו כלפי העם רחבות ביותר. העם רוצה הנהגה מסודרת שתפתור את בעיותיו. לטווח ארוך. אולם גדעון רואה בעיה בבקשת העם, הוא רואה בה התחמקות שלהם מכפיפות לקב"ה:

(כג) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם גְּדֵעוֹן לֹא אֶמְשַׁל אֲנִי בָכֶם וְלֹא יִמְשַׁל בְּנֵי בָכֶם ה' יִמְשַׁל בָּכֶם.

גם בשמואל א' פרק ח' אנו מוצאים בקשה מהעם להמליך עליהם מלך ושם אומר ה' לשמואל שבקשה זו באה כתחליף לקבלת שלטון ה':

(ז) ויאמר ה' אל שמואל שמע בקול העם לכל אשר יאמרו אליך כי לא אתך מאסו כי אתי מאסו ממלך עליהם. (ח) בכל המעשים אשר עשו מיום העלתי אתם ממצרים ועד היום הזה ועזבני ויעבדו אלהים אחרים בן הנה עשים גם לך.

גדעון מזהה בעם בעיה דתית-רוחנית של עזיבת ה', בעיה שהייתה קיימת לפני תחילת פועלו ולא נפתרה גם לאחר ניתוח מזבח הבעל והמלחמה הניסית שניהל. על כן הוא מנסה להשיב את העם אל ה' ולחזק את עבודת ה' בדרך אחרת...

האפוד

(כד) ויאמר אליהם גדעון אשאלה מכם שאלה ותנו לי איש נזם שללו כי נזמי זהב להם כי ישמעאלים הם. (כה) ויאמרו נתון נתון ויפרשו את השמלה וישליכו שמה איש נזם שללו. (כו) ויהי משקל נזמי הזהב אשר שאל אלף ושבוע מאות זהב לבד מן השקרנים והנטפות ובגדי הארזמן שעל מלכי מדין ולבד מן הענקות אשר בצוארי גמליהם. (כז) ויעש אותו גדעון לאפוד ויצג אותו בעירו בעפרה...
גדעון עושה אפוד מהשלל שלקחו ישראל במלחמה נגד מדין. מה מטרת האפוד שהכין גדעון? כיצד הוא יעזור בהשבת ממשלת ה' על ישראל?

רש"י: ויעש אותו גדעון לאפוד – להיות לזכרון על תשועה גדולה, לראות כמה היה חילם כבד שבנזמי חשוביהם היה כל הזהב הזה.

רש"י סובר (וכן דעת הרד"ק והרלב"ג) שמטרת האפוד הייתה להזכיר את הנס הגדול וכך לחבר בין ישראל לאביהם שבשמים. לעומת זאת, האלשיך רואה בעשית האפוד סמל:

אלשיך: ויעש אותו גדעון לאפוד – יתכן כי עשה כן על כי האפוד של הכהן הגדול הוא מכפר על עבודת אלילים (ערכין טז א), על כן זכר עשה לנפלאותיו יתברך כי לא הביט אל העבודת אלילים שעבדו ויזכור את אפוד הכהן גדול ויצילם מיד מדין. על כן משלל מדין עשה אפוד, למען ישכילו לבלתי שוב עוד לעבודת אלילים.

האלשיך רואה בעשית האפוד זכר לאפוד של הכהן הגדול המכפר על עבודת אלילים, ובעשיתו מנסה גדעון למנוע מעם ישראל לחזור ולעבוד אלוהי נכר.

כוונתו של גדעון הייתה רצויה אך התוצאה הייתה שלילית: "ויזנו כל ישראל אחריו שם ויהי לגדעון ולביתו למוקש". מה הקושי באפוד?

המילים המשמשות לעשית האפוד מזכירות את חטא העגל (ארמו מקראי):

- גדעון מבקש מן האנשים: ותנו לי איש נזם שללו כי נזמי זהב להם
- ואילו אהרון מבקש מן האנשים: פִּרְקוּ נְזָמֵי הַזֶּהָב אֲשֶׁר בְּאָזְנֵי נְשִׁיכֶם בְּנִיכֶם וּבְנֹתֵיכֶם וְהָבִיאוּ אֵלַי

בשני המקרים האנשים נענים בשמחה. אנו מוצאים כי גם לצורך המשכן אח"כ מתנדבים בני ישראל להביא בין שאר התכשיטים נזמי זהב (שמות ל"ה, כב), כלומר, ניתן להביא זהב לצורך שלילי או חיובי. מה יוצר את ההבדל? אם נדייק נראה כי גדעון שם את האפוד בביתו בעפרה ולא מביא אותו אל המשכן בשילה. על כך אומר הרלב"ג בתועלת השבע עשרה: "שאם היה עושה מן הזהב כלי מה ומניחו בבית ה' בשילה, היה נמשך לכוונת התורה". מלחמה של עם ישראל במדין אנו מוצאים גם בספר במדבר, שם הורגים ישראל את מלכי מדין ובוזזים שלל רב, אלא ששם מביאים משה ואלעזר את הזהב אל אוהל מועד להיות זכרון לפני ה': "ויקח משה ואֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֶת הַזֶּהָב מֵאֵת שְׂרֵי הָאֱלֹפִים וְהַמְּאוֹת וַיָּבִיאוּ אֹתוֹ אֶל אֹהֶל מוֹעֵד זָכְרוֹן לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְפָנֵי ה' " (ל"א, נד). אילו היה גדעון עושה זאת, הוא היה מחזק בכך את עבודת ה' של עם ישראל ואת אחדות העם, אלא שהוא בחר להביא את האפוד אל ביתו בעפרה ובכך הפך את ביתו למרכז ולא את בית ה'.

מצודת דוד: ויזנו – שם במקום עמדו עבדוהו כי הם עשאוהו לאחר זמן לעבודת גילולים והלכו שם לעבדו. למוקש – על שבא התקלה ע"י גדעון נהרגו בניו.

בין אם נאמר שכל ישראל זנו אחריו לאחר מות גדעון (כדברי רש"י, רד"ק ורלב"ג) ובין אם נאמר שעוד בחיי גדעון הפך האפוד לכלי לעבודה זרה (כדברי דעת מקרא) הרי לגדעון היו כוונות טובות, אך התוצאות היו קשות. אם החל גדעון בביעור העבודה הזרה בעירו עפרה על ידי הריסת מזבח הבעל והאשרה, הרי שבמותו הופכת עירו למקום בו עובדים עבודה זרה סביב האפוד שהכין. נשים לב לסמליות שבדבר: גדעון החל את דרכו בביעור הע"ז של בית אביו. בסיום דרכו הוא מקים בביתו אפוד (סגירת מעגל). לפי בעל מצודת דוד בשל התקלה הזו אף נהרגו בניו של גדעון על ידי אבימלך.

(כט) וַיֵּלֶךְ יִרְבֶּעֶל בֶּן יוֹאָשׁ וַיָּשָׁב בְּבֵיתוֹ. (ל) וַלְגַדְעוֹן הָיוּ שִׁבְעִים בָּנִים יִצְאֵי יִרְכּוֹ כִּי נָשִׁים רַבּוֹת הָיוּ לוֹ. (לא) וּפִילְגֶשֶׁת אֲשֶׁר בְּשֹׁכֵם יֵלְדָה לוֹ גַם הִיא בֶּן וַיִּשָּׂם אֶת שְׁמוֹ אֲבִימֶלֶךְ.
בעל מצודת דוד מפרש את ישיבתו של גדעון בביתו כפי שאנו מגדירים היום את הביטוי 'עשה לביתו', כלומר עזב את ההנהגה הציבורית כדי לדאוג למשפחתו הפרטית. גדעון אינו רוצה להיות מושל ומלך אלא לחזור לביתו:
מצודת דוד: 'וישב בביתו' – ר"ל לא טרח הרבה בהנהגת העם כי ישב בביתו במנוחה ולזה הרבה נשים ובנים.

(לב) וַיָּמָת גְּדֵעוֹן בֶּן יוֹאָשׁ בְּשִׁיבָה טוֹבָה וַיִּקְבַּר בְּקִבְרֵי יוֹאָשׁ אָבִיו בְּעֶפְרָה אֲבִי הָעֶזְרָי. (לג) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר מָת גְּדֵעוֹן וַיָּשׁוּבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּזְנוּ אַחֲרֵי הַבְּעָלִים וַיִּשְׁיִמוּ לָהֶם בְּעַל בְּרִית לְאֱלֹהִים. (לד) וְלֹא זָכְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת ה' אֱ-לֹהֵיהֶם הַמְצִיל אוֹתָם מִיַּד כָּל אֲבִיבֵיהֶם מִסְּבִיב. (לה) וְלֹא עָשׂוּ חֶסֶד עִם בֵּית יִרְבֶּעֶל גְּדֵעוֹן כְּכֹל הַטּוֹבָה אֲשֶׁר עָשָׂה עִם יִשְׂרָאֵל.

גם את הפרט הזה - מותו של גדעון בשיבה טובה, אין אנו שומעים על אף אחד מן השופטים האחרים. לאחר מותו שבו בני ישראל לחטוא בעבודה זרה באופן גורף, ואפילו את החסד שעשה אתם גדעון לא זכרו. הם אמנם ביקשו ממנו למלוך, אך לאחר מותו שבו לסורם והפכו את הבעל לאלוהיהם (רלב"ג: ושמו להם לאלהים בעל אחד ששמו היה בעל ברית). כשם שכאשר יצאו שלוש מאות הלוחמים לקרב הם קראו: "חרב לה' ולגדעון" וקשרו בין ה' ובין המושיע ששלח לכם, כך גם כאן, בני ישראל אינם זוכרים את ה' המצילם ולא את בית גדעון שעשה עמם טובה. כפיות הטובה היא כלפי שמיא וכלפי אדם כאחד.

סיכום: דמותו של גדעון ומאפיינים בולטים באישיותו

ראינו כי הכתובים מאריכים בתיאור התהליכים העוברים על גדעון, בלבטים שלו, בפחדים שלו ובהיסוסים שלו. גדעון משתנה תוך כדי פעולתו, ואנו עדים למהפך העובר עליו. ואולם, ישנן תכונות יסוד שיש בגדעון שהן מתגלות כבר במפגש הראשון איתו: גדעון כואב את כאב העם בשל מצבו הקשה ומגן עליו. גדעון מאמין ועובד ה' נאמן בסביבה שאינה כזו (דבר זה בא לידי ביטוי גם במפגש עם המלאך, וגם במהלך המלחמה ואחריה). הוא צנוע וממעט בערך עצמו, אך מתגלה כבעל יכולת הנהגה ויכולת הובלת מלחמה ומשתמש באמצעים אסטרטגים ופסיכולוגים כאחד. מתוך התנהלות הדברים צומח ועולה מנהיג טבעי שיוודע להוביל את העם על כוחותיו השונים לנצחון, אחדות ושיתוף.
בסיפורו של גדעון באה לידי ביטוי אותה סיבתיות כפולה שאנו מוצאים פעמים רבות בכתובים, המאפשרת לנו לראות את הסיטואציה האנושית גם מנקודת המבט של התכנית האלוקית וגם מנקודת המבט של ההשתדלות האנושית.
בסופו של סיפור גדעון עולה במלוא חריפותה, שאלת המנהיגות: מהי ההנהגה הראויה לישראל? איזה סוג המשכיות צריך להיות לה? האם נהג נכון גדעון בכך שסירב להיות מלך וחזר לביתו בתום הקרבות?

שאלות חזרה כלליות

יחידה 1:

- מהם ההבדלים בין תקופת יהושע ותקופת השופטים?
- מהם המאפיינים של ספר שופטים?
- כיצד משתקפים מאפייני ספר שופטים בפרשיות גדעון?

יחידה 2:

- מה ניתן ללמוד מן המפגש ודו השיח בין גדעון ומלאך ה'?
- כיצד דבריו הקשים של גדעון מתפרשים ככוחו והופכים אותו ראוי להיות מושיעם של ישראל?
- כיצד מסייע המלאך לגדעון לקבל מענה על שאלותיו?
- מה המעשה הראשון שנדרש גדעון לעשות ומדוע?

יחידה 3:

- מהם השלבים בהפיכתו של גדעון למנהיג?
- מה משמעות האותות שמבקש ומקבל גדעון ומהי מטרתם?
- כיצד מתמייין צבאו של גדעון ומהי מטרת המיון?

יחידה 4:

- מהם הטכסיסים הצבאיים בהם נוקט גדעון לאורך המלחמה?
- כיצד באה לידי ביטוי מנהיגותו של גדעון בזמן המלחמה?
- מה ניתן ללמוד על מערכות היחסים בתוך עם ישראל לאור העימותים בהם נתקל גדעון?

יחידה 5:

- מדוע מסרב גדעון להיות מלך?
- כיצד רצה גדעון לחזק את עבודת ה' של העם?
- למה הובילו הדברים בסופו של דבר?
- מהן המסקנות על הנהגה בעקבות משל יותם?

אלישע

יחידה ראשונה – נערים ודונים (מל"ב ב, כג–כה)

(יט) ויאמרו אנשי העיר אל אלישע הנה נא מושב העיר טוב באשר אדני ראה והמים רעים והארץ משבֶּלֶת.
 (כ) ויאמר קחו לי צלחית חדשה ושימו שם מלח ויקחו אליו. (כא) ויצא אל מוצא המים וישלף שם מלח ויאמר כה אמר ה' רפאתי למים האלה לא יהיה משם עוד מות ומשבֶּלֶת. (כב) וירפו המים עד היום הנה כדבר אלישע אשר דבר.

(כג) ויעל משם בית אל והוא עלה בדרך ונערים קטנים יצאו מן העיר ויתקלו בו ויאמרו לו עלה קרח עלה קרח. (כד) ויפן אחריו ויראם ויקללם בשם ה' ותצאנה שתיים דבים מן היער ותבקענה מהם ארבעים ושני ילדים. (כה) וילך משם אל הר הכרמל ומשם שב שְׁמֶרוֹן.

עלה קרח

מילה מנחה בפס' כג: על"ה:

בפסוק זה המילה המנחה היא השורש ע.ל.ה. החוזר ארבע פעמים. פעמיים בהתייחסות לאלישע (ויעל, עלה) ופעמיים כחלק מדברי הלעג שהשמיעו הנערים אודותיו (עלה קרח, עלה קרח). החזרה על השורש ע.ל.ה. ביחס לאלישע ("ויעל משם בית אל, והוא עלה בדרך") וכן השימוש בצורת הבינוני ("והוא עלה"), המבטאת פעולה מתמשכת, מטעימים את המאמץ הפיסי הכרוך בעלייה התלולה שמיריחו (משם) לבית-אל. (ואכן העליה מיריחו שהיא בבקעת הירדן הנמוכה אל בית אל הנמצאת בגב ההר היא תלולה ומאמצת מאד).

פשר הכינוי "נערים קטנים" - פירוש רד"ק:

"ונערים קטנים" – כי יש גדולים ויקראו נערים, ואמר כי אלה הנערים היו קטנים, וכן ונער קטן עמו' (שמואל א כ, ל); ורז"ל דרשו נערים – שהיו מנוערים מן המצות, קטנים שהיו מקטני אמנה.

מהיכן יצאו הנערים? - פירוש ר"ש לניאדו:

"ואברבנאל מבין הבנת הכתוב ונערים קטנים יצאו מן העיר" – מבית אל קאמר. ואין זה פשוטו של מקרא אלא מן העיר זו יריחו והיינו ויפן אחריו ויראם שאלו מבית אל באו לפניו. לניאדו מביא את דעת האברבנאל שהנערים יצאו מבית אל, אולם הוא חולק עליה מתוך שכתוב שאלישע נאלץ להסתובב כדי לראות את הנערים, ומכאן שהנערים הגיעו מאחוריו - מכיוון יריחו. פירוש זה מסתבר גם מתוך סמיכות הסיפור לסיפור הקודם על ריפוי מי יריחו (ואכן כך גם פירשו חז"ל ורש"י).

פשר הקלס "עלה קרח":

הנערים מביזים את אלישע ומשתמשים בשתי מילים: עלה, קרח. נבין את קריאת הנערים כהשוואה בין אליהו ואלישע:

עלה	אליהו	אלישע
<ul style="list-style-type: none"> ויהי בהעלות ה' את אליהו בסערה השמים (מל"ב ב, א) ויהי המה הלכים הלוך ודבר והנה רכב אש וסוסי אש ויפרדו בין שניהם ויעל אליהו בסערה השמים (מל"ב ב, יא) 	<ul style="list-style-type: none"> ויעל משם בית אל והוא עלה בדרך 	
קרח	<ul style="list-style-type: none"> ויאמרו אליו איש בעל שער ואזור עור אזור במתניו ויאמר אליה התשבי הוא (מל"ב א, ח) 	<ul style="list-style-type: none"> עלה קרח עלה קרח

רש"י: "עלה קרח" – עלה מכאן שהקרחת עלינו את המקו' שעד עכשיו היינו משתכרין להביא מים מתוקים מרחוק ומתפרנסין בכך ומשהמתיקו אבדו פרנסתן כך מפורש בסוטה.

מצודת דוד: "עלה קרח" – לפי שאליהו רבו היה בעל שער ואלישע היה קרח אמרו בלעג והתול עלה קרח השמימה כאליהו רבך וכאלו אמרו אינך במעלה כמוהו כי הוא היה בעל שער ואתה קרח.

ע"פ פירוש רש"י, הנערים כועסים על אלישע, מפני שהוא פגע בפרנסתם (שהיו מתפרנסים מסחיבת המים מרחוק אל יריחו). זו תגובה ילדותית ונקמנית. לפי רד"ק הנערים משווים את אלישע לאליהו, ולמעשה מערערים על היותו הנביא הממשיך. כאן זו כבר תגובה אידיאולוגית.

תגובתו של אלישע

"ויפן אחריו ויראם" - פירוש רש"י:

ראה שאין בהם ולא בזרעם לחלוחית של טובה.

תוכן הקללה:

נשים לב כי לא מפורטת הקללה, אלא רק התוצאה שלה. הנביא מקלל בשם ה', וה' הוא הקובע כיצד תבוא הקללה לידי ביטוי. עונשם של הנערים בנוי במתכונת של מידה כנגד מידה:

החטא: "ונערים קטנים יצאו מן העיר" --- **העונש:** "ותצאנה שתיים דבנים מן העיר" (חילופי אותיות: עיר, יער)

פשר התגובה החמורה - שאלת האברנאל:

למה המית הנערים הקטנים אשר בבואו בית אל התקלסו בו? ומי האיש הירא ורך הלבב שייתן אל לבו דברי הילדים אשר אין בהם כל מום, אף שיהיו דברי חרופין? כל שכן שאמרם 'עלה קרח, עלה קרח' לא היה בזה מהקלון והחרפה כל כך, שבעבור זה יקללם בשם ה' באופן שתצאנה שתיים דובים מן העיר וימיתום! והנביאים תמיד היו מן העלובים, והיו מכים אותם על הלחי והיו שומעים חרפתם ואינם משיבים!?

תשובות אפשריות לפשר חריפות המעשה:

א. לנערים מגיע עונש:

מלבי"ם: "ויתקלסו בו" - הם ידעו כי נמשח תחת אליהו, ומבזותם את הנבואה והנביאים חרפו אותו לאמר איך תהיה במקום רבך והוא בעל שער ואתה קרח, וזה שאמרו: 'עלה קרח, רצה לומר איך תעלה למדרגתו וטבעך הפוכה מטבעו, כי טבע הקרח הפוכה מטבע בעל שער. ויפה אמרו חז"ל: שהיו מנוערים מן המצוות וקטני אמנה, שלכן בזהוהו. וגם יש לומר שאמרו בלעג עלה לשמים אתה קרח כמו שעלה רבך בעל שער לשמים. לפי המלבי"ם, הנערים המבזים את אלישע לא עושים מעשה משובה ילדותי, אלא הם חלק מתוך מאבק נגד הנבואה בכללותה או נגד אלישע בפרט (כיוורשו של אליהו). אלישע נמצא בראשית דרכו, ועליו לבסס את מעמדו בנביא וכממשיך של אליהו. לכן בנקודת זמן זו הוא נדרש לפעול באופן תקיף.

ב. אלישע הגזים ולכן נענש:

סוטה מז ע"א: תנו רבנן, שלשה חלאין חלה אלישע: אחד שגירה דובים בתינוקות (רש"י: בעוון שגירה דובים בתינוקות); ואחד שדחפו לגחזי בשתי ידיים, ואחד שמת בו, שנאמר: 'ואלישע חלה את חליו אשר ימות בו'. הברייתא רואה בתגובת אלישע עוון, ושימוש יתר בכוחו, מה שמביא עליו חולי.

ג. האחריות לחריפות העונש מוטלת על אנשי העיר:

סוטה מז ע"ב: אמר רבי יוחנן משום רבי מאיר: כל שאינו מלוה ומתלוה - כאילו שופך דמים, שאילמלי ליווהו אנשי יריחו לאלישע לא גירה דובים לתינוקות, שנאמר: 'ויעל משם בית אל והוא עלה בדרך ונערים קטנים יצאו מן העיר ויתקלסו בו ויאמרו לו עלה קרח עלה קרח'. אמרו לו: עלה שהקרחת עלינו את המקום.

הרב יגאל אריאל (מקדש מלך): "בעיני חכמים חמורה יותר שתיקת הציבור כולו. מדוע הלך אלישע בדרך, מדוע לא התרוממו אנשי העיר, איך הניחו אותו ועסקו בשלהם כאילו לא אירע דבר?... אנשי יריחו קיבלו את שלהם ופנו איש איש לענייניו... הנס לא חולל מהפכה בחייהם, לא שינה אותם ולא עשה אותם טובים ורוחניים יותר, על כן יכולים היו הנערים להתקלס בו. (עמ' 239-238)

יחידה שנייה - אסוך שמן (מל"ב ד, א-ז)

(א) וְאִשָּׁה אַחַת מִנְּשֵׂי בְנֵי הַנְּבִיאִים צָעָקָה אֶל אֱלִישָׁע לֵאמֹר עֲבָדְךָ אִישִׁי מֵת וְאַתָּה יָדַעְתָּ כִּי עֲבָדְךָ הָיָה יָרֵא אֶת ה' וְהִנֵּשֶׁה בָּא לְקַחַת אֶת שְׁנֵי יְלָדָיו לֹא לְעֲבָדִים. (ב) וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אֱלִישָׁע מָה אֶעֱשֶׂה לָּךְ הַגִּידִי לִי מָה יֵשׁ לְכִי לָּךְ בְּבֵית וְתֹאמְרִי אֵין לְשִׁפְחָתְךָ כָּל בְּבֵית כִּי אִם אֶסוּד שֶׁמֶן. (ג) וַיֹּאמֶר לְכִי שְׂאֲלִי לָּךְ כְּלִים מִן הַחוּץ מֵאֵת כָּל שְׂכָנֶיךָ כְּכִנִּיף כְּלִים רַקִּים אֵל תִּמְעִיטִי. (ד) וּבָאת וְסָגַרְתָּ הַדְּלָת בְּעֶדְךָ וּבְעֶד בְּנִיךָ וַיִּצְקֶתָ עַל כָּל הַכְּלִים הָאֵלֶּה וְהִמְלֵא תְּסִיעִי. (ה) וְתִלְךָ מֵאֵתוֹ וְתִסְגְּרִי הַדְּלָת בְּעֶדְךָ וּבְעֶד בְּנִיךָ הִם מִגְּשִׁימִים אֵלֶיהָ וְהִיא מוֹצֵקֶת. (ו) וַיְהִי כַּמְּלֵאת הַכְּלִים וְתֹאמְרִי אֶל בְּנֵה הַגִּישָׁה אֵלַי עוֹד כְּלִי וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אֵין עוֹד כְּלִי וַיַּעֲמֵד הַשֶּׁמֶן. (ז) וְתָבֵא וְתִגְדֵּל אִישׁ הָאֵלֶּהִים וַיֹּאמֶר לְכִי מְכָרִי אֶת הַשֶּׁמֶן וְשִׁלְמִי אֶת נְשִׁיךָ וְאַתָּה וּבְנִיךָ תַּחֲיִי בְּנוֹתָר.

ואתה ידעת כי עבדך היה ירא את ה'

האישה ע"פ המידע הנתון בפסוקים:

"מנשי בני הנביאים", בעלה מת, בעלה היה ירא את ה', הנושה בא לקחת את שני ילדיה לו לעבדים.

זיהוי האישה כאשר עובדיהו ע"פ חז"ל וחשיבות זיהוי זה:

מלבי"ם (ד, א): ואשה אחת. פי' חז"ל שהיתה אשת עובדיה שהחביא מאה נביאים במערה ויכלכלם לחם ומים, ולצורך זה לווה מעות מאחאב, ויהורם לקח ממנו רבית ונשה בו ורצה ליקח את בניו לעבדים, וע"כ צעקה אל אלישע שע"י שעבדך היה ירא ה' ע"כ נסתבב שהנושה בא לקחת ילדיו לעבדים... ואיך אפשר אחר שהיה ירא ה' שיקח הנושה ילדיו לעבדים?

דברי האישה: 'אִתָּהּ יָדַעְתָּ כִּי עֲבָדְךָ הָיָה יָרָא אֶת ה' הִנֵּם אַרְמֵז מִקְרָאֵי לַדְמוּת נוֹסֶפֶת שְׁתוּאָרָה בְּאוֹפֵן זֶה (מל"א יח, ג-ד): "וַיִּקְרָא אֶחָאֵב אֶל עֲבָדָיו אֲשֶׁר עַל הַבַּיִת וַעֲבָדָיו הָיָה יָרָא אֶת ה' מֵאֵד. וַיְהִי בְּהִכְרִית אֵיזָבֵל אֶת נְבִיאֵי ה' וַיִּקַּח עֲבָדָיו מֵאֵה נְבִיאִים וַיְחַבְּיָם חֲמִשִּׁים אִישׁ בְּמַעְרָה וְכָל־כֶּלֶם לָחֵם וְמִים". מעשהו של עובדיה - החבאת הנביאים במערה, עשויים להסביר את המצוקה הכלכלית, שכן הוא כלכל מאה נביאים בלחם ומים שהם יקרים מאד בתקופת בצורת קשה. מתברר כי הבקשה היא אישית, אולם הנסיבות מהוות בסיס לשאלה רחבה יותר של שכר ועונש וגמול א-להי, וכדברי המלבי"ם: "ואיך אפשר, אחר שהיה ירא ה', שיקח הנושה ילדיו לעבדים?" מתוך כך מתברר הצורך הגדול בנס.

מה יש לך בבית?

אופן העזרה לאישה - חיפוש נקודה טובה שכבר קיימת:

אלישע נוקט בפתרון המשתף את האישה במופת הנעשה. תחילה הוא מחפש את המקום ממנו הוא יכול להושיע את האשה: "וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אֵלִישֶׁע מָה אֲעֲשֶׂה לָךְ? הֲגִידִי לִי, מָה יֵשׁ לָךְ בְּבֵיתְךָ?". התחושה הראשונית של האשה היא שאין לה כלום, ורק אח"כ היא מגלה שיש לה 'אסוך שמן': "וַתֹּאמֶר אֵין לְשִׁפְחָתְךָ כֵּל בְּבֵיתְךָ כִּי אִם אֶסוּךְ (פח קטן) שֶׁמֶן". דבר זה מלמד כמובן על מצבה הנפשי.

זהו: וברכות של מעלה אינן מצויות אלא במה שיש בו ממש, ולא במקום ריקן. מניין לנו? מאשת עובדיהו שאמר לה אלישע: "הגידִי מה יש לך בבית" – שהרי הברכות של מעלה אינן שורות על שולחן ריקן ולא במקום ריקן. מה כתוב? "ותאמר אין לשפחתך כל בבית כי אם אסוך שמן". מהו 'אסוך'? אלא אמרה לו: שיעור שמן זה אינו אלא כדי משיחת אצבע קטנה, אמר לה: נחמתינני, שהרי לא ידעתי כיצד ישרו הברכות של מעלה במקום ריקן, אבל עתה, שיש לך שמן, זה הוא מקום שיכולות להימצא בו ברכות.

דמותו של אלישע כמחנך לאור סיפורנו:

ראינו במקרים רבים (כמו למשל בהתנהגותו של דוד במרד אבשלום) את השילוב בין בטחון בהצלה הא-להית לבין השתדלותו של האדם להשיג את ההצלה. האדם המשתדל מוכיח במאמציו עד כמה חשובה לו השגת היעד. כך אצלנו, משנוכח הנביא בנכונותו של האדם לנסות לפעול למען עצמו במשאביו המצומצמים, הוא מבצע מופת שישלים את הברכה מצד הבטחון בה'. ההשתדלות הינה תנאי הכרחי לקיומו של הנס.

בין הציווי לביצוע

הנס הסמוי מן העין:

תענית ח ע"ב: ואמר רבי יצחק: אין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין. הנס נעשה בדלתיים סגורות באמצעות האשה וילדיה – הם הנדונים כאן והמאמץ שלהם הוא שיוביל לישועה שלהם.

בין הציווי לביצוע:

ציווי: וַיֹּאמֶר לְכִי שְׂאֲלִי לָךְ פְּלִים מִן הַחוּץ מֵאֵת פֶּלֶ שְׁכֵנֶיךָ פְּלִים רַקִּים אֵל תִּמְעִיטִי. וּבָאֵת וְסָגַרְתְּ הַדְּלֵת בְּעֵדָךְ וּבְעֵד פְּנֶיךָ וַיִּצְקֶתְךָ עַל פֶּלֶ הַפְּלִים הָאֵלֶּה וְהִמְלֵא תִּשְׁעִי.

ביצוע: ותלך מאתו ותסגר הדלת בעדך ובעד פניך הם מגשים אליה והיא מוצקת. ויהי כמלאת הפלים ותאמר אל בנה הגישה אלי עוד פלי ויאמר אליה אין עוד פלי ויעמד השמן.

מלבי"ם: "ויהי כמלאת הכלים" – מבואר שלא שאלה כלים הרבה כ"כ.

נבחין בהבדל מרכזי בין שני התיאורים: הנביא מצווה לאסוף מכל השכנים כלים רבים ואילו בביצוע לא ניכר כי נאספו כלים רבים (או כלים בכלל), והאשה מסתפקת במה שיש לה. מן המתרחש לומדת האשה (ולומדים אנחנו) כי בהתאם לכמות הכלים היתה כמות השמן, או גודל הנס. ובהשאלה: אם אין 'כלים' אין אפשרות למלא אותם בנס. ככל שהאמונה בקיום הנס איתנה יותר - כן עוצמתו ניכרת יותר, והדבר תלוי באדם המאמין.

סיכום:

עסקנו במופת שעושה אלישע לאדם פרטי. נעיר כי זהו אחד ההבדלים הגדולים בן מעשי אליהו רבו של אלישע ובן מעשי אלישע. המופתים של אליהו כווננו לרוב כלפי העם או כלפי מנהיגיו, כך בגזרת הבצורת וכך במעמד הר הכרמל, וכן בהריגת שלוחי אחזיה המלך. בסיפור שלנו נמצא את אלישע נותן מענה למצוקה אישית. זהו אולי ביטוי ראשון לאפיון דרכו של אלישע 'קול דממה דקה'. אליהו מתאפיין במעשים גדולים ופומביים ואילו אלישע פועל בקרב בודדים, כשמטרתם המשותפת היא החדרת ההכרה בכח ה' שהאל הוא המושיע ואין מקריות בעולם. רעיון זה אף נרמז בשמו של אלישע – נביא שמטרתו להוכיח כי האל הוא מושיע.

יחידה שלישית – בן השונמית (מל"ב ד, ח–לח)

מצג

(ח) ויהי היום ויגבר אלישע אל שונם ושם אשה גדולה ותחזק בו לאכל לחם ויהי מדי עברו יסר שמה לאכל לחם. (ט) ותאמר אל אישה: הנה נא ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא עבר עלינו תמיד. (י) נעשה נא עליית קיר קטנה ונשים לו שם מטה ושלחן וכסא ומנורה והיה בבאנו אלינו יסור שמה.

המצג מעניק לנו הכרות עם הדמויות:

- **האישה השונמית** - אפיון ישיר: "אשה גדולה" (מלבי"ם: 'ושם אשה גדולה' - פירשו חז"ל: שהיתה גדולה במעשים טובים ובחשיבות).
- **אלישע** - אפיון עקיף: "הנה נא ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא" (מצודת דוד: 'הנה נא ידעתי' - מכירה אני בו שהוא איש קדוש, ואין מהראוי לשבת אתנו יחד). אלישע מצטייר כאיש קדוש המעורב עם הציבור ומוכר על ידו.

נס הלידה

(יא) ויהי היום ויבא שמה ויסר אל העליה וישכב שמה. (יב) ויאמר אל גחזי נערו: קרא לשונמית הזאת ויקרא לה ותעמד לפניו. (יג) ויאמר לו: אמר נא אליה: הנה חרדת אלינו את כל החרדה הזאת, מה לעשות לך? הניש לדבר לך אל המלך או אל שר הצבא? ותאמר: בתוך עמי אנכי ישבת. (יד) ויאמר: ומה לעשות לה? ויאמר גחזי: אבל בן אין לה ואישה זקן. (טו) ויאמר: קרא לה, ויקרא לה ותעמד בפתח. (טז) ויאמר: למועד הנה בעת חיה את חבכת בן, ותאמר: אל אדני איש האלהים, אל תכזב בשפתך. (יז) ותהר האשה ותלד בן למועד הנה בעת חיה אשר דבר אליה אלישע.

- מה אנו למדים על אופיו של אלישע מפסוקים אלו?
- מה מלמדת ההצעה "הניש לדבר לך אל המלך או אל שר הצבא" על מעמדו הציבורי של אלישע?
- האם אליהו היה יכול להציע הצעה דומה?

כוחו של נביא:

בסיפור הנערים ראינו את עוצמת קללת הנביא בשם ה' ואילו כאן אנו רואים את כוחה של ברכת הנביא: רד"ק (טז): 'ויאמר למועד הזה' – אפשר שנאמר לו באותה העת בנבואה או אמר מלבו ובטח באל יתברך שיקיים דברו, כמו שכתוב באדם הצדיק "ותגזר אומר ויקם לך". וכן כתיב בשמואל הנביא: "ולא הפיל מכל דבריו ארצה". וכן אמר בדרש: "רצון יראוי יעשה" – עשה הקב"ה רצונו של נביא והרתה וילדה. על איזה קושי בפסוקים עונה רד"ק?

אישה ובן:

- האישה אינה מבקשת דבר. המידע כי "בן אין לה ואישה זקן" מובא ע"י גחזי.
- מדוע האישה עצמה לא ביקשה בן?
  - מה נוכל ללמוד מכך שהנביא, אורח של קבע בביתה, לא ידע שאין לה בן?

זרע הפורענות - תפיסת הנס ומקורו:

ויאמר: למועד הנה בעת חיה את חבכת בן.
ותאמר: אל אדני איש האלהים, אל תכזב בשפתך.
ותהר האשה ותלד בן למועד הנה בעת חיה אשר דבר אליה אלישע.
הביטוי "כעת חיה" הינו ארמז, השולח אותנו לעיין בלידתו של יצחק:
היפלא מה דבר למועד אשוב אליך בעת חיה ולשרה בן (בראשית יח, יד)
ותהר ותלד שרה לאברהם בן לזקניו למועד אשר דבר אתו אלהים... ותאמר שרה צחק עשה לי אלהים כל-השמע יצחק-לי. (שם כא, ב-ו).
נשים לב להבדל: בעוד שרה תולה את לידתה בקב"ה ("אשר דבר אתו אלהים"), השונמית מייחסת זאת לאלישע ("אשר דבר אליה אלישע").
רש"י: 'אל תכזב' – אל תראני דבר שיפסוק, יש בידך לבקש רחמים וינתן לי בן, אך בבקשה ממך אל תתן לי אלא בן של קיימא. אל תכזב – כמו "לא יכזבו מימיו".
האם יש בכך רמז מטרים לבאות?

מות הילד ומשמעותו

(יח) וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד וַיְהִי הַיּוֹם וַיֵּצֵא אֶל אָבִיו אֶל הַקְּצָרִים. (יט) וַיֹּאמֶר אֶל אָבִיו: רֵאשִׁי רֵאשִׁי, וַיֹּאמֶר אֶל הַנְּעָר: שְׂאֵהוּ אֵל אִמּוֹ. (כ) וַיִּשְׂאֵהוּ וַיְבִיֵּאֵהוּ אֶל אִמּוֹ וַיֵּשֶׁב עַל בְּרֶכְיָה עַד הַצְּהָרִים וַיָּמָת. לכאורה בפסוקים יש הסבר טבעי למות הילד - בשל השמש והחום, ואולם הידיעה שלנו כי הילד שמת מוות טבעי נולד כתוצאה מנס צריכה לעורר את המחשבה: מה הביא למותו של הילד? ומה צריך לעשות כעת?

נקודת המפנה

(כא) וַתֵּלַע וַתִּשְׂבְּבֵהוּ עַל מִטַּת אִישׁ הָאֱלֹהִים וַתִּסְגֹּר בְּעֵדוֹ וַתֵּצֵא. (כב) וַתִּקְרָא אֶל אִישָׁהּ וַתֹּאמֶר: שְׁלַחָה נָא לִי אֶחָד מִן הַנְּעָרִים וְאַחַת הָאֲתָנוֹת וְאַרוּצָה עַד אִישׁ הָאֱלֹהִים וְאַשׁוּבָהּ. (כג) וַיֹּאמֶר: מִדּוּעַ אַתְּ הַלֹּכֶת אֵלָיו הַיּוֹם? לֹא חֲדָשׁ וְלֹא שְׁבֵת? וַתֹּאמֶר: שְׁלוֹם. (כד) וַתַּחֲבֹשׂ הָאֲתָנוֹת וַתֹּאמֶר אֶל נְעָרָה: נְהַג וְלֶךְ, אֵל תַּעֲצֹר לִי לְרֶכֶב כִּי אִם אֲמַרְתִּי לְךָ. (כה) וַתֵּלֶךְ וַתִּבּוֹא אֶל אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶל הַר הַפְּרָמִל וַיְהִי כִּרְאוֹת אִישׁ הָאֱלֹהִים אֹתָהּ מִגֵּד וַיֹּאמֶר אֶל גִּיחֲזִי נְעָרוֹ: הִנֵּה הַשּׁוֹנְמִית הִלְזוּ. (כו) עֲתָה רוּץ נָא לְקִרְאָתָהּ וַאֲמַר לָהּ הַשְׁלוֹם לְךָ הַשְׁלוֹם לְאִישֶׁךָ הַשְׁלוֹם לְיֶלֶד וַתֹּאמֶר שְׁלוֹם. (כז) וַתִּבֹּא אֶל אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶל הָהָר וַתַּחֲזֹק בְּרַגְלָיו וַיִּגֹּשׁ גִּיחֲזִי לְהִדְפָּהּ, וַיֹּאמֶר אִישׁ הָאֱלֹהִים: הֲרַפָּה לָהּ כִּי נִפְשָׁה מְרָה לָהּ וְה' הָעֲלִים מִמֶּנִּי וְלֹא הִגִּיד לִי. (כח) וַתֹּאמֶר: הֲשִׂאֲלֹתִי בֵּן מֵאֵת אֲדֹנָי? הֲלֹא אֲמַרְתִּי: לֹא תִשְׁלַח אֹתִי! (כט) וַיֹּאמֶר לְגִיחֲזִי: חָגַר מִתְּנִיךְ וְקַח מִשְׁעֲנָתִי בְיָדְךָ וְלֶךְ, כִּי תִמְצָא אִישׁ לֹא תִבְרַכְנֹו, וְכִי יִבְרַכְךָ אִישׁ לֹא תִעֲנֶנּוּ, וְשָׁמַת מִשְׁעֲנָתִי עַל פְּנֵי הַנְּעָר. (ל) וַתֹּאמֶר אִם הַנְּעָר: חִי ה' וְחִי נִפְשָׁךְ אִם אֲעֻזְבֶּךָ, וַיִּקַּם וַיֵּלֶךְ אַחֲרֶיהָ.

מות הילד מהווה נקודת המפנה של הסיפור. מכאן ואילך האישה הפאסיבית תופסת יוזמה ופועלת בנחרצות, ואף חווה תהליך שינוי פנימי. הדבר בה לידי ביטוי במספר דברים [על התלמיד להבחין בשינויים, ולדעת לעגן אותם בכתובים]:

א. יחסה לאלישע - מקשר אמצעי לקשר ישיר

בתחילה השונמית מכבדת את הנביא, טורחת עבורו ואינה מבקשת דבר בתמורה, אולם בקשר ביניהם השונמית אינה מדברת אליו ישירות אלא באמצעות גיחזי, ואף כשנקראת לבא אל אלישע היא מתייצבת בפתח. בחלק השני של הסיפור השונמית דורשת מן הנביא שיחלץ אותה מגורל גזרת המוות של בנה. כעת השונמית מבטלת את הריחוק בינה ובין הנביא ודורשת ממנו פעולה אישית ולא רק דרך גיחזי. בחלק הראשון האשה רואה באלישע את הגורם המרכזי והאחראי: "איש האלהים". בחלק השני נשבעת האשה בשם ה' ובשם הנביא גם יחד.

ב. יחסה לאימהותה - מאדישות לתשוקה

בחלק הראשון של הסיפור השונמית אינה מגלה רצון לבן, ואף דוחה את ההצעה: "אַל תִּכְזָב בְּשִׁפְחָתְךָ". בחלק השני היא נלחמת על חייו של הילד.

ג. שינוי בדרך פעולתה ובמטרתה - מפסיביות לאקטיביות; מדאגה לנביא לדאגה לילד

בחלק הראשון מופיעים מעט פעלים (למרות עשיתה הברוכה של האשה לטובת אלישע), ואילו בחלק השני קיים ריבוי הפעלים (דבר המלמד על מעבר מפאסיביות לאקטיביות). בחלק הראשון האקטיביות של השונמית היא למען אלישע, ואילו בחלק השני כל מעשיה הם למען בנה.

ד. יחסה לאישה (בעלה) - משותפות לעצמאות

בחלק הראשון האשה פונה אל אישה בהצעה להכין מקום לנביא. בחלק השני היא פועלת לבדה ואף דוחה את שאלתו של אישה המנסה להבין את מעשיה ואת השינוי שחל בה (הבהילות מול שיקול הדעת, העצמאות מול השיתוף).

על השלמת השינוי מעיד הכתוב באומרו: "וַתֹּאמֶר אִם הַנְּעָר" - לבסוף בזכות מעשיה היא זכתה למעמד הזה מחדש.

תגובת אלישע - הגלוי והסמוי

תגובת אלישע: "וַיֹּאמֶר אִישׁ הָאֱלֹהִים הֲרַפָּה לָהּ כִּי נִפְשָׁה מְרָה לָהּ וְה' הָעֲלִים מִמֶּנִּי וְלֹא הִגִּיד לִי". אלישע מרגיש ורואה את המצוקה, אך אינו מבין (רואה) את הסיבה למצוקה.

מצודת דוד: 'הרפה לה' – תן לה רפיון ואל תהדפנה, כי עושה כזאת בעבור מרירות נפשה, ולא ידעתי מה היא כי ה' העלים ממני בעת נהיתה וגם עתה לא הגיד לי.

לא פעם אנו רואים בתנ"ך ביטוי לכך שה' מגלה לנביאים את שעתיד להתרחש - "כִּי לֹא יַעֲשֶׂה אֶת-דְּבָרֵי אֱלֹהִים דְּבָר כִּי אִם יִגְלֶה סוּדוֹ אֶל עֲבָדָיו הַנְּבִיאִים" (עמוס ג, ז). אנו רואים זאת אצל אברהם והפיכת סדום, אצל שמואל לפני בו שאול לבקש את האתונות, אצל אחיה לפני ביקר אשת ירבעם ועוד. הנביא הוא "הרואה". על כן, כאשר אלישע מבין שאינו יודע מה מתרחש, הוא מבין שיש כאן יד ה' ששומה עליו להבינה. גדולת הנביא היא הכרתו בשינוי הנסיבות המצריך גם שינוי בהתייחסותו אל האשה (בניגוד לנערו שממשיך לפעול בדרך הקודמת ומנסה להדוף את האשה).

נס ההחייאה

(לא) וגחזי עבר לפניהם וישם את המשענת על פני הנער ואין קול ואין קשב, וישב לקראתו ויגד לו לאמר: לא הקיץ הנער. (לב) ויבא אלישע הפיתה והנה הנער מת משכב על מטתו. (לג) ויבא ויסגר הדלת בעד שניהם ויתפלל אל ה'. (לד) ויעל וישכב על הילד וישם פיו על פיו ועיניו על עיניו וכפיו על כפיו ויגהר עליו ויחם בשר הילד. (לה) וישב וילך בבית אחת הנה ואחת הנה ויעל ויגהר עליו ויזרר הנער עד שבע פעמים ויפקח הנער את עיניו. (לו) ויקרא אל גיחזי ויאמר: קרא אל השנמית הזאת ויקראָה, ותבוא אליו ויאמר: שאי בנד. (לז) ותבא ותפל על רגליו ותשתחו ארצה ותשא את בנה ותצא. נשים לב לכמה נקודות משמעותיות המעידות על השינוי שמביא איתו אלישע.

סגירת הדלת

ראשית אלישע פועל בחשאי וסוגר הדלת. על כך אומר הרב"ג: **רלב"ג**: זיסגור הדלת בעד שניהם – ר"ל שלא היו בבית כי אם שניהם, כי לא רצה שיהיה שם שום אדם כדי שתהי' שם תפלתו יותר שלימה וכדי שלא יראה אדם מה שיעשה. סגירת הדלת מלמדת על ענווה. ראינו זאת גם בסיפור הקודם (אסוך שמן), כאשר האישה מילאה את הכלים בתוך ביתה מפני שהברכה שורה בהדבר הסמוי מן העין.

תפילה

פעולתו המרכזית של אלישע הינה תפילה. על כך אומר המלבי"ם (פס' לג): **מלבי"ם**: כי אלישע כשבא לעשות את כל הגדולות אשר עשה בהשפעת השמן אשר באסוך, וריפוי הנייד אשר בסיר, וריפוי המים, והצפת הברזל, לא נזכר בהם שהוצרך אל התפלה, אבל עשה בכח נבואתו מה שעשה והצליח, אמנם כשבא להחיות בן השונמית הוצרך אל התפלה, כי החזרת הרוח החיוני לפגרים לא נמסר ביד שליח והוא רק מה' לבדו. יתכן ובפעולה יש תיקון לחלק הראשון בו יוחס הנס לאלישע איש הא-להים ולא לה'. נבואת אלישע הביאה אמנם להולדת הבן, אך רק תפילתו מביאה להחייאתו מחדש.

אופן החייאת הילד

אלישע בפעולותיו נותן להחייאה מימד רפואי, ובכך מקטין את עצמת הנס שתיוחס לו. אלישע יוכל לטעון כי נקט בפעולות מרפא וכך השיב לילד את נשימתו. **רד"ק**: ואפשר גם כן להנשים על הנער לחממו בחום הטבעי היוצא מפיו ומעיניו כי רוב הנסים נעשים עם מעט תחבולה מדרך העולם.

האחריות האישית על הנס ותוצאותיו בכמה מן הניסים שמחולל אלישע, הוא כלל אינו נוכח (כמו קיללת הדובים, אסוך השמן, ריפוי נעמן ועוד). בהחייאת הילד אלישע לוקח אחריות מלאה ומפגין נוכחות אישית באופן הקרוב ביותר - גם באופן הפיזי ("פיו על פיו ועיניו על עיניו וכפיו על כפיו"). ועל כך אומר הרב יגאל אריאל בספרו 'מקדש מלך' (עמ' 255): אלישע נהג בהם (בשאר ניסיו) כמנהג בעל הבית, כ'ידא אריכתא' של משלחו הא-להי. משם כך לא נזקק בכל ניסיו לתפילה ולנוכחות אישית, אבל בנס מיוחד זה של תחיית המתים... ויעל וישכב על הילד. לא נשארה לו דרך אחרת אלא הדרך הישירה, ללא אמצעים וללא שליחים, אלישע עצמו חייב לבוא ולגהור על הילד, לרדת אליו, להזדהות עמו, ואז בקעה תפילתו ועלתה - "ויזרר הנער עד שבע פעמים ויפקח הנער את עיניו".

- כיצד מתגלה ענוותנותו של אלישע?

סיכום

הסיפור מעמיד אותנו על הצורך להבחין בין הנס לבין מבצעו, ולדעת להכיר את מקורו האמיתי של הנס, הקב"ה ולהכיר לו טובה.

מקומו של הסיפור בתוך מחזור סיפורי אלישע:

אלישע בחר בדרך הנהגת 'קול הדממה הדקה', המתבטא ביחס האישי לצרכי העם, בפתרון מצוקותיהם, ובהכוונתם לעבודת ה' על ידי הכרה בנסיו. בסיפור הנערים והדובים עסקנו בסופם של המזלזלים בדרך הנהגת הנביא ולמדנו על כוח קללתו של הנביא (לטוב ולמוטב). בסיפור אסוך השמן ראינו כיצד משפיעה האמונה על גודל הנס ולמדנו על דרכו של הנביא בהובלת האנשים לאמונה והשתדלות. בסיפור בן השונמית ראינו את כוח ברכת הנביא אבל למדנו בעיקר על כוחה של התפילה הגדול מכוח הנבואה, ועל אלישע כנביא מתפלל.

יחידה רביעית – חיל ארם בשומרון (מל"ב ז, ח-כג)

(ח) ומלך ארם היה נלחם בישראל וינעץ אל עבדיו לאמר אל מקום פלני אלמני תחנתי. (ט) וישלח איש האלהים אל מלך ישראל לאמר: השמר מעבר המקום הזה כי שם ארם נחתיים. (י) וישלח מלך ישראל אל המקום אשר אמר לו איש האלהים והזהירו ונשמר שם לא אחת ולא שתיים.

(יא) וישער לב מלך ארם על הדבר הזה, ויקרא אל עבדיו ויאמר אליהם: הלא תגידו לי, מי משלנו אל מלך ישראל? (יב) ויאמר אחד מעבדיו: לוא אדני המלך, כי אלישע הנביא אשר בישראל נגיד למלך ישראל את הדברים אשר תדבר בחדר משכבך. (יג) ויאמר: לכו וראו איכה הוא, ואשלח ואקחהו! ונגד לו לאמר: הנה בדתן. (יד) וישלח שמה סוסים ורכב וחיל כבד, ויבאו לילה ויקפו על העיר.

(טו) וישכם משרת איש האלהים לקום ויצא והנה חיל סובב את העיר וסוס ורכב, ויאמר נערו אליו: אהה אדני, איכה נעשה? (טז) ויאמר: אל תירא, כי רבים אשר אתנו מאשר אותם! (יז) ויתפלל אלישע ויאמר: ה' פקח נא את עיני וראה, ופקח ה' את עיני הנער וירא והנה הנהר מלא סוסים ורכב אש סביבת אלישע.

(יח) וירדו אליו, ויתפלל אלישע אל ה' ויאמר: ה' נא את הגוי הזה בסנורים, ויבס בסנורים בדבר אלישע. (יט) ויאמר אלהים אלישע: לא זה הדבר, ולא זה העיר! לכו אחרי, ואוליכה אתכם אל האיש אשר תבקשון. וילך אותם שמרונה. (כ) ויהי כבאם שמרון ויאמר אלישע: ה', פקח את עיני אלה וראו. ופקח ה' את עיניהם ויראו והנה בתוך שמרון.

(כא) ויאמר מלך ישראל אל אלישע כראתו אותם: האכה אכה אבי? (כב) ויאמר: לא תכס! האשר שבית בחרבך ובקשתך אתה מכה. שים לחם ומים לפניהם, ויאכלו וישתו וילכו אל אדניהם. (כג) ויכרה להם כרה גדולה, ויאכלו וישתו וישלחם וילכו אל אדניהם. ולא יספו עוד גדודי ארם לבוא בארץ ישראל.

בין הנביא לבין מלך ישראל

"לא אחת ולא שתיים"

החלק הראשון בסיפור מתאר תופעה חוזרת: מלך ארם מתכנן לתקוף את צבא ישראל במקום מסוים, אולם אלישע הנביא מספק למלך את המידע המודיעיני הנ"ל. מלך ישראל מזהיר את חיליו במקום, מפני סכנה של תקיפה אפשרית והמזימה הארמית נכשלת.

יש מן הפרשנים שהבינו כי אלישע הזהיר את מלך ישראל מפני מארב ארמי, ועל כן הוא אמר "השמר מעבר המקום הזה כי שם ארם נחתיים". פרשנים אלו התקשו בשאלה שאם כן הוא, מדוע מיד אחר כך נאמר "וישלח מלך ישראל אל המקום אשר אמר לו איש האלהים... לא אחת ולא שתיים"? מדוע המלך מכניס את חייליו לתוך מארב ידוע מראש? רלב"ג: לבחון אם היה דבר הנביא אמת, שלח שם מלך ישראל אל המקום שהוא אשר הזהירו מעבור שם, ומצא אמיתות דבר הנביא תמיד, לא פעם אחת בלבד ולא ב' פעמים לבד, אך בחן זה פעמים רבות.

בעל המצודות: 'וישלח...' – ושלח שם לדעת אם האמת אתו... והיה המלך נשמר משם כאשר ראה שאמת הדבר... פעמים רבות הזהירו הנביא ומצאם אמיתיים ונשמר שמה.

רלב"ג ובעל המצודות מתארים מניע זה של המלך בשליחת עבדיו למקום הסכנה - העמדת דברי הנביא במבחן. לפי דעתם, אנו רואים כי בין הנביא למלך שוררת מערכת יחסים של אי אמון.

[אבינועם ביר: דומה כי פירוש זה אינו עולה עם פשט הכתובים מכמה טעמים: א. כבר בסיפור בן השונמית למדנו מדברי אלישע כי בינו לבין המלך שוררת מערכת יחסים טובה ("היש לדבר לך אל המלך") ואין סיבה לחשוב שהמלך מפקפק בו. ב. אם מלך ישראל שלח את חייליו לתוך המארב (כדי לבחון את מהימנות דיווח הנביא), מדוע מלך ארם כעס? והרי תוכניתו הצליחה ואין כל סיבה שיחשוד כי מרגל בקרבו!]

"לא תכה, האשר שבית בחרבך ובקשתך אתה מכה?"

בסיומו של הסיפור שב מלך ישראל ומופיע, כאשר אלישע מביא לעירו את צבא ארם. המלך שואל את הנביא האם עליו להכותם, אולם אלישע משיב לו: "לא תכה. האשר שבית בחרבך ובקשתך אתה מכה". לדעת הפרשנים שזיהו בתחילת הסיפור ספקנות מצד מלך ישראל כלפי הנביא, אזי כאן אנו רואים כי התחולל בו שינוי וכעת מפגין הוא יחס מכובד וקשוב.

הנביא מונע ממלך ישראל להכות את חיילי ארם ומלמד אותו תוך כדי כך ענווה:

מצודת דוד: 'האשר שבית' – האם הם אשר שבית אתה שתכה בהם? הלא בנס הובאו, ומה לך להם?

בסופו של דבר מלך ישראל לומד מן הנביא (שימו לב שהתהליך לוקח זמן וסבלנות) על כוחו המוגבל כמלך ועל השגחת ה' בעולם.

השפעתו של הנביא על סביבתו

הנביא מול ארם:

מלך ארם מתוודע לגדולתו של אלישע המונע ממנו להלחם בישראל, ומבקש להביאו אליו. מדוע?

מלבי"ם: 'זיאמר' – ומלך ארם רצה לקחת אותו ודרש לדעת איפה הוא, ויפלא מאד אחר שנודע לו שהנביא יודע הכל גם מה שאינו נוגע לו כ"ש שידע שישלח לקחתו וישמר מפניו, וכפי זה נראה שלא רצה לקחתו להרע לו רק להיטיב עמו ולהרבות לו מתן וגדולה כדי שישכון אצלו, וחשב שהנביא יתרצה בכך מדברי מלבי"ם עולה תפיסתו של מלך ארם - הוא מתפעל מגדולתו של אלישע אך רואה בו אדם פרטי, ולכן הוא חושב שהוא יוכל לשלם לו על מנת שיפעל בדרך דומה עבורו. הוא אינו רואה בו שליח ה' הפועל להצלת עם ישראל כולו.

הצלה פרטית והצלה לאומית:

סיפורנו בנוי מארבעה חלקים:

- חלק א: מעשי אלישע להצלת ישראל מגדודי ארם בהווה [ח-יב (5 פס')]
  - חלק ב: נסיונו של מלך ארם לתפוס את אלישע ולשים קץ למעשיו [יג-טו (3 פס')]
  - חלק ג: אלישע ניצל מסכנת התפיסה על ידי חיילי ארם [טז-יח (3 פס')]
  - חלק ד: מעשה אלישע גורם להצלת ישראל מגדודי ארם בעתיד [יט-כג (5 פס')]
- ע"פ מבנה זה, הינצלות אלישע מהנסיון הפרטי לתופסו הופך באמצעות מעשיו להינצלות לאומית מיד ארם.

מדוע חס הנביא על חיילי ארם?

אלישע מביא את חיילי ארם אל שומרון הבירה ודווקא שם הוא פועל לשחררם. מה רצונו ללמד בכך?

הסבר 1 - תועלת השלום: דווקא באמצעות מחוות שלום ניתן יהיה להשיג שקט מדיני
ילקוט שמעוני: 'זיכרה להם כרה גדולה' – הרי הוא אומר: "טובה חכמה מכלי קרב", גדולה פסקין שעשה אלישע יותר מכל כלי מלחמות שעשה יורם בן אחאב, שנאמר: ויאמר לא תכה וגו'. "זיכרה להם כרה גדולה" – אין כרה אלא לשון שלום כאדם שאומר לחברו שלום עליך כירי כירי.

הסבר 2 - מוסר מלחמה: אסור להרוג חיילי אויב שלא בשעת מלחמה

רש"י: האשר שבית וגו' – וכי דרכך להרוג, אותם שאתה מביא שבייה (ומשבית אותם)

מלבי"ם: האשר שבית – כי מה שהותר למלכי הארצות להרוג את אויביהם הוא רק בדרך מלחמה, ובפרט שהם לא באו לעשות רע עם הנביא רק להטיב עמו לפי דעתם.

שורש רא"ה - ראייה חיצונית וראייה פנימית

הסיפור שלפנינו מעמת בין הנביא, בעל הראיה הפנימית, לבין הדמויות האחרות שראייתן היא ראייה חושית ומוגבלת:

- הנביא רואה ויודע להזהיר את מלך ישראל מפני המארבים של מלך ארם.
- משרתו של אלישע רואה את חיילי ארם וחושש מהם. אלישע, שרואה אחרת ממנו מרגיע אותו: (טז) אַל-תִּירָא כִּי רְבִים אֲשֶׁר אֶתְּנוּ מֵאֲשֶׁר אוֹתָם. דבריו חושפים בפני הנער מישור ראייה גבוה יותר שבדרך כלל אינו נראה בעיני אדם רגיל.
- אלישע מתפלל על פקחת עיני הנער, כך שיהיה שותף גם הוא לראיה הנבואית (יז).
- אלישע מתפלל על ראייתם של חיילי ארם- ראשית על הכאתם בסנוורים, ואח"כ על פקחת עיניהם.
- בסופו של דבר, באופן מטפורי פוקח אלישע את עיני מלך ישראל להבין את המציאות בה הוא נמצא ואת הענווה שעליו לנהוג.

פקחת העינים הכפולה (הנער והחיילים):

מלבי"ם: נס זה היה הפך מן הראשון, שבראשון פתח להנער ע"י הנבואיי שיראה דברים נעלמים מעין הגשמי, ועתה התפלל לסתום עין הראות החושיי מעיני הרואים ולנחותם תהו לא דרך. הביטוי בכתובים להנגדה בין ראייה פנימית לבין ראייה חושית הוא המילה המנחה רא"ה והמילים הקרובות לה, מילים שקשורות לראיה, פקחון ועיוורון. גם שלוש התפילות של אלישע בפרק קשורות לראיה:

- (יז) ה' פִּקַּח נָא אֶת עֵינָיו וַיִּרְאֶה
- (יח) הֲךָ נָא אֶת הַגּוֹי הַזֶּה בְּסַנְוֹרִים
- (יט) ה' פִּקַּח אֶת עֵינֵי אֱלֹה

[נשים לב כי בניגוד לניסים אחרים אותם עושה אלישע, הפעם הוא מתפלל אל ה' בכל פעם שהוא משנה את המציאות של האנשים באופן זמני לכאן או לכאן].

אלישע הוא 'הרואה' לאורך הסיפור כולו, אלא שהתנהגותו ודרך פעולתו פוקחת גם את עיני האחרים לראות את הראוי והנכון לעשות, וכתוצאה מכך נפסקים נסיונות ארם להלחם בממלכת ישראל.

"וְאֵלִישַׁע רֹאֵה"

השורש רא"ה ויכולת הראיה של אלישע קושרים אותנו אל אירוע עלייתו של אליהו בסערה השמימה, והעברת התפקיד לאלישע (ארמז). נוכל לראות כי היכולת לראות מעבר למציאות היא למעשה שם נרדף לרוח הנבואה (או תנאי לה) - אם יש באלישע יכולת לראות, יש בכוחו להיות נביא:

וַיְהִי כְעֵבְרָם, וְאֵלִיָּהוּ אָמַר אֶל אֵלִישַׁע: שָׂאֵל מָה אֲעֲשֶׂה לָּךְ בְּטָרְם אֶלְקָח מֵעִמָּךְ, וַיֹּאמֶר אֵלִישַׁע: וַיְהִי נָא פִי שָׁנִים בְּרוּחֲךָ אֵלַי. וַיֹּאמֶר: הַקְּשִׁית לְשִׂאֹל, אִם תִּרְאֶה אֹתִי לְקַח מֵאֲתָךְ - יְהִי לָךְ כֵּן, וְאִם אֵין - לֹא יִהְיֶה. וַיְהִי הֵמָּה הַלְכִים הַלֹּךְ וְדָבַר, וְהִנֵּה רֶכֶב אִשׁ וְסוּסֵי אִשׁ, וַיִּפְרְדוּ בֵּין שְׁנֵיהֶם וַיַּעַל אֵלִיָּהוּ בְּסַעְרָה הַשָּׁמַיִם. וְאֵלִישַׁע רֹאֵה, וְהוּא מְצַעֵק אָבִי אָבִי, רֶכֶב יִשְׂרָאֵל וּפָרָשָׁיו וְלֹא רֹאֵהוּ עוֹד, וַיַּחְזֹק בְּבִגְדָיו וַיִּקְרַעם לְשָׁנִים קְרָעִים. (מל"ב ב, ט-יב)

באירוע זה נזכרים גם רכב האש וסוסי האש כביטוי להשגחה הא-להית המיוחדת על הנביא שרק נביא כמותו יכול לראות.

לסיכום:

אלישע כנביא אינו פועל למיגור עבודה זרה בארץ (כפי שעשה אליהו רבו) אלא פועל לחיזוק האמונה בקב"ה באמצעות ניסים. עד כה למדנו אודות פעולתו של אלישע בין אנשים פרטיים ואולם אלישע פועל גם כנביא מדיני המסייע למלך ישראל מול אויביו החיצוניים (ארם) ובכך מלמד אותנו על השגחתו של הקב"ה על עם ישראל והצלחתו את ישראל.

באמצעות אפיון עקיף אנו למדים מספר דברים על אלישע ודרכו המיוחדת:

- אלישע פועל להצלת עמו בטווח הקצר ובטווח הארוך
- אלישע מותיר רושם רב על מלך ארם, על נערו ועל מלך ישראל
- אלישע מתנהל גם בתוך המציאות הטבעית וגם במציאות שמעליה
- אלישע מחנך את העם ומלכו באמצעות דוגמא אישית ולא באמצעות הטפות.

בכל אחד מסעיפים אלו, נוכל להשוות את אלישע לנביאים אחרים בכלל ולאליהו בפרט, ולאפיון את דרכו הייחודית של אלישע בנבואה.

שאלות חזרה:

נערים ודובים:

- מדוע גלגלו הנערים על אלישע?
- מה פשר דברי הלעג אשר השמיעו?
- כיצד ניתן להבין את תגובתו החמורה של אלישע?

בן השונמית:

- מה נוכל ללמוד על אלישע ומעמדו ממעשי האשה השונמית?
- מהי נקודת המפנה של הסיפור ומהו השינוי שחל בעקבות המפנה?
- מה מלמד אותנו הסיפור ביחס לכוחו של הנביא וביחס לנס?

אסוד שמן:

- מיהי האשה הצועקת אל אלישע ומהו מקור מצוקתה?
- מה כוונת השאלות ששואל אותה אלישע?
- מדוע מפרט הכתוב את תיאור הביצוע של הנחיות אלישע ואינו מסתפק במילים 'ותעש כאשר ציווה אלישע'?
- מהו התהליך שעוברת האשה?
- מה תפקידו של הנביא בתהליך הזה?
- מה אנו לומדים על אישיותו ועל דרך התנהלותו של אלישע מן הסיפור?

חיל ארם בשומרון:

- מהו כוחו המיוחד של הנביא?
- כיצד מתפתח הקשר בין הנביא לבין מלך ישראל?
- מה מגמתו של הנביא בהבאת החיילים לשומרון?
- מה מלמד הנביא את סביבתו בעקבות האירועים המתרחשים?

אסתר

ותחזור אסתר אום נר ולויב המן כרע הזה

יחידה 1: היכרות עם דמותה של אסתר

מבוא

בטרם נפגוש את הדמויות עלינו לוודא כי יש לנו "מבט על" על התפתחות העלילה במגילה. יש להכיר את המגילה משלושה היבטים: רצף האירועים, לוח הזמנים, ומקום התרחשות האירועים.

מלכות אחשוורוש

על מנת להבין את ההקשר בתוכו מתרחשים האירועים עלינו להכיר את ממלכת אחשוורוש. סיפור מגילת אסתר מתרחש לאחר חורבן בית המקדש הראשון וגלות בבל, ולאחר שכורש מצהיר את הצהרת כורש וראשוני היהודים כבר עלו לארץ וייסדו את בית המקדש השני.

מה אנו יודעים על מלכות אחשוורוש, כפי שהיא מוצגת בפרקים א'-ב'? משתאות, יועצים, נהלים וחוקים (דת) בממלכה, איומים פנימיים וחיצוניים, ערכים.

הרקע לסיפורה של אסתר

פרק א' הוא כולו כעין מבוא המסביר לנו כיצד ומדוע הפכה אסתר למלכה בעקבות מותה של ושת. מות ושת מעמיד בפני המלכה העתידי מספר אזהרות: אין לצאת נגד המלך ודתו ולאף אדם אין מקום מובטח - גם מלכה יכולה ביום אחד להתחלף.

דמותה של אסתר

כיצד מוצגת אסתר במגילה?

התנ"ך מציג בפנינו דמויות בדרכים שונות.

אפיון ישיר - כאשר התנ"ך מתאר את מאפייני הדמות. דוגמא: 'נח איש צדיק תמים הָיָה בְּדֹרֹתָיו' (בראשית פרק ו). במקרים אלו אנו מצפים לראות כיצד באה לידי ביטוי קביעתה של התורה בסיפור.

אפיון עקיף - תיאור המעשים של הדמות והשמעת דבריה. למשל כאשר אנו קוראים את תגובת אברהם למלך סדום: (בראשית יד). "אם מחוט ועד שרוף נעל ואם אֶקַח מִכָּל אֲשֶׁר לִי" באמצעות העיון בדיבור ובמעשים מסיקים הפרשנים והקוראים מסקנות באשר לדמות. דרך נוספת היא דרך הרושם שהדמות משאירה על אנשים אחרים: כך למשל בבראשית פרק כ"ג אומרים בני חת על אברהם: נְשִׂיא אֱלֹהִים אֵתָהּ בְּתוֹכְנוּ". כאן העדות שאנו שומעים מובילה למסקנות.

מה אם כן מספרת לנו המגילה על אסתר?

אפיון ישיר:

- שם: "הדסה היא אסתר" – שני שמות
- מראה חיצוני: "יפת תואר וטובת מראה"
- נתון ביוגרפי: "אין לה אב ואם"
- אפיון עקיף
- לא הגידה אסתר את עמה ואת מולדתה כי מרדכי צוה עליה אשר לא תגיד.
- ובהגיע תר אסתר בת אביחיל דד מרדכי אשר לקח לו לבת לבוא אל המלך לא בקשה דבר כי אם את אשר יאמר הגי סריס המלך שמר הנשים.
- "השפעתה" על סביבתה:
- (ט)....ותיטב הנערה בעיניו ותשא חסד לפניו...
- (ז)....ותהי אסתר נשאת חן בעיני כל ראייה.
- (ז)....ויאהב המלך את אסתר מכל הנשים ותשא חן וחסד לפניו מכל הבתולות...

כיצד מצטיירת אסתר מן המקורות הללו?

הדסה היא אסתר

שמות בתנ"ך הם משמעותיים וסמליים, וחז"ל מלמדים אותנו לדרוש אותם. במקרה זה יש צורך מיוחד בשל הכפילות בשמה של אסתר:

קרי לה הדסה, וקרי לה אסתר. תניא, רבי מאיר אומר: אסתר שמה, ולמה נקרא שמה הדסה – על שם הצדיקים שנקראו הדסים, וכן הוא אומר (זכריה א') 'והוא עמד בין ההדסים' [רש"י – בין הצדיקים]. רבי יהודה אומר: הדסה שמה, ולמה נקראת שמה אסתר – על שם שהיתה מסתרת דבריה, שנאמר אין אסתר מגדת את עמה וגו'. רבי נחמיה אומר: הדסה שמה, ולמה נקראת אסתר – שהיו אומות העולם קורין אותה על שם אסתהר (מגילה יד ע"א)

חכמים חלוקים בדעתם איזה שם הוא השם האמיתי של אסתר ואיזה שם הוא השם הסמלי שלה. שימו לב לעמדות השונות:

- רבי מאיר: אסתר שמה האמיתי ואילו הדסה הוא שם הרומז לאופיה - להדסים שהם הצדיקים.
- רבי יהודה: הדסה שמה האמיתי ואסתר הוא שם הרומז על התנהגותה – ההסתר.
- רבי נחמיה: הדסה שמה האמיתי היהודי ואילו אסתר הוא שמה הלועזי (אסתר – רש"י: על שם הירח).

מה אנו לומדים מן השם הכפול האופייני ליהודים בגלות?
 מה אנו לומדים מכל אחד מן השמות של אסתר?
 כיצד נפרש את הפסוק 'הדסה היא אסתר' לפי כל אחד מן החכמים?

האם אסתר רצתה להיבחר למלכה?

שאלת המפתח להבנת אישיותה של אסתר היא השאלה – האם רצתה אסתר (ומרדכי) להיבחר למלכה. כך מביא הראב"ע בפירושו:

יש אומרים כי מרדכי לא עשה נכונה שצווה על אסתר שלא תגיד עמה כי פחד שלא יקחנה המלך לאשה אם ידע שהיא מהגולה. ואחרים אמרו כי בדרך הנבואה או בחלום ידע שתבוא תשועה על ידה לישראל. אנחנו נלך בדרכם של רוב הפרשנים המראים כיצד ניסו מרדכי ואסתר להימנע מלקיחתה לבית המלך. נבחן את המסופר על אסתר כדי לנסות ולענות על שאלה זו ומתוכה לאפיין את דמותה של אסתר. הפועל לק"ח. מופיע ארבע פעמים בסיפור בשני פסוקים עוקבים ובשתי משמעויות, האחת של לקיחת אחריות והשניה שללקיחה בכוח:

- וּבָמוֹת אֲבִיהָ וְאִמָּהּ לְקַחַהּ מֵרַדְכִי לֹו לְבַת (ז')
- וּתְלַקַּח אֶסְתֵּר אֶל בֵּית הַמֶּלֶךְ אֶל יַד הַגִּי שִׁמְר הַנְּשִׁים (ח')
- וּבַהֲגִיעַ תֵּר אֶסְתֵּר בַּת אֲבִיחַיִל דָּד מֵרַדְכִי אֲשֶׁר לָקַח לֹו לְבַת לְבוֹא אֶל הַמֶּלֶךְ (ט"ו')
- וּתְלַקַּח אֶסְתֵּר אֶל הַמֶּלֶךְ אַחֲשֻׁרוּשׁ (ט"ז')

מרדכי לקח את אסתר לבת בשל דאגתו לה. אסתר נלקחה אל המלך לסיפוק רצונו האנוכי. המידע הזה חוזר פעמיים ובא להדגיש אולי את הפער בין יחסו של מרדכי לאסתר ויחסו של אחשורוש. מדרש אגדת אסתר (בתוך: תורה שלמה, עמ' 67): אמר ר' שמואל: כשגזר אחשורוש לקבץ לו בתולות, היו הנערות נכללות ומתקבצות מכל מקום. והיו בנות הגויים לובשות מלבושים נאים ומראות את עצמן לשלוחים של מלך, שהיו מבקשות להינשא למלך. ואסתר הייתה מטמנת עצמה ולא נראתה לכל אדם עד ארבע שנים משנת שלוש למלכותו עד שנת שבע למלכותו. עד שמצאו אותה כשהיא מטמנת עצמה, ולקחוה בעל כורחה, שלא בטובתה, שכה"א ותלקח אסתר אל בית המלך – כמו שנאמר באמנו שרה: ותוקח האשה בית פרעה, בעל כורחה שלא בטובתה. הפסיביות של אסתר הנלקחת ממשיכה גם בהמנעות ממעשים שהיו אולי מצופים ממנה: (י) לֹא הִגִּידָה אֶסְתֵּר אֶת עֲמָהּ וְאֶת מוֹלְדֹתֶיהָ כִּי מֵרַדְכִי צָנְהָ עֲלֶיהָ אֲשֶׁר לֹא תִגִּיד. (טו) וּבַהֲגִיעַ תֵּר אֶסְתֵּר בַּת אֲבִיחַיִל דָּד מֵרַדְכִי אֲשֶׁר לָקַח לֹו לְבַת לְבוֹא אֶל הַמֶּלֶךְ לֹא בִקְשָׁה דָבָר כִּי אִם אֶת אֲשֶׁר יֹאמֶר הַגִּי סָרִיס הַמֶּלֶךְ שִׁמְר הַנְּשִׁים. מה נוכל ללמוד על אסתר משני התיאורים הללו?

לֹא הִגִּידָה אֶסְתֵּר אֶת עֲמָהּ וְאֶת מוֹלְדֹתֶיהָ כִּי מֵרַדְכִי צָנְהָ עֲלֶיהָ אֲשֶׁר לֹא תִגִּיד:

מן הפסוק הקצר הזה נוכל ללמוד שני דברים:

1. השפעתו של מרדכי על אסתר גם כשהיא רחוקה ממנו (המלך חושב שהוא שולט ואולם השלטון האמיתי הוא המשפחה והקרבה בתוך העם היהודי).
2. יכולת העמידה של אסתר שעדיין לא שמענו את קולה. היכולת שלה להשאר שותקת היא עוצמה בפני עצמה.

ולמה מרדכי מצווה עליה שלא תגיד:

רש"י: אשר לא תגיד – כדי שיאמרו שהיא ממשפחה בזויה וישלחוה שאם ידעו שהיא ממשפחת שאול המלך היו מחזיקים בה.

ראב"ע: ... והנכון בעיני כי עשה זה מרדכי בעבור שתשמור תורת ה' בסתר שלא תאכל נבלות ותשמור השבתות ולא ירגישו המשרתים כי אם יודע הדבר שמא המלך יכריחנה או יהרגנה כי בעל כורחה נתפשה... דעת מקרא: ושמה חשש מרדכי שאם יתפרסם הדבר שהמלכה היא יהודייה תתעורר על ידי כך שנאה ליהודים בקרב גויי הממלכה, כי יאמרו: היהודים מושלים בנו! וכבר היו מעשים כאלה בהרבה מקומות בגלויות ישראל ומעשה אבות סימן לבנים.

לפי רש"י מרדכי מנסה לסייע לאסתר לצאת מבית המלך. לפי ראב"ע ניסה מרדכי לסייע לאסתר להשאיר יהודיה גם בתוך בית המלך. פירוש דעת מקרא מציע מניע אחר ציבורי המכיר בסכנת ההתבלטות של יהודי בגולה. בהמשך נראה כי התבלטותו של מרדכי אכן מובילה לשנאת כל היהודים. [שימו לב כי הטעמים כולם הם כאלו שליוו יהודים לאורך שנות הגלות בחייהם בתוך עולם זר ונכרי.]

לפי הגמרא, המלך מנסה לחוץ על אסתר לגלות את מוצאה והיא צריכה להיות מסוגלת לעמוד בלחצים הללו: מגילה יג: אין אסתר מגדת וגו' עשה משתה ולא גילתה לו, שחרר העם ממיסים לכבודה ולא גילתה לו, הלך ושאל עצה ממרדכי, אמר, אין אשה מתקנאת אלא בירך חברתה, ואפילו ככה לא גילתה לו.

לא בקשה דבר כי אם את אשר יאמר הגי סרים המלך שמר הנשים

מדוע אסתר אינה מבקשת דבר? תשובה לשאלה זו נותנים לנו טעמי המקרא המכוונים את קריאתנו את הפסוק "ובהגיע תר אסתר בת אביחיל דד מרדכי". על כך אומר הגר"א (בתוך ספרו של הרב בכרך עמ' 51): הגר"א: ובהגיע תור נערה ונערה – הטעמים הם 'קדמא ואולא' (שהן מקדמות והולכות ברצון) ואילו על המילים ובהגיע תור אסתר הטעמים הם 'מונח, מונח' פירוש צעד בצעד בלי רצון. מוסיף על כך המלבי"ם ומסביר את טעם הענקת כל טוב לנערות הבאות אל המלך וטעם המנעותה של אסתר: המלבי"ם: ומצד המלך היה מה שכל אשר תאמר בלכתה מבית הנשים עד בית המלך ינתן לה לבא עמה, שהיה לה רשות לבקש בכל הדרך מתנות וכדומה והיו נותנים לה כל משאלות לבבה, ובוה הראתה שהיא מתרצית ללכת ברצונה ואינה אנוסה, כי בעד המתנות מסרה עצמה למשכב, ובוה הנערה באה ברצונה, ואילו אסתר בהימנעותה מעידה על עצמה כי היא אנוסה. מכאן, שהפסיביות של אסתר מלמדת עליה יותר מאשר מעשים שהיתה עושה.

כיצד הפסיביות והצניעות של אסתר משפיעים על סביבתה המתירנית והשאפתנית?

על שאלה זו יש לענות מתוך השוואה שעושה המגילה – השוואה בין אסתר לבין שאר הנערות.

הנערות	אסתר
(ט) ותיטב הנערה בעיניו ותשא חסד לפניו ויבהל את תמרוקיה ואת מנותה לתת לה ואת שבע הנערות הראיות לתת לה מבית המלך וישנה ואת נערותיה לטוב בית הנשים:	
(יג) ובוה הנערה באה אל המלך את כל אשר תאמר ונתן לה לבוא עמה מבית הנשים עד בית המלך:	(טו) ובהגיע תר אסתר בת אביחיל דד מרדכי אשר לקח לו לבת לבוא אל המלך לא בקשה דבר כי אם את לבוא עמה מבית הנשים עד בית המלך: שמר הנשים ...
	(יז) ויאָהב המלך את אסתר מקל הנשים ותשא חן וחסד לפניו מקל הבתולות וישם קתר מלכות בראשה וימליכה תחת ושתי:

דווקא הצניעות של אסתר משפיעה על סביבתה יותר מכל תוספת חיצונית, כפי שמפרש פירוש דעת מקרא: "אפשר שהענין המסופר בכתוב שאסתר לא ביקשה דבר הוא שהגדיל את חינה של אסתר" (עמ' יח).

השפעתה של אסתר על סביבתה

בניגוד ל"אפיון ישיר" בה הכותב מוסר לנו דיווח על אופייה של הדמות, ב"אפיון עקיף" אנו למדים על אופי הדמויות מתוך המסופר עליהם ומתוך עיצוב הסיפור. אחד מסוגי האפיון העקיף הוא אפיון דמות באמצעות ההשפעה שלה על סביבתה. מתבונן בפסוקים הבאים:

(ט) ... ותיטב הנערה בעיניו ותשא חסד לפניו...

(יז) ... ונתתי אסתר נשאת חן בעיני כל ראייה:

(יז) ... ויאָהב המלך את אסתר מקל הנשים ותשא חן וחסד לפניו מקל הבתולות...

הכתובים מדגישים את דמותה של אסתר מתוך הרושם שהיא יוצרת באחרים. הצירוף "לשאת חן" או "לשאת חסד" מופיע בסך הכל ארבע פעמים בכל התנ"ך. (שלוש הופעות בפרק זה ואחת נוספת באסתר ה, ח). צירוף דומה "מצא חן" מופיע

במקורות שונים בתנ"ך. צירוף זה אינו מתייחס למראה החיצוני אלא למכלול האישיות ("ונח מצא חן בעיני ה' "בר' ו, ח); "אם נא מצאתי חן בעיניך הודעני נא את דרכך" (שם' לג,ג); "ומצא חן ושכל טוב בעיני אלוקים ואדם" (משלי ג, ד); "אם מצאתי חן בעיני המלך" (אס' ה, ח) ועוד). מתברר כי מעבר ליופייה של אסתר אישיותה הקרינה משהו מרשים במיוחד לסובבים אותה.

נשים לב שיחסו של המלך לאסתר "ותשא חן וחסד" משלב בתוכו את יחסו של הגי "ותשא חסד" ואת יחסם של כל רואי אסתר "נשאת חן".

הרב יגאל אריאל, מור והדס, עמ' 401:

אסתר לא רק יפה אלא גם בעלת אישיות. הגי מתרשם לא רק מחיצוניותה "ותיטב הנערה בעיניו" אל גם "ותשא חסד לפניו". השפעתה החיובית הולכת ומתפשטת "ותהי אסתר נשאת חן בעיני כל רואיה". אפילו אחשוורוש לא נמשך אל אסתר רק בגלל יופיה אלא גם משום כוחה הפנימי: "ויאהב המלך את אסתר מכל הנשים ותשא חן וחסד לפניו מכל הבתולות". בזכות נשיאת חן זו פנתה אסתר אל המלך פעם אחר פעם, בבואה אל החצר, במשתה הראשון והשני, וכן בבקשה לבטל את הגזירה.

לסיכום

עדיין לא שמענו את קולה של אסתר, אך באמצעות נתונים, תיאורים והתרשמות ממנה נחשפו הקווים הראשוניים של אישיותה המרשימה שתלווה אותנו עד סוף המגילה. למדנו שהפאסיביות של אסתר היתה מכוונת מטרה – שלא להיבחר למלכה, ולכן בחרה שלא לפעול. אולם אישיותה וצניעותה היו דווקא הסיבות שהביאו לבחירתה. עוד נראה כי: "הכל סיבות מאת השם יתברך אשר לו נתכנו עלילות" (רבינו בחיי 'כד הקמח').

השואה בין יוסף לאסתר

אסתר אינה הדמות היחידה בתנ"ך הפועלת בחצר מלך זר. בכך היא ממשיכה את אבי אבותיה - יוסף. חז"ל מלמדים אותנו אודות בניה של רחל:

אסתר רבה פרשה ז: ר' יוחנן בשם רבי בנימין בר ר' לוי בניה של רחל נסן שוה וגדולתן שוה, נסן שוה הה"ד (בראשית ל"ט) והי כדברה אל יוסף יום ויום וכאן כתיב והי כאמרם אליו יום ויום ולא שמע אליהם, ולהלן כתיב ולא שמע אליה לשכב אצלה, וגדולתן שוה הה"ד (שם /בראשית/ מ"א) ויסר פרעה את טבעתו מעל ידו ויתן אותה על יד יוסף וילבש אותו בגדי שש וכאן כתיב ויסר המלך את טבעתו אשר העביר מהמן ויתנה למרדכי, להלן כתיב (שם /בראשית מ"א/) וירכב אותו במרכבת המשנה אשר לו ויקראו לפניו אברך וכאן כתיב ונתון הלבוש והסוס וקראו לפניו ככה יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו.

מעשה אבות סימן לבנים: יוסף ואסתר, שניהם בני שבטי רחל נקלעים שלא ברצונם לחצר המלוכה והופכים למושיעים של עם ישראל. בהתמודדותם, מחזק את שניהם זיכרון ביתם המשאיר אותם נאמנים לאמונתם ודתם. יוסף – בבואו לאשת פוטיפר דמות דיוקן אביו נגלת אליו; אסתר – כאשר היתה באמנה איתו – ממשיכה להיות נאמנה למרדכי (אשר לקחה לו לבת) גם כאשר היא רחוקה ממנו.

ואכן, מילים רבות מקבילות בין הפרשות ומחזקות את הקשר ביניהם:

בראשית	אסתר
מ', כ: ויהי ביום השלישי יום הלדת את פרעה ויעש משתה לכל עבדיו	א, ג: בשנת שלוש למלכו עשה משתה לכל שריו ועבדיו
מ"א, לז: ויטיב הדבר בעיני פרעה ובעיני כל עבדיו	ב, ד: ויטיב הדבר בעיני המלך ויעש פן
ל"ט, ו: ויהי יוסף יפה-תאר ויפה מראה	ב', ז: והנערה יפה-תאר וטובת מראה
ל"ט, ד: וימצא יוסף חן בעיניו	ב', טו: ויהי אסתר נשאת חן בעיני כל-ראיה
מ"א, מב: ויסר פרעה את טבעתו מעל ידו ויתן אותה על יד יוסף	ח', ב: ויסר המלך את טבעתו אשר העביר מהמן ויתנה למרדכי ותשם אסתר את מרדכי על בית המן
מ"א, מב-מה: וילבש אותו בגדי-שש וישם רבד הזהב על-צווארו. וירכב אותו במרכבת המשנה אשר-לו ויקראו לפניו אברך ונתון אתו על כל-ארגז מצרים	ו, ח-ט: וביאו לבוש מלכות אשר לבש-בו המלך וטוס אשר רכב עליו המלך ואשר נתן קתר מלכות בראשו. ונתון הלבוש והסוס על-יד-איש משורי המלך הפרתמים והלבשו את-האיש אשר המלך חפץ ביקרו
	ח', טו: ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות תכלת וחור וצטרת זהב גדולה ותקריף בוץ וארגמן

עניין נוסף הוא ההשוואה בין איסוף הנשים בממלכת אחשוורוש ובין איסוף האוכל בממלכת פרעה (והיחס לגופות), המעידה על היחס לנשים בממלכה זו ולמה משווים אותן:

בראשית מ"א, לד-לה	אסתר ב, ג
יעשה פרעה ויפקד פקדים על הארץ וחמש את ארץ מצרים בשבע שני השבע	ויפקד המלך פקדים בכל מדינות מלכותו
ויקבצו את כל אכל השנים הטבת הבאת האלה ויצברו בר תחת יד פרעה אכל גצרים ושמרו	ויקבצו את כל נערה בתולה טובת מראה אל שושן הבירה אל בית הנשים
כ', ג: כי פן ימלאו ימי החגטים	ב', יב: "... כי פן ימלאו ימי מרוקיהן

השוואה זו בין אירועים שונים בתנ"ך באמצעות מקבילות וארמזים, מחייבת אותנו לנסות ולהבין את המגמה בחיבור ומה עלינו ללמוד ממנו על כל אחד מן האירועים.

יחידה 2: התגובה לגזרות המן

עד פרק ד' ישנו ערפל בנוגע לסיבת גילגולה של אסתר לבית אחשוורוש- הטעם והתכלית מכוסים מאיתנו. ברור כי לכל מהלך אנושי הנוגע לעם ישראל יש תכלית א-לוקית והקב"ה מכוון את העולם, אולם עד שלב זה (לאחר שחלפו חמש שנים מאז כניסת אסתר לארמון המלך) לא ברור לנו תפקידה של אסתר. בפרק זה נעסוק בתגובות לגזירת המן, בהתוודעותה של אסתר לאסון הממשמש ובא, ובשינוי שחל בה בעקבות דברי מרדכי.

אסתר בבית המלך אחשוורוש

אסתר הומלכה על ידי המלך אחשוורוש בשנת שבע למלכותו. גזירת המן מופצת ברחבי הממלכה בשנה ה-12 למלכות אחשוורוש. עברו חמש שנים. מה קרה בינתיים? הכתוב משאיר לנו את מילוי הפער הזה. ננסה לתאר את חייה של אסתר בבית המלוכה. שתי אמירות מתארות לנו את המתרחש בשנים הללו, והן מוצגות בסוף פרק ב':

(כ) אין אֶסְתֵּר מְגֵדֶת מוֹלְדֶתָהּ וְאֶת עַמָּהּ כִּי אֶסְתֵּר עָשָׂה כַּאֲשֶׁר הִיְתֵה בְּאֶמְנָה אֶתּוֹ.

[לאמור, אין שינוי ביחסה של אסתר למרדכי גם כאשר היא מחוץ להשפעתו הישירה במשך זמן ארוך.]

(כא) בַּיָּמִים הָהֵם וּמְרַדְכִי יָשָׁב בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ קֶצֶף בְּגָתָן וְתָרַשׁ שְׁנֵי סָרִיסֵי הַמֶּלֶךְ מִשְׁמָרֵי הַסֶּף וַיִּבְקְשׁוּ לְשַׁלַּח יָד בַּמֶּלֶךְ אַחְשֻׁרְשׁ. (כב) וַיִּנְדַּע הַדָּבָר לְמְרַדְכִי וַיִּגְדַּל לְאַסְתֵּר הַמַּלְכָּה וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר לְמֶלֶךְ בְּשֵׁם מְרַדְכִי: (כג) וַיִּבְקֶשׁ הַדָּבָר וַיִּמְצָא וַיִּתְּלוּ שְׁנֵיהֶם עַל עֵץ וַיִּכְתֹּב בְּסֵפֶר דְּבָרֵי הַיָּמִים לְפָנֵי הַמֶּלֶךְ.

סיפור זה הוא סיפור מטרים (או רמז מטרים) שמשמעותו תתבהר בהמשך המגילה. ואולם הוא מאפיין גם את מערכת היחסים שבין מרדכי ואסתר ומביא לידיעתנו את הקשר הרציף הממשיך להתקיים ביניהם, גם כאשר אסתר בבית המלך.

ואולם המלבי"ם רואה בסיפור בגתן ותרש גם רמז להתפתחות נוספת בדמותה של אסתר (שעתידה להתעצם):

מלבי"ם: (כב) נס הג' שנודע הדבר למרדכי, ע"י השגחת ה' המפענח נעלמים. הד' שהגם שמרדכי לא אמר לאסתר שתגיד זאת בשמו, והיא שמעה לקולו בכל דבר כמו שהקדים ואת מאמר מרדכי אסתר עושה, ופה שנתה דבריו ותאמר למלך בשם מרדכי.

כלומר, בניגוד לדברי מרדכי לאורך הזמן הדורשים מאסתר לא לקשר בינה (המלכה) ובינו (היהודי) כאן חורגת אסתר מצו מרדכי ומבינה בעומק הכרתה את החשיבות של הבאת דברים בשם אמרם. כפי שאומר רבי אליעזר:

מגילה טו ע"א: אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא: כל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם, שנאמר: ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי.

בין השיטין מתחילה לעלות לפנינו דמותה האקטיבית של אסתר שתתברר עוד בהמשך. גם כאן מכוונת את למידתנו הכוונתו של רבינו בחיי: "הכל סיבות מאת השם יתברך אשר לו נתכנו עלילות".

בין מרדכי לאסתר – בירור הגזרה והצורך

נחזור לסיפור העלילה. פרק ג' מסתיים במילים הקשות: "והמלך והמן ישבו לשפות והעיר שושן נבוכה".

תגובת מרדכי והיהודים: התגובה לגזירה (פסוקים א'–ד')

פסוקים א-ב מתארים את מעשיו של מרדכי בעקבות הגזירה. מעשיו מבטאים את אבלו הרב (לבישת שק כביטוי לאבל מופיעה בתורה במקורות רבים נוספים - בר' לז, לד; מל"א כא, כז; יש' כב, יב; יר' ו, כו; יונה ג, ו ועוד). המגילה מציינת כי אין לבוא בלבוש שק אל שער המלך. מרדכי כידוע "יושב בשער המלך" (ב, כא), הווה אומר ממלא תפקיד בארמון (כך מפרש דעת מקרא ב, יט: מרדכי נתמנה לשר והיה יושב בשער המלך, וכן "ודניאל בתרע מלכא" דנ' ב, מט). המגילה מדווחת לנו שלבוש השק מונע ממנו לשמש בתפקידו הקבוע בארמון.

מתיאור מרדכי עוברת המגילה לתיאור היהודים כולם. עם התפשטות הגזירה מתפשטים גם ביטויי האבל והיהודים בכל מדינה ומדינה נוהגים מנהג אבלות ולובשים שק צמים ובוכים.

תגובת אסתר

תגובה זו מתוארת בפסוק אחד:

(ד) וּתְבוֹאֲנָה נְעוּרוֹת אֶסְתֵּר וְסָרִיסֶיהָ וַיְגִידוּ לָהּ וּתְתַחַלְחַל הַמְּלָכָה מֵאֵד וּתְשַׁלַּח בְּגָדִים לְהַלְבִּישׁ אֶת מְרַדְכֵי לְהַסִּיר שָׂקוֹ מֵעַלְיוֹ וְלֹא קָבַל.

פסוק זה מוסר מידע רב. נחלק אותו לגורמים ונסה להבין כל חלק בו:

1. וּתְבוֹאֲנָה נְעוּרוֹת אֶסְתֵּר וְסָרִיסֶיהָ וַיְגִידוּ לָהּ
2. וּתְתַחַלְחַל הַמְּלָכָה מֵאֵד
3. וּתְשַׁלַּח בְּגָדִים לְהַלְבִּישׁ אֶת מְרַדְכֵי וְלְהַסִּיר שָׂקוֹ מֵעַלְיוֹ
4. וְלֹא קָבַל.

נשאל ביחס לפסוק את השאלות הבאות:

- מה אמרו הנערות לאסתר?
- מדוע מתחלחלת המלכה (מל' חיל = פחד, בהלה) ומדוע היא שולחת למרדכי בגדים?
- מדוע מסרב מרדכי לקבל את הבגדים?
- מה אמרו הנערות והסריסים לאסתר?

הכתובים אינם מפרטים מה סיפרו הנערות לאסתר, ומשאירים לנו פתח לסברות שונות.

דעת מקרא: ויגידו לה – את מעשי מרדכי. – אסתר שישבה ב'בית הנשים' לא ידעה את הנעשה בחוץ עד שמשרתיה ספרו לה. וגם המשרתים אינם מתעסקים בעניני הממלכה, ואינם יודעים את הנעשה, ולא באו לספר לה אלא מה שראו עיניהם: מרדכי מתאבל וזועק לפני שער המלך.

פירושו של דעת מקרא פותח פתח נוסף להבנת עולמה של אסתר בתוך בית המלך. אסתר כלל אינה יודעת מה קורה, אינה מודעת לאסון שניחת על עמה, החיים בארמון מונעים ממנה כל קשר עם העולם האמיתי בחוץ. בהתאם, תגובתה של אסתר באה לפתור את הבעיה שהיא יודעת אליה: לבוש השק של מרדכי.

וּתְתַחַלְחַל הַמְּלָכָה מֵאֵד וּתְשַׁלַּח בְּגָדִים לְהַלְבִּישׁ אֶת מְרַדְכֵי וְלְהַסִּיר שָׂקוֹ מֵעַלְיוֹ וְלֹא קָבַל

מדוע שולחת אסתר בגדים למרדכי?

רלב"ג (ד, ד): ותחלחל המלכה... וחשבה כי אולי שללוהו שוללים. ולזה שלחה בגדים להלביש את מרדכי, כדי שיסיר את שקו מעליו. וכאשר הרגישה שלא רצה לקבל, אז ידעה כי זה על אבל גדול וצער חזק. ולזה שלחה התך אל מרדכי, לחקור עמו מה זה ועל מה זה.

הרלב"ג מתאר לנו את עולמה של אסתר המצומצם לאירועי הארמון בלבד. היא חושבת ששודדים שדדו את בגדי מרדכי ועל כן הוא לבוש בשק ואפר ובשל כך שולחת לו בגדים.

פירוש דעת מקרא מציע הסבר אחר, גם להתנהגותה של אסתר וגם להדגשת 'המלכה' בפסוק:

דעת מקרא: צותה עליו להסיר את שקו. אסתר לא ידעה על מה מרדכי מתאבל וזועק אך סברה שבכוחה לעזור לו ושלחה אליו שיפסיק זעקתו ויבטח במלכה שתעמוד לימינו.

אסתר סבורה שכמלכה יש לה אפשרות לסייע למרדכי.

לעומתם מציע הרב יגאל אריאל פירוש נוסף (מור והדס עמ' 351):

כי אסתר מוטרדת מלבוש השק של מרדכי ולא מן הסיבה ללבוש זה. זהו סממן של הטמיעה בבית המלוכה, ועל כן מכנה אותה המגילה כאן 'המלכה' בעוד שברוב המגילה היא קרויה אסתר או אסתר המלכה.

הרב אריאל מדייק במרקם המילים המתארות את אסתר. מתוספת הכינוי "המלכה" הוא למד כי לא אסתר מתחלחלת, אלא "המלכה", זו שעיוותי חצר המלכות דבקו בה במשך השנים החסרות.

ולא קבל

דעת מקרא: ולא קיבל, סרב לקבל את הבגדים אשר שלחה לו וכוונתו לרמוז לאסתר כי הצרה גדולה מאד.

סירובו של מרדכי להסיר שקו ובכך כביכול לסיים את מחאתו, מכריח את אסתר לנסות לברר את הדברים לעומקם ולא להסתפק בפתרון חיצוני של החלפת בגדים. ואכן בעקבות סירובו של מרדכי מבררת אסתר את הדברים לעומקם.

חשיחה בין אסתר למרדכי (באמצעותו של התך):

אסתר למרדכי :

(ה) ותקרא אסתר להתך מסריסי המלך אשר העמיד לפניה ותצוהו על מרדכי לדעת מה זה ועל מה זה.

הפעם אין אסתר מסתפקת בנערותיה אלא במשרת אישי שלה. היא מבינה שנדרש כאן בירור יסודי יותר.

מרדכי לאסתר :

מרדכי עונה ומצווה על אסתר בדחיפות לפעול להצלת עמה. דחיפות הבקשה נכרת בכתובים בכמה דברים:

1. העובדה שהוא מצרף לבקשתו את המסמך הממחיש את רוע הגזירה ואינו מסתפק בדיווח עליה: "וְאֵת פִּתְשָׁן כְּתֵב הַדָּת אֲשֶׁר נָתַן בְּשׁוֹן לְהַשְׁמִידם נָתַן".
2. ריבוי הפעלים המדגישים את הבקשה: "לְהַרְאוֹת אֶת אֶסְתֵּר וּלְהַגִּיד לָהּ וּלְצִוּוֹת עָלֶיהָ לָבוֹא אֶל הַמֶּלֶךְ לְהַתְחַנֵּן לוֹ וּלְבַקֵּשׁ מִלְּפָנָיו עַל עַמָּה".
3. בבקשה זו למעשה דורש מרדכי מאסתר שתחשוף את עצמה. בקשה זו עומדת בסתירה לציווי הקודם של מרדכי התקף כבר במשך חמש שנים: "אִין אֶסְתֵּר מַגֵּדָת אֶת עַמָּה... כִּי מֵרַדְכִי צִוּוּהָ עַלֶיהָ".

אסתר למרדכי:

(י) ותאמר אסתר להתך ותצוהו אל מרדכי. (יא) כל עבדי המלך ועם מדינות המלך יודעים אשר כל איש ואשה אשר יבוא אל המלך אל החצר הפנימית אשר לא יקרא אחת דתו להמית לבד מאשר יושיט לו המלך את שרביט הזהב וחייה ואני לא נקראתי לבוא אל המלך זה שלושים יום.

אסתר בתשובתה מצטטת את חוק המלך. מעבר לכך, חמש פעמים מוזכרת המילה "המלך" בפסוק, לאות כי אימת המלך עליה. לבוסף היא מציינת: "ואני לא נקראתי לבוא אל המלך זה שלושים יום". מה פשר תשובה זו? המלבי"ם עונה לכך שתי תשובות:

ממילא הנכנס שלא ברשות הנהו בן מות תיכף, לבד מאשר יושיט לו המלך את שרביט הזהב מכפר עונו וחייה, ובכל זאת הלא כבר נתחייב מיתה רק המלך עשה עמו חסד, ומעתה אם אכנוס שלא ברשות אף שימחול לי המלך, די שאציל את נפשי ולא אוכל לבקש עוד בעד אחרים, וזאת הטענה האחת.

טענה הב', ... אחר שאני לא נקראתי לבוא אל המלך זה שלשים יום, הלא ודאי בימים אחדים יקרא אותי, ואז יהיה יותר בקל לבקש בעד העם, וטוב יותר להמתין עד שאקרא.

נבדיל בין התשובות: התשובה הראשונה מסבירה שאין טעם לבוא אל המלך כי לא תוכל לבקש על עמה (כי כבר מיצתה את חסדו של המלך בכך שלא הרג אותה על כניסה שלא כדת) והתשובה השנייה מסבירה שאין דחיפות לבוא אל המלך (כי יתכן ויקרא לה ואז תוכל לדבר עימו) אסתר מדברת בשפה ההגיונית והמקובלת, כדרך בני אדם המחשבים את מעשיהם ואילו מרדכי מנסה להסביר לה שכאן הנסיבות אינן מקובלות ויש דרישה לחריגה מן המעשה הרגיל. ואולי ניתן לומר כי אסתר המצויה בעולמו של ארמון המלוכה בשלווה מדומה, לא קולטת את עומק הסכנה וזקוקה לזעזוע של ממש כדי להתעשת, כפי שמסביר הרב יגאל אריאל (מור והדס עמ' 401).

[הדיאלוג: הפרק מתמקד בחשיחה שבין מרדכי ואסתר. בדרך כלל הדיאלוג היא המסירה הכי קרובה להתרחשות וכאשר הכתובים רוצים לקרב אותנו לאירועים הם מביאים לנו את הדברים בשם אמרם באותם רגעים ממש. ניתן לראות כי כאשר מופיע הדיבור הישיר מתעצם המתח ואנו שואלים את עצמנו מה יגיד מרדכי וכיצד תגיב אסתר? כאשר מתעצם המתח באירועים, פעמים רבות הוא יופיע שם הדיבור הישיר. (לדוגמא, בתיאור האחים העומדים לפני יוסף בבראשית פרק מ"ב, אנו קוראים כי יוסף עד לחשיחה בין האחים המביאה אותו לדמעות).]

התעוררות אסתר לפעולה בעקבות דברי מרדכי

דברי מרדכי לאסתר:

(יג) ויאמר מרדכי להשיב אל אסתר: אל תדמי בנפשך להמלט בית המלך מפל היהודים: (יד) כי אם התרש תחרישי בעת הזאת רוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר ואת ובית אביך תאבדו ומי יודע אם לעת פזאת הגעת למלכות.

המדרש מדגיש לנו את שני החלקים בדברי מרדכי:

מדרש תהלים מזמור כב: אל תאמרי בנפשך בשביל שאני מלכה איני נכשלת, 'כי אם החרש תחרישי בעת הזאת', 'עת צרה היא ליעקב וממנה יושע', לכך נאמר 'רוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר'. ממי שכתוב ביה: 'ישראל נושע בה' תשועת עולמים'. ומי יודע אם לעת כזאת הגעת למלכות. מכאן אתה למד דרך ארץ,

שלא יהא אדם דוחה בשתי ידיו, אלא יהא דוחה בשמאל, ויקרב בימין, לכך נאמר אם לעת כזאת הגעת למלכות.

מה היא יד שמאל ומה היא יד ימין? יד שמאל – דבריו הקשים – אל תדמי... תאבדי. יד ימין – דברי עידוד – ומי יודע אם לעת כזאת...

החלק הראשון הוא הנזיפה באסתר כפי שמפרש רש"י:

אל תדמי בנפשך – אל תהי סבורה להמלט ביום ההריגה בבית המלך שאין את רוצה לסכן עצמך עכשיו על הספק לבא אל המלך שלא ברשות.

כלומר, אין את יכולה להסתתר בבית המלך מגורל היהודים. מרדכי נזף באסתר על כך ששיבתה בבית המלך משכיחה ממנה את עמה ומבדלת אותה ממנו. כשהוא אומר ואת ובית אביך תאבדו הוא כולל את עצמו בבית אביה ששניהם יענשו על שנמנעו מלעזור לעם ישראל.

החלק השני הוא מחשבה עמוקה והבנה של כל האירועים עד כה באור אחר. דברי מרדכי מעידים על עומק מחשבתו של מרדכי שכיוונה את כל דבריו עד כה: 'מי יודע אם לעת כזאת הגעת למלכות' (אולי רק כעת מבינים מדוע אירע כל זה ומדוע נלקחת לבית המלכות לפני חמש שנים). 'דבריו אלה של מרדכי לאסתר הם הדיבור המשמעותי שלו במגילה שבו רמז מרדכי לאסתר את יסודות שיטתו. היו שראו בדבריו אלה של מרדכי את לב המגילה שהרי כאן הכניס מרדכי את השכינה למגילה, הישועה תבוא מ'מקום אחר', הוא כינוי לקב"ה.

מור והדס (עמ' 8-357): 'מי יודע' – שאלה בסגנון זה מצאנו במקומות נוספים במקרא. מרדכי אינו מופיע ביודע כל, אינו מתיימר לדבר ולפעול בשם נבואה או רוח הקודש, אבל הוא שואל מה חובתו בעולמו ועושה את המוטל עליו ללא תנאי בין יהיה טוב בעבורו או רע'.

תגובת אסתר:

צו הפעולה

דבריו של מרדכי נפלו על אזנים קשובות ואסתר מתעשתת. מכאן ואילך מתחלפים התפקידים ואסתר שהיתה עד כה פסיבית, מגלה מסירות נפש והופכת להיות אשה אקטיבית היוצאת להצלת עמה ומולדתה. הפרוצדורות של בית המלכות והארמון אינן כובלות את אסתר יותר אלא מנחות את משימת ההצלה שלה. אסתר יוזמת כעת את מהלך ההצלה:

(טז) לך כְּנֹס אֶת כָּל הַיְהוּדִים הַנִּמְצָאִים בְּשׁוֹשָׁן וְצוּמוּ עָלַי וְאֵל תֹּאכְלוּ וְאֵל תִּשְׁתּוּ שְׁלֹשֶׁת יָמִים לַיְלָה וַיּוֹם גַּם אֲנִי וְנַעֲרֹתַי אֲצִינָם בָּן.

המשימה מתחילה במעשה של שיתוף של כל היהודים: 'כל עוד שקועים האנשים במסגרת הרגילה, הם לא ישנו את דפוסי חייהם או תכניהם. אסתר הכריחה את היהודים לצאת משגרת חייהם' (מור והדס עמ' 359). המדרש רואה כאן ביקורת של אסתר על יהודי שושן שהשתתפו במשתה של אחשוורוש, וגם אפשרות לתיקון על מנת שהקב"ה יושיע אותם: ילקוט שמעוני אסתר רמז תתנן: מהו הנמצאים, אותם שאכלו הסעודה שם יצומו.

החריגה שדורשת אסתר מן היהודים מתבררת במדרש [להבנת המדרש נשים לב לתאריך: "בַּחֲדָשׁ הָרִאשׁוֹן הוּא-חֲדָשׁ נִסָּן בְּשַׁנַּת שְׁתַּיִם עֶשְׂרֵה לַמֶּלֶךְ אַחְשֵׁרוּשׁ הַפִּיל פּוּר... וַיִּקְרָאוּ- סַפְרֵי הַמֶּלֶךְ בַּחֲדָשׁ הָרִאשׁוֹן בְּשְׁלוֹשָׁה עֶשְׂרֵה יוֹם ב'ו'. הגזירה נגזרת ב"ג ניסן, ולפיכך אסתר דורשת שיצומו ב"ד-ט"ז ניסן שהם ימי חג]:

ספרי דאגדתא על אסתר: נענה מרדכי ואמר לאסתר הרי אמרת לגזור תענית. ואיני יכול לבטל... שיצומו ג' ימים – ב"ד יום ששוחטין בו את הפסח, ובט"ו בו מועד, ובט"ז בו קרב עומר התנופה! שלחה ואמרה לו: את זקנין של ישראל! אם אין ישראל בעולם מה המועדות יפים! אם אין ישראל, למה תורה? מוטב לבטל מצוה אחת, אולי ירחמו עלינו מן השמים, אלא עמוד וגזור התענית.

אסתר שלמדה ממרדכי את חשיבות החריגה מן ההיגיון והסדר על מנת להציל את עם ישראל, מיישמת את הדברים מיד, ולא היא לבד יוצאת מן הגדרים המקובלים אלא עם ישראל כולו שותף במאמץ להצלתו. מרדכי החש בשינוי המתחולל באסתר, משתנה אף הוא וכעת הוא עושה ככל אשר צוותה עליו אסתר: "(יז) וַיַּעֲבֵר מְרַדְכֵי וַיַּעַשׂ כְּכֹל אֲשֶׁר צִוְּתָה עָלָיו אֶסְתֵּר".

וכאשר אבדתי אבדתי

אחר דברים אלא מודיעה אסתר אומרת: "וְכַאֲשֶׁר אֲבַדְתִּי אֲבַדְתִּי".

מדרש פנים אחרים נו"ב, (בתוך תורה שלימה עמ' 145): ובכן אבוא אל המלך אשר לא כדת, ואע"פ שאני מתה עליהם, הם עמי, וכדאי שאהרג עליהם בעולם הזה ויהיה לי חלק לעוה"ב.

מגילה דף טו ע"א: אשר לא כדת, אמר רבי אבא: שלא כדת היה, שבכל יום ויום עד עכשיו – באונס, ועכשיו – ברצון. וכאשר אבדתי אבדתי – כשם שאבדתי מבית אבא כך אובד ממך.

שתי דרכים להבין את דבריה של אסתר. האחת היא הדרך הפשוטה: היא מוכנה להסתכן בחייה על מנת להציל את עם ישראל. השנייה סבוכה יותר: למעשה עד כה אסתר היתה במעמד של אנוסה בבית אחשוורוש ובהיותה אנוסה לא עברה על התורה והמצוות, ואולם כעת, כאשר היא הולכת מרצונה אל אחשוורוש, היא הופכת למזידה ובכך מאבדת את השתייכותה לעם ישראל. [יש הדורשים כי אסתר היתה נשואה למרדכי, ומכאן שבדברים אלו היא מביע גם אובדן אישי. עם זאת, קריאה זו אינה מתיישבת עם פשט הכתובים, שהרי בפרק ב' נאספו רק הנשים הבתולות...]

המהפך

ההיפוך בדמותה של אסתר, העוברת מפאסיביות לאקטיביות מקבל חיזור לאור היכרותנו הקודמת עם מערכת היחסים בינה למרדכי:

- ב, י: לא הגידה אסתר את עמה ואת מולדתה כי מרדכי צוה עליה אשר לא תגיד.
- ב, כ': אין אסתר מגדת מולדתה ואת עמה כאשר צוה עליה מרדכי ואת מאמר מרדכי אסתר עשה כאשר היתה באמנה אתו.

מעבר לכך, גם במבנה הפרק ניכר היפוך זה:

- ← א. מרדכי והיהודים – מתאבלים, מרדכי יוזם
- ← ב. אסתר מתחמקת או נמנעת מעשייה
- ← ג. פס' י"ג י"ד – נאום מרדכי: המסר העיקרי – המהפך
- ← ב. אסתר יוזמת
- ← א. מרדכי והיהודים – פועלים, מתכנסים וצמים על פי יוזמת אסתר

נשים לב שהפרק נסוב סביב ציר מרכזי - נאום מרדכי. לפני נאום זה אסתר היתה פאסיבית וציינית, ואילו לאחריו אסתר תופסת פיקוד ויוזמה. (אפיון עקיף)

סיכום:

ניתן לשרטט את מבנה הפרק ולראות בתוך המבנה את המהפך המתרחש בו:

1. מרדכי והיהודים – מתאבלים, מרדכי יוזם
2. אסתר מתחמקת או נמנעת מעשייה
3. פס' י"ג י"ד – המסר העיקרי – המהפך
2. אסתר יוזמת

1. מרדכי והיהודים – פועלים, מתכנסים וצמים על פי יוזמת אסתר

בשלב זה של המגילה, הופכת אסתר לגיבורה הראשית שלו ויוזמת את ההצלה. הרב סולוסיצ'ק מבחין בין שתי רמות קיום – קיום של גורל וקיום של ייעוד. נצטט מדבריו במאמרו "קול דודי דופק" (איש האמונה, עמ' 67 - 68):

קיום יעודי – כיצד. זהו קיום פעיל כשאדם ניצב לעומת הסביבה, שהושלך בה, מתוך הבנת יחודו וסגולתו, חרותו ויכולתו שלא לקפח במאבקו עם החוץ את עצמו ועצמאותו. סיסמת ה"אני" היעודי היא: "על כרחך אתה נולד ועל כרך אתה מת אבל ברצונך החפשי אתה חי". האדם נולד כאובייקט, מת כאובייקט, אבל ביכולתו לחיות כסובייקט, כיוצר ומחדש, המטביע על חייו את חותמו האינדיבידואלי והחורג מן האוטומטיות אל הפעילות היצרנית. תעודתו של האדם בעולמו, על פי היהדות, היא להפוך גורל ליעוד; קיום מופעל ומושפע לקיום פועל ומשפיע; קיום מתוך אונס, מבוכה ואילמות – לקיום מלא רצון, מעוף ויוזמה.

למעשה מציע מרדכי לאסתר להפוך את גורלה – קיומה הכפוי כמלכה בארמון/הרמון אחשוורוש ליעוד – מצילת העם היהודי מתוך בחירה ותוך סיכון עצמי. ואכן, אסתר בוחרת בהפיכת גורלה ליעוד ומובילה להצלת עם ישראל.

יחידה 3: תוכניתה של אסתר

עיקר עיוננו ביחידה זו הוא פעלה של אסתר בפרק ה', א-ח (הזמנה למשתה ומשתה ראשון) ובפרק ז', א-ג (משתה שני). בין שני הקטעים האלו מופיע הסיפור על המן הזומם בעצת בני ביתו לתלות את מרדכי, ועל המלך שלאחר לילה של נדודי שינה מחליט לתגמל את מרדכי ומצווה על המן להרכיב את מרדכי על סוס בחוצות העיר. ההתרחשות דרמטית זו בין משתה א' למשתה ב' אינה חלק ישיר מן התוכנית של אסתר אולם אנחנו נראה כיצד ההתרחשות קשורה בתוכניתה ומסייעת לה.

פגישת המלך ואסתר והזמנתה למשתה הראשון

אסתר נגשת אל המלך

לאחר שלושת ימי הצום של אסתר, נערוטיה ושאר היהודים, מגיע הרגע בו נגשת אסתר למלך. כזכור בואה אל המלך כרוך בסיכון חייה. כיצד מתארת המגילה רגעים אלו? האם התיאור מעביר את תחושת המתח המלווה אותו?
 (א) ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות ותעמד בחצר בית המלך הפנימית נכח בית המלך והמלך יושב על כסא מלכותו בבית המלכות נכח פתח הבית. (ב) ויהי כראות המלך את אסתר המלכה עומדת בחצר נשאה חן בעיניו וישט המלך לאסתר את שרביט הזהב אשר בידו ותקרב אסתר ותגע בראש השרביט: נדמה שעל מנת שנחוש את המתח מאריכה המגילה בתיאור (האטה). לכאורה ניתן היה לקצר ולספר: "ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות ותעמד בחצר בית המלך הפנימית נכח בית המלך וישט המלך לאסתר את שרביט הזהב אשר בידו ותקרב אסתר ותגע בראש השרביט", אולם המגילה העוקבת בתחילה אחר אסתר, בוחרת להציג בפנינו גם את המלך, היושב על כסאו, רואה את אסתר, מחליט שהיא נושאת חן בעיניו ואז מושיט לה את השרביט. המעבר מדמות אחת לדמות השניה מאריך את התיאור ומעביר לנו את ההתרחשות רגע אחר רגע. כך מעבירה אלינו המגילה את תחושת המתח.

(ג) ויאמר לה המלך: מה לך אסתר המלכה ומה בקשתך עד חצי המלכות וינתן לך:

הרב בכרך, כתבוני לדורות, עמ' 100 - 101:

רבים טועים וקוראים פסוק זה בנחת ובצורה חגיגית המרגיעה את הדעת. והנכון הוא לקרוא בבהילות ובתימהון, כשם שהמלך בשעתו זו קרא אל אסתר בתימהון לב ובבהלה: מה לך אסתר המלכה?! – כי המלך נבהל מאד בראותו את אסתר עומדת בחצר הפנימית והיא לא נקראה. והלא הוא יודע, מה מסוכנת זאת החצר הפנימית לאשר לא יקרא: אחת דתו להמית ... ועל כך הוא נדהם ומופתע על מה ולמה היא באה וסיכנה את נפשה?

ובכן המלך המופתע מתעשת ומציע לאסתר עד חצי המלכות וכאן מגיע תורנו הקוראים להיות מופתעים:
 (ד) ותאמר אסתר אם על המלך טוב יבוא המלך והמן היום אל המשתה אשר עשיתי לו. (ה) ויאמר המלך מהרו את המן לעשות את דבר אסתר ויבא המלך והמן אל המשתה אשר עשתה אסתר.

התכנית של אסתר

המשתה הראשון [ז-ח]:

ויאמר המלך לאסתר במשתה היין מה שאלתך וינתן לך ומה בקשתך עד חצי המלכות ותעש: ותען אסתר ותאמר שאלתי ובקשתי: אם מצאתי חן בעיני המלך ואם על המלך טוב לתת את שאלתי ולעשות את בקשתי יבוא המלך והמן אל המשתה אשר אעשה להם ומחר אעשה כדבר המלך:
 המלך המופתע נכון למלא את בקשת אשתו ומגיע למשתה הראשון, אך מה קורה במשתה זו? הניסיון לעקוב אחר כוונתה של אסתר הולך ומסתבך. אם נניח שאסתר רצתה להשמיע את בקשתה בניסיונות נינוחות ולא כאשר היא עומדת מול המלך בחצר הפנימית, ולצורך כך זימנה את המלך למשתה (אך מדוע זימנה את המן?) הרי שהמשתה מזמן לה שוב אפשרות להביע את בקשתה. מדוע דוחה אסתר את בקשתה למחר?
 כדי להבין את תכניתה של אסתר עלינו לעקוב אחר דבריה בתשומת לב רבה ולהבחין היטב למה הם גרמו אצל המשתתפים האחרים – אחשוורוש והמן. נשתמש בטכניקת ההשוואה של התרחשויות נשנות. נתמקד הפעם בלשונה של אסתר המבקשת בקשות מן המלך.

תשובתה של אסתר למלך בהגיעה אליו מבלי שנקראה (ה', ז')	תשובתה של אסתר במשתה הראשון (ח', ז-ח)	תשובתה של אסתר למלך בהגיעה אליו מבלי שנקראה (ה', ז')
(ג) ותען אסתר המלכה ותאמר	(ז) ותען אסתר ותאמר: שאלתי ובקשתי: אם מצאתי חן בעיני המלך ואם על המלך טוב לתת את שאלתי ולעשות את בקשתי יבוא המלך והמן אל המשתה אשר אעשה להם ומחר אעשה כדבר המלך.	(ד) ותאמר אסתר אם על המלך טוב יבוא המלך והמן היום אל המשתה אשר עשיתי לו.
אם מצאתי חן בעיני המלך ואם על המלך טוב	אם מצאתי חן בעיני המלך ואם על המלך טוב	אם על המלך טוב
תנתן לי נפשי בשאלתי ועמי בבקשתי.		

נשים לה לכמה הבדלים בדבריה של אסתר ונראה כיצד הם משפיעים על המשך התרחשות הדברים:

1. מצב המשתה: "אשר עשיתי לו" - המשתה כבר מוכן (אסתר לחוצה) / "אעשה להם" - המשתה רק בתכנון (אסתר רגועה ואחשוורוש מתחיל להסתקרן ולדאוג).
2. למי המשתה מיועד: "עשיתי לו" - המשתה עבור המלך / "אעשה להם" - המשתה למלך ולהמן כאחד (המלך מתחיל לקנא ולחשוש)
3. מענה אסתר: במשתה הראשון אסתר יוצרת מתח ולבסוף נסוגה מבקשתה ומבקשת עוד משתה. בכך היא יוצרת מתח לקראת המשתה הצפוי למחרת. לכן כתוב "ותען אסתר ותאמר" - מאריך את הדיבור)
4. הכינוי של אסתר: "אסתר", "אסתר המלכה" - במשתה השני היא קרויה מלכה, כי כעת היא דברה בתקיפות כמלכה.
5. אופן הפניה למלך: "בעיני המלך" - דיבור בגוף שלישי (כבוד וענווה) / "בעיניך המלך" - דיבור בגוף שני (שווה אל שווה, תקיפות).

כיצד מגיב המן לדברי אסתר, וכיצד מגיב אחשוורוש

וַיֵּצֵא הַמֶּן בַּיּוֹם הַהוּא שְׂמֵחַ וְטוֹב לֵב ... וַיִּשְׁלַח וַיָּבֵא אֶת אֶהֱבִיּוֹ וְאֶת זָרְשׁ אִשְׁתּוֹ. וַיִּסְפֹּר לְהֶם הַמֶּן אֶת כְּבוֹד עֲשָׂרוֹ וְרַב בְּנָיו וְאֵת כָּל אֲשֶׁר גָּדְלוּ הַמֶּלֶךְ וְאֵת אֲשֶׁר נִשְׂאוּ עַל הַשָּׂרִים וְעַבְדֵי הַמֶּלֶךְ: וַיֹּאמֶר הַמֶּן "אֵף לֹא הִבִּיאָה אֶסְתֵּר הַמֶּלְכָּה עִם הַמֶּלֶךְ אֶל הַמִּשְׁתָּה אֲשֶׁר עָשִׂתָּה כִּי אִם אוֹתִי וְגַם לְמַחֵר אֲנִי קָרוּא לָהּ עִם הַמֶּלֶךְ (ה', ט-יב).

המן שמח וטוב לב. מה פשר שמחתו? – הצלחתו המסחררת היא כנראה פשר שמחתו. המן אינו שואל את עצמו מדוע הזמינה אותו אסתר למשתה. הוא יודע את התשובה. אסתר הזמינה אותו אל המלך משום שהוא חשוב! הזמנתה היא ראייה נוספת בעיני לחשיבותו המרובה.

לעומת המן מהי תגובת המלך לאחר המשתה?

בַּלַּיְלָה הַהוּא נִדְרָה שְׁנַת הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר לְהִבִּיא אֶת סֵפֶר הַזְכְּרוֹנוֹת דְּבָרֵי הַיָּמִים וַיְהִי נִקְרָאִים לְפָנֵי הַמֶּלֶךְ. וַיִּמְצָא כְּתוּב אֲשֶׁר הִגִּיד מְרַדְּכִי עַל בְּגַתְנָא וְתַרְשִׁי שְׁנֵי סָרִיסֵי הַמֶּלֶךְ מִשְׁמַרְי הַסֵּף אֲשֶׁר בִּקְשׁוּ לְשַׁלַּח יָד בַּמֶּלֶךְ אַחְשׁוּרוֹשׁ: וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ מֶה נַעֲשֶׂה יָקָר וְגִדּוּלָה לְמְרַדְּכִי עַל זֶה וַיֹּאמְרוּ נַעֲרֵי הַמֶּלֶךְ מִשְׁרָתָיו לֹא נַעֲשֶׂה עִמּוֹ דְּבָר וְ, א-ג.

שנת המלך נודדת. הוא מבקש לעיין בספר הזיכרונות. את עינו צד דווקא הסיפור על מרדכי שהצילו מהתנקשות ולא תוגמל כראוי. מדוע?

מגילה טו, ב: בלילה ההוא נדרה שנת המלך, אמר רבי תנחום: נדרה שנת מלכו של עולם. ...

(בתרגום): רבא אמר: נפל דבר בדעתו (של אחשוורוש). אמר: למה הזמינה אסתר את המן? שמא עצה נוטלים להרוג את הגבר ההוא (את אחשוורוש)? חזר ואמר: האם אין איש שמרחם עלי ומודיע לי? חזר ואמר: שמא יש איש שעשה לי טובה ולא פרעתי לו ומשום כך נמנעים האנשים ולא מגלים לי? מיד – ויאמר המלך להביא את ספר הזכרונות.

לדעת רבא המלך חושש מן האפשרות שנתקמת נגדו מזימה לה שותפים הקרובים לו ביותר - אסתר והמן. המלך מחפש "מודיעין" שיחשוף את המידע. הוא נזכר שלא תגמל כראוי את המודיע שעדכן אותו בניסיון ההתנקשות של בגתן ותרש, והוא מנסה לתקן את המצב באמצעות תגמולו. כך יעודד מודיעין נוסף.

הפעם האחרונה בה המגילה מתארת לנו מפגש של אחשוורוש והמן היתה בסוף פרק ג': "והמלך והמן ישבו לשותות", שם ניכרה האחדות ביניהם. את אותה אחדות מנסה אסתר לפרוץ בדרכה המיוחדת.

האם כעת לאחר הרכבת חלקי הפזאל השונים אנחנו מסוגלים לשער מה פשר תכניתה של אסתר? תכניתה של אסתר מתחילה להתבהר. אסתר פועלת בשלבים. היא אינה סבורה שהיא יכולה להופיע אצל המלך ולהטיח האשמות בהמן השר הבכיר והחשוב, נאמנו של המלך. היא פועלת להכשרת הקרקע – מעוררת את קנאתו של המלך בהמן ואת חשדו בו.

מהם הכלים בהם היא משתמשת?

- יוצרת תחושת בהלה ודחיפות ע"י כך שהיא מבשרת על משתה מוכן ומזומן.
- משנה את לשון הדברים – ממשתה לאחשוורוש למשתה לאחשוורוש והמן, וכך יוצרת קנאה וחשדנות אצל אחשוורוש.
- במשתה הראשון מתחילה לבקש וכאילו חוזרת בה מבקשתה, דבר היוצר מתח אצל אחשוורוש וציפייה לקראת המשתה השני.

נעיין בשתי דעות המופיעות בגמרא (מגילה דף טו ע"ב):

רבי יהושע בן קרחה אומר: אסביר לו פנים כדי שיהרג הוא והיא.

אמר רבן גמליאל: עדיין צריכין אנו למודעי. דתניא, רבי אליעזר המודעי אומר: קנאתו במלך, קנאתו בשרים.

רבי יהושע ורבן גמליאל סוברים שניהם שאסתר מעוניינת לעורר את קנאתו של המלך בהמן על מנת לפגוע בהמן ובמעמדו. לדעת רבי יהושע אסתר סבורה שהקנאה שתעורר במלך תביא למות המן וגם למותה, אולם היא מוכנה לסכן את חייה – כפי שגם אמרה למרדכי. לדעת רבן גמליאל אסתר מעוניינת לעורר את קנאתו של המלך בהמן ואת קנאת השרים בהמן.

[בטרם נתפנה לעיין במשתה השני נציין כי בין המשתה הראשון לשני (ה, ט – ו, יד) מספרת לנו המגילה על האירוע של הרכבת מרדכי על סוס והשפלת המן. האירוע הזה לא תוכנן ישירות על ידי אסתר. כפי שראינו אסתר הגבירה את זיחיותו של המן ועוררה את קנאתו של המלך אך היא לא יכלה ליזום את המהלכים המתוארים].
נחזור לגמרא בה עיינו לעיל (מגילה דף טו עמוד ב):

בלילה ההוא נדרה שנת המלך, אמר רבי תנחום: נדרה שנת מלכו של עולם... רבא אמר: שנת המלך אחשוורוש ממש.

לכאורה מציגה הגמרא מחלוקת. אולם נראה שניתן להבין את שתי הדעות בגמרא כדעות משלימות. אכן באמת נדרה שנתו של אחשוורוש והגורם לכך הייתה הקנאה שהתעוררה בו לנוכח יחסה של אסתר להמן וכן ההבנה שאסתר מעוניינת לבקש בקשה דחופה אולם נמנעת מלהשמיע אותה. אולם פועלה של אסתר הצליח מעל ומעבר למצופה ובתזמון מושלם נצלים חייו של מרדכי והמן מושפל. ומי הוא האחראי ל"צירוף מקרים" מושלם זה? המלך – מלכו של עולם המסייע לה בשל מסירות נפשה.

המשתה השני – תוכניתה של אסתר מתממשת (פרק ז)

(א) וַיָּבֵא הַמֶּלֶךְ וְהַמֶּן לַשִּׁתּוֹת עִם אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה. (ב) וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְאַסְתֵּר גַּם בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי בְּמִשְׁתֵּה הַיַּיִן מָה שְּׂאֵלְתְּךָ אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה וְתַנְתֵּן לָךְ וַיְמַה בְּקִשְׁתְּךָ עַד חֲצֵי הַמַּלְכוּת וְתַעֲשִׂי. (ג) וְתַעֲן אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה וְתֹאמַר אִם מְצֵאתִי חַן בְּעֵינֶיךָ הַמֶּלֶךְ וְאִם עַל הַמֶּלֶךְ טוֹב תִּנְתֵּן לִי נִפְשִׁי בְּשֵׂאלְתִי וְעַמִּי בְּבִקְשָׁתִי. (ד) כִּי נִמְכַּרְנוּ אֲנִי וְעַמִּי לְהַשְׂמִיד לְהַרוֹג וּלְאַבֵּד וְאֵלּוּ לְעַבְדִּים וְלִשְׁפָחוֹת נִמְכַּרְנוּ הַחֲרָשְׁתִּי כִּי אֵין הֵצֵר שׁוֹהַ בְּנֹזֶק הַמֶּלֶךְ. (ה) וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אַחְשֻׁרוּשׁ וַיֹּאמֶר לְאַסְתֵּר הַמַּלְכָּה מִי הוּא זֶה וְאֵי זֶה הוּא אֲשֶׁר מְלֹאוּ לְבוֹ לַעֲשׂוֹת בְּךָ. (ו) וְתֹאמַר אֶסְתֵּר אִישׁ צַר וְאוֹיֵב הֶמֶן הִרְעָה הַזֶּה וְהֶמֶן נִבְעַת מִלִּפְנֵי הַמֶּלֶךְ וְהַמַּלְכָּה. (ז) וְהַמֶּלֶךְ קָם בְּחֻמְתּוֹ מִמִּשְׁתֵּה הַיַּיִן אֶל גִּנַּת הַבַּיִת וְהֶמֶן עָמַד לְבִקְשׁ עַל נַפְשׁוֹ מֵאַסְתֵּר הַמַּלְכָּה כִּי רָאָה כִּי כָלְתָה אֵלָיו הִרְעָה מֵאֵת הַמֶּלֶךְ. (ח) וְהַמֶּלֶךְ שָׁב מִגִּנַּת הַבַּיִת אֶל בֵּית מִשְׁתֵּה הַיַּיִן וְהֶמֶן נָפַל עַל הַמַּטָּה אֲשֶׁר אֶסְתֵּר עָלֶיהָ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ הֲגַם לְכַבּוֹשׁ אֶת הַמַּלְכָּה עַמִּי בְּבֵית הַדָּבָר יֵצֵא מִפִּי הַמֶּלֶךְ וּפְנֵי הֶמֶן חָפוּ. (ט) וַיֹּאמֶר חֲרַבּוּנָה אֶחָד מִן הַסָּרִיסִים לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ גַּם הִנֵּה הָעַץ אֲשֶׁר עָשָׂה הֶמֶן לְמַרְדְּכִי אֲשֶׁר דָּבַר טוֹב עַל הַמֶּלֶךְ עָמַד בְּבֵית הֶמֶן גְּבוּהַ חֲמִשִּׁים אַמָּה וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ תִּלְהוּ עָלָיו. (י) וַיִּתְּלוּ אֶת הֶמֶן עַל הָעַץ אֲשֶׁר הִכִּין לְמַרְדְּכִי וְחֻמַּת הַמֶּלֶךְ שָׁכְבָה.

נקרא את פסוק א תוך שאנו שמים לב להערתו של הרב בכרך (כתבוני לדורות, עמ' 138):

בשבילנו אין זו כבר הפתעה כיון שאנו יודעים את הסיפור כולו, על כן עלינו לדמותו כמחדש.

בזמן הקריאה עלינו להבחין בין הידע שיש בידנו הקוראים ובין הידע המצוי בידי הדמויות – במקרה זה המן ואחשוורוש. רק אם נצליח "לשכוח" את מה שאנו יודעים ולהעמיד את עצמנו במקומו של הדמויות שהמידע אינו גלוי להם נוכל להבין את עוצמת הסיפור.

נתחיל בבדיקת לשונה של אסתר:

דעת מקרא ז, ג: 'ותען אסתר המלכה ותאמר' – ובמשתה של אתמול נאמר: 'ותען אסתר ותאמר', לרמוז שהיום דיברה בקול תקיף כמלכה, ולפיכך לא פתחה כאן 'שאלתי ובקשתי'... 'בעיניך המלך' – ובמשתה של אתמול 'בעיני המלך' היום דברה בלשון תקיפה יותר ופונה אליו בלשון נוכח.

באמצעות השוואת דבריה של אסתר כאן לדבריה במשתה הקודם (ואף בשאר ההזדמנויות שבהם פנתה אל המלך) עומד פירוש דעת מקרא על המאפיינים של הפניה הנוכחית (ניתן לשוב ולהיעזר בטבלה לעיל). פירוש דעת מקרא מזהה כאן אמירה בטוחה ותקיפה.

מה אומרת אסתר למלך?

(ג) וְתַעֲן אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה וְתֹאמַר אִם מְצֵאתִי חַן בְּעֵינֶיךָ הַמֶּלֶךְ וְאִם עַל הַמֶּלֶךְ טוֹב תִּנְתֵּן לִי נִפְשִׁי בְּשֵׂאלְתִי וְעַמִּי בְּבִקְשָׁתִי. (ד) כִּי נִמְכַּרְנוּ אֲנִי וְעַמִּי לְהַשְׂמִיד לְהַרוֹג וּלְאַבֵּד וְאֵלּוּ לְעַבְדִּים וְלִשְׁפָחוֹת נִמְכַּרְנוּ הַחֲרָשְׁתִּי כִּי אֵין הֵצֵר שׁוֹהַ בְּנֹזֶק הַמֶּלֶךְ.

דעת מקרא ז, ד (וכן דעת רש"י): אין הצר – אין האויב, הרשע, שקנה אותנו להשמידנו. שוה – שקול בנזק המלך – כנגד ההפסד של המלך, כלומר: אין המן הרשע ראוי לכך, שבגללו יגרם למלך הפסד גדול באבדן כל נתיניו היהודים (ואלו נמכרו היהודים לעבדים ולשפחות, לא היה בכך הפסד למלך, שהרי היתה תועלת בעבודת היהודים).

הרב אריאל (מור והדס, עמ' 398): היא לא טענה על עצם העבדות ולא התמרמרה עליה... ניצול הגולים ושעבודם הוא עוול, אבל יש בו הגיון כלכלי; רצחנות לשמה – להשמיד, להרוג ולאבד – אין לה הסבר והצדקה בשום תנאי.

אבינועם ביר (ע"פ הרב סמט): דבריה של אסתר נאמרים כולם בגוף ראשון. אם עד כה דימה אחשוורוש כי אסתר והמן זוממים דבר מה נגדו, כעת מתחוויר לו כי התוכנית הזדונית של המן מכוונת להריגת אסתר, ובלא יודעין גם הוא (אחשוורוש) היה שותף לה. גזירת ההשמדה על היהודים נועדה להצדיק את הריגת המלכה. לאחר שאחשוורוש מבין זאת, רווח לו – כעת אין המן ואסתר נגדו, אלא הוא ואסתר יחדיו נגד המן.

נראה שאסתר בוחרת להציג את הרעה המתרגשת על ראשה וכל עמה כרעה למלך אחשוורוש בעצמו – היא הבינה שאין טעם לבקש ממלך אכזר על עמה משום שאין בו רחמים ומוסר, הלא רק לפני כמה ימים גזר את דין עמה בלי לדעת אפילו מי העם הנידון (עיינו פרק ג'). לכן היא מציגה את מעשה המן כפגיעה במלך עצמו. כעת יש לאחשוורוש אינטרס אישי מול המן. כך אסתר מאשרת את חשדותיו של אחשוורוש בהמן כמי שרוצה לחתור תחתיו ולמרוד בו. מעשיו של המן לא רק מכוונים נגד אחשוורוש, אלא עניינים בהריגת מלכתו האהובה – אסתר עצמה. מהי תגובת המלך לדברים?

(ה) וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶחְשָׁוְרוֹשׁ וַיֹּאמֶר לְאַסְתֵּר הַמֶּלֶכָה מִי הוּא זֶה וְאֵי זֶה הוּא אֲשֶׁר מְלֹא לְבוֹ לַעֲשׂוֹת בְּנִי. הַמֶּלֶךְ מוֹפְתֵעַ – מִתַּחַת לֵאפֹ זֹמְמִים לְהַרוֹג אֶת מַלְכָּתוֹ וְכֵן לְגָרוֹם נֹזֵק לְמַמְלַכְתּוֹ וְהוּא לֹא יוֹדֵעַ. וְתִשׁוּבַת אֶסְתֵּר:

(1) וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר אִישׁ צַר וְאוֹיֵב הָמֵן הָרָע.

הרב בכרך (כתבוני לדורות, עמ' 138): מי הוא זה ואיזה הוא אשר מלאו לבו לעשות כן? כאן ציפתה לו למלך אחשוורוש הפתעה... מדהימה. כי אין לחשוב שאחשוורוש העלה בדעתו שהצר האויב הזה, הוא המן עצמו, כיון שאסתר עצמה הזמינה אותו למשתה גם היום וגם אתמול. ואילו רצתה לדבר עליו רעה, היתה בוחרת לעשות זאת שלא בנוכחותו.

איש צר ואויב! את שלושת המילים האלה אמרה לאט ובהטעמת המרירות שבהן. ובוזה הוסיפה עוד רגע של מתיחות. (האטה!)

התדהמה האוחזת בשני הגברים המשתתפים במשתה באה לידי ביטוי בעובדה שלאחר "הפצצה" שמטילה אסתר מתחילים שני הגברים לפעול בתזויות מרובה שבאה לידי ביטוי במעבר המהיר בין שניהם (כבמשחק פינג-פונג):

וְהָמֵן נִבְעַת מִלִּפְנֵי הַמֶּלֶךְ וְהַמֶּלֶכָה:

וְהַמֶּלֶךְ קָם בְּחֻמָּתוֹ מִמִּשְׁתֵּה הַיַּיִן אֶל גַּנַּת הַבַּיִת

וְהָמֵן עָמַד לְבַקֵּשׁ עַל נַפְשׁוֹ מֵאַסְתֵּר הַמֶּלֶכָה כִּי רָאָה כִּי כָלְתָה אֵלָיו הָרָעָה מֵאַת הַמֶּלֶךְ:

וְהַמֶּלֶךְ שָׁב מִגַּנַּת הַבַּיִת אֶל בֵּית מִשְׁתֵּה הַיַּיִן

וְהָמֵן נָפַל עַל הַמַּטָּה אֲשֶׁר אֶסְתֵּר עָלֶיהָ

וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ הֲגַם לְכַבּוֹשׁ אֶת הַמֶּלֶכָה עִמִּי בַּבַּיִת

הַדָּבָר יֵצֵא מִפִּי הַמֶּלֶךְ וּפְנֵי הָמֵן חָפוּ

אסתר הדהימה את שני הגברים. המן היה בטוח שהזמן אל המשתה משום שאסתר חפצה ביקרו. אחשוורוש חשד בקשר הנרקם נגדו בין אסתר להמן. והנה מגלה המלך שאסתר למעשה זקוקה לעזרתו כנגד מחשבת המן והמן מגלה כי המלכה חפצה ברעתו. חשדו של המלך בהמן "הגם לכבוש את המלכה עמי בבית" חושף אולי את הרהורי לבו לגבי כוונותיו של המן שמנסה למרוד בו ולקחת לעצמו את מלכתו (למרות שברור שלא זאת היתה כוונת המן כשנפל על המיטה, כפי שכותב פס' ז). המלך זקוק רק לעוד עדות אחת של חרבונא על מנת לחרוץ את גורלו של המן למיתה.

לסיכום

אסתר הבינה שלא תוכל לבקש על עמה סתם כך כי אין מוסר וצדק לפני אחשוורוש. לא מעניין אותו דבר חוץ מעצמו. בהינף יד העיף את ושתי כי נראה שפגעה בכבודו, חתם על גזרות היהודים כי המן אמר שזה כדאי לו. אסתר צריכה ליצור מצב שהוא יחשוב שמה שהמן עושה מזיק לו אישית וזהו האינטרס שלו לפגוע בהמן. ואכן היא יוצרת מצב כזה – המן נראה כמרוד במלכות והיא מדגישה בדבריה לאחשוורוש במשתה השני את עצמה יותר מאשר את עמה – "אני ועמי".

נראה שהדברים היו מתוכננים ולא נשלפו במקום. ניתוח זה מעצים את דמותה של אסתר ומציב אותה בשורה אחת עם המצביאים הצבאיים של התנ"ך שהשתמשו בטקטיקות צבאיות למיגור האויב. גם אסתר השתמשה בטקטיקות מדויקות כדי למגר את אויבה.

ביחידה זו אף תרגלנו שימוש במספר כלים ספרותיים, בהם יש לקרוא סיפור תנ"כי:

- דיוק בלשונה של אסתר ובלשון הכתובים (למשל: הכינוי "המלכה").
- השוואה בין דיבורים שונים של אסתר
- האטה
- ריבוי פעלים ופעולות

דמותה של אסתר לדורות

פרק ט:

(כט) ותכתב אסתר המלכה בת אביחיל ומרדכי היהודי את כל תקף לקים את אגרת הפורים הזאת השנית. (ל) וישלח ספרים אל כל היהודים אל שבע ועשרים ומאה מדינה מלכות אחשורוש דברי שלום ואמת. (לא) לקים את ימי הפרים האלה בזמניהם כאשר קים עליהם מרדכי היהודי ואסתר המלכה וכאשר קימו על נפשם ועל זרעם דברי הצמות וזעקתם. (לב) ומאמר אסתר קים דברי הפרים האלה ונכתב בספר.

מלבי"ם:

ותכתוב, המבואר מזה כי אסתר רצתה שהמגלה הזאת תשאר בין הכתובים ועמדה על זה מחלוקת בין החכמים כי אסור להוסיף על כתבי הקודש. וכמ"ש חז"ל במגלה ששלחה אסתר לחכמים קבועי לדורות וחכמים לא רצו בתחלה, וכן נפל תלונה על קבלת הימים האלה לחק קבוע, שעוברים על כל תוסף, ומצד זה הוצרכה אסתר להשתתף עם מרדכי וכתבה בתוקף המלכות אשר בידה לקיים את אגרת הפורים הזאת השנית, הוא קיום האגרת בעצמו, כי אז שלחה את המגלה כמו שהיא עתה בידינו, מן ויהי בימי אחשורוש עד סופו, וכתבה אל החכמים שיקימו את אגרת הזאת להיות דינו ככתבי הקדש: וישלח ספרים דברי שלום ואמת, שלעומת שעמדה על זה מחלוקת כתבה דברים לעשות שלום בין החכמים ולבקש את האמת לפי ההלכה שדבריה נכונים: לקיים, ונגד מה שהתלוננו על ימי הפורים שא"א להוסיף מועד מדעתו ולקבעו לחק עולם על ישראל, השיבה שאינו עובר על כל תוסף רק אם מקבלו מצד דין תורה ורוצה להשוותם בכל עניניו כדין תורה, לא אם מקבלו מצד הנדר וכדומה, ולכן אמרה שלא יקבלום מצד דין תורה רק כאשר קים עליהם מרדכי ואסתר מצד הנדר לא זולת. והביאו ראיה לזה ממה שקיימו וקבלו תחלה הארבעה צומות, שהם מדברי קבלה, כמ"ש צום הרביעי וצום החמישי וצום העשירי (זכריה ח') והלא גם זה היא הוספה על דברי תורה, וקבלום עליהם כל ישראל, מבואר שיש רשות להוסיף גזרות כאלה מצד נדר לבד: ומאמר ע"פ מאמרי אסתר אלה וטענותיה שכתבה אל חכמי הדור ההוא, נתקיים דברי הפורים האלה, הסכימו אליה להחזיק בהפורים ולעשותו חק עולם, וזאת שנית ונכתב בספר. שהסכימו שיכתב בספר ותהיה המגלה הזאת בכלל כתבי הקדש, שע"ז היה מחלוקת תחלה בין החכמים ועתה נתקיים והסכימו לדברי אסתר:

מן הגמרא (ופירושו של המלבי"ם המפרש אותה) אנו לומדים על מחלוקת שהיתה בישראל אודות חג הפורים ועל התעקשותה של אסתר להכניס את מגילת אסתר אל תוך כתבי הקודש. אנו יכולים להבין מדוע היה קשה להכניס את המגילה שלא נזכר בה שם שמים, לכתבי הקודש, ואולם, אסתר שהרגישה השגחה מלאה בכל צעד וצעד שעשתה, מתעקשת על הכללת המגילה בכתבי הקודש. היכולת להבין את הסתרת הפנים ולפעול מתוך אמונה ושליחות של מסירות נפש גורמים לכך שחכמים מקבלים את בקשתה של אסתר "כתבוני לדורות", ומוצאים בפרשת עמלק, אבי אבותיו של המן, סימוכין למקומה של מגילת אסתר בתוך הכתובים, ובכך נסגר המעגל.

שאלות חזרה כלליות

יחידה 1:

- מהו הרקע לסיפורה של אסתר וכיצד הוא מסייע לנו להבין את אישיותה והתנהגותה.
- כיצד מלמדים אותנו הכתובים להכיר דמויות המופיעות בספרי התנ"ך ומה נלמד על אסתר מן התיאורים אודותיה?
- מדוע אסתר לא מגדת עמה ומולדתה? האם רצתה אסתר להיבחר למלכה?

- מהו היחס דמותה של אסתר ומעשיה, לדורות?

יחידה 2:

- מה קרה לאסתר במשך השנים שקדמו לגזירת המן?
- מהו פשר תגובתה הראשונה של אסתר למשמע אבלו של מרדכי – מדוע היא שולחת לו בגדים?
- מה גורם לאסתר להחליט שהיא תלך למלך, למרות הסיכון הכרוך בדבר וכיצד באים הדברים לידי ביטוי בהתנהגותה ובמעשיה?

יחידה 3:

- האם יש לאסתר תכנית, ואם כן - מהי?
- כיצד מתארת המגילה את המפגש הגורלי (הכרוך בסיכון חיים!) בין אסתר לאחשוורוש?
- מדוע אסתר אינה מבקשת מיד על עמה ומזמינה את המלך והמן למשתה השני?
- מה מתרחש בלילה שבין שני המשתים?
- מה מתרחש במשתה השני?
- מהו היחס לדמותה של אסתר ומעשיה לדורות?

מילון מונחים כללי

התיאור ומרקם המילים: בכל פרק או סיפור בתנ"ך, יש להבדיל בין התוכן לבין הדרך בה בחרו הכתובים להציג בפנינו את התוכן המדובר. את סיפור העלילה ניתן לספר במילים אחרות (וגם לתרגם משפה לשפה) ולכן הרגישות למילים שבהם בחר הכתוב להציג את הסיפור, היא אחת הדרכים החשובות להבין את עומק הכתובים ואת כוונתם משום שהכתובים בדרך כלל ממעיטים במילים וכל מילה שנאמרת צריכה להימדד ולהישקל במלוא כובד הראש.

דוגמא: השימוש במילה 'המלכה' באסתר פרק ד פסוק ד, באה להדגיש לא רק את התוכן אלא גם את מקומה של אסתר באותו אירוע. השימוש בפועל 'דל' בסיפור גדעון (פרק ו פסוק ו) מעיד על מצב רגשי ולא רק על מצב עובדתי מתואר.

הכרות ישירה והכרות עקיפה של הדמות (אפיון ישיר ואפיון עקיף): ישנן דרכים בהן התנ"ך מאפיין את הדמויות המופיעות בסיפוריו. בדרך הראשונה (אפיון ישיר) התנ"ך מוסר לנו מידע על אופי הדמות. בדרך השנייה אנו למדים על אופייה באופן עקיף (כגון תיאור מחשבותיה, דבריה, מעשיה ואפילו לבושה של הדמות והרושם שהיא משאירה על אחרים).

דוגמא: כאשר אסתר אינה מדברת אך אנו שומעים על הרושם שהיא משאירה על סביבתה 'ותשא חן וחסד'. על אלישע אומרת האשה השונמית שהוא איש קדוש, ביטוי שמתאר את תחושותיה והערצתה אליו.

גם ביחידה על גדעון זכינו להכיר אותו דרך תיאור מעשיו (חובט חיטים בגת), דרך אמירה מפורשת של הכתוב (היחוס המשפחתי שלו), ודרך הרושם שהוא עושה על אחרים (בשיחה בין הלוחמים המדיינים באוהל).

מילה מנחה: מילה מנחה היא מילה החוזרת מספר פעמים בתוך יחידת הלימוד ותפקידה להוביל אותנו ולכוון אותה בהבנת הכתובים.

דוגמא: בסיפור הנערים מוזכר בפסוק אחד ארבע פעמים השורש על"ה, המתאר את הקושי הפיסי של אלישע ובמקביל את הלעג של הילדים מולו, מה שהופך למקור קושי כפול. כאשר מצווה ה' על גדעון לרדת למחנה מדיין - השורש יר"ד חוזר על עצמו מספר פעמים במובנים שונים בין ירידה פיסית וירידה לצורך מלחמה, מה שמדגיש את המעשה הנדרש מצד גדעון לעומת הצורך של גדעון. במגילת אסתר השורש לק"ח מתאר את ההבדל בין הקשר שבין מרדכי ואסתר לבין הקשר שבין אחשוורוש ואסתר כאשר מרדכי 'לקח' את אסתר לבת ואילו לבית אחשוורוש נאמר 'ותלקח'.

השוואה (אנלוגיה): השוואה בין סיפורים שיש ביניהם דמיון רב בעלילה, תוך עמידה על הדומה והשונה.

דוגמא: במגילת אסתר נכתב הסיפור כך שאנו מזהים דמיון גדול בין קורות אסתר בבית אחשוורוש לבין קורות יוסף בבית פרעה.

ארמז: שיבוץ ביטוי לשוני ייחודי המופיע בסיפור אחר, שתפקידו בדרך כלל להדהד בלב הקורא את זכרו של הסיפור האחר, ובכך לתרום להשוואה שבין הסיפורים (ע"ע).

דוגמא: הביטוי: 'יצעק צעקה גדולה ומרה' ביחס למרדכי הוא ארמז שבא להזכיר לנו את צעקתו של עשיו. בסיפור אלישע נמצא את התיאור דובים שכולים כארמז לארץ המשכלת (יריחו). בסיפור ההתגלות של המלאך לגדעון אנו מוצאים דמיון להתגלות למשה בסנה, והשימוש בדימוי הארבה משמש ארמז למכות מצרים.

רמזים מטרימים: לעתים 'שותל' הכתוב רמזים טרם זמנם. רמזים אלו נותנים לנו מידע שיסביר אירועים בהמשך הסיפור (ובלשון מודרנית: האקדח המופיע במערכה הראשונה ירה במערכה השלישית).

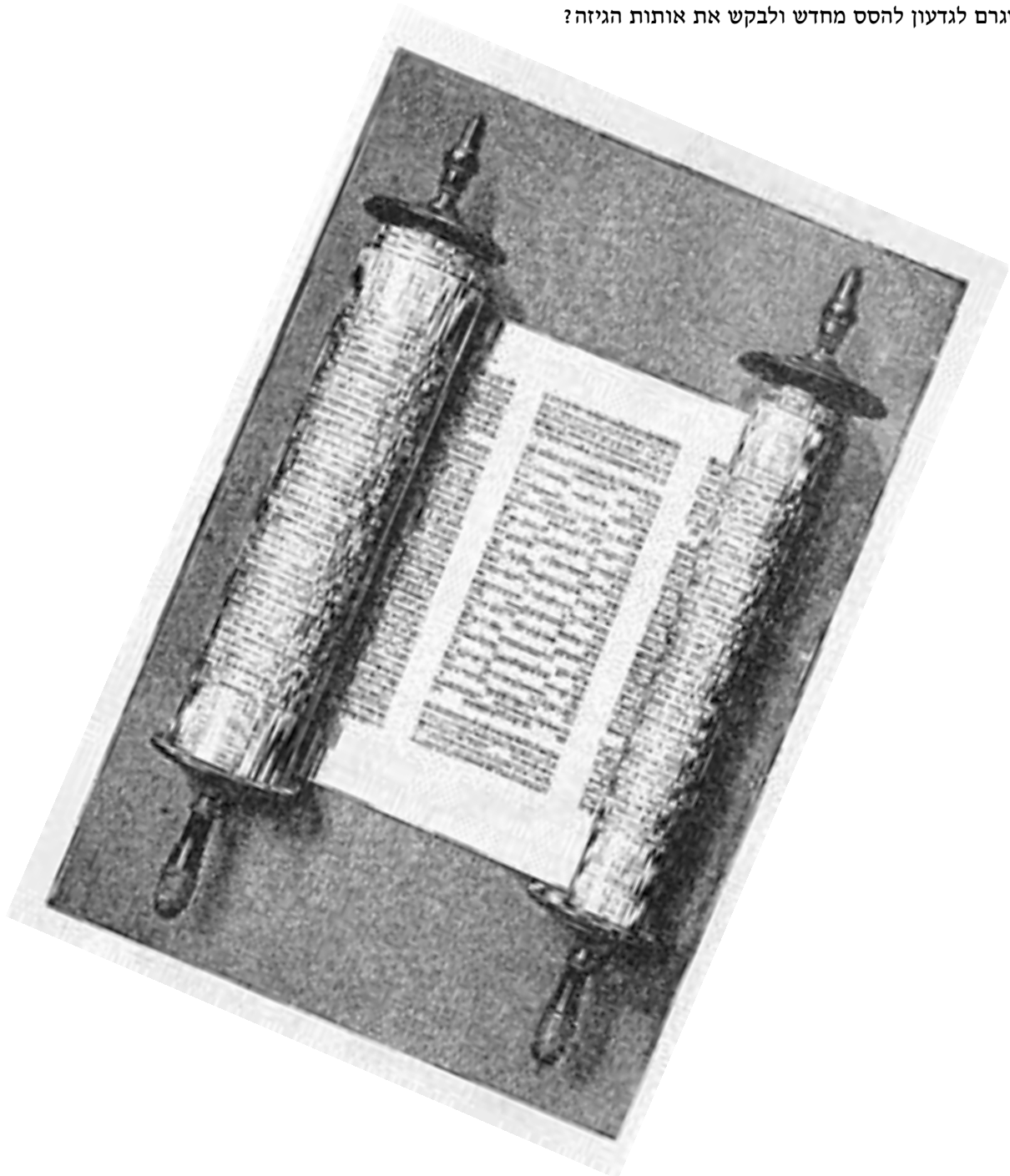
דוגמא: סיפורם של בגתן ותרש הוא סיפור מטרים את ספר הזכרונות של המלך אחשוורוש. בסיפור גדעון, בתיאור הלוחמים שנשארו ממבחן הליקוק מסופר כי השאירו בידיהם את שופרותיהם כרמז מטרים לתפקידם של השופרות בלוחמה הפסיכולוגית בצבא מדיין.

האטה: מסירת ההתרחשות במילים רבות ובחזרות המאיטות את קצב האירועים, על מנת להעצים את המתח או להגדיל את חוסר הידיעה וכדומה.

דוגמא: כניסתה של אסתר לחצר המלך מלווה בתיאור מואט (המלווה בטעמים מאיטים: מונח מונח, במקום קדמא ואזלא), המעצים את המתח בכניסתה של אסתר למקום מסוכן זה. הפגישה בין האישה השונמית ואלישע וחוסר הידע של אלישע מה אירע, מאיטים את האירועים המהירים (המאופיינים בפעלים רבים) ומגבירים את המתח. צו ה' אודות מיון הלוחמים של גדעון, שמפרט את האירועים ומגדיל את חוסר ההבנה שלנו בדבר אופי המיון.

השלמת פערים: בסיפורי התנ"ך המקצרים כל כך בלשונות והתמציתיים יש מקרים רבים שבהם עלינו למלא את הפערים. זה המקום אותו "מנצלים" פעמים רבות מדרשי חז"ל על מנת להעביר את המסרים שלהם (לרוב) או לנסות ולהסביר את פשט הכתובים בדרך המוסיפה את תיאורי ההתרחשויות בין האירועים (סוג דרשות זה פחות שכיח).

דוגמא: מי היה בעלה של האלמנה, שפונה לאלישע, שהיה ירא ה' ומדוע שקע בחובות? מה קרה לאסתר בבית המלך אחשוורוש במשך חמש שנים שבהם לא סופר לנו מאומה בפסוקים? מה אירע בין התגלות המלאך ובין היציאה לקרב, שגרם לגדעון להסס מחדש ולבקש את אותות הגיזה?

The first part of the document discusses the importance of maintaining accurate records in a business setting. It highlights how proper record-keeping can help in decision-making, legal compliance, and financial management. The text emphasizes that records should be organized, up-to-date, and easily accessible.

Next, the document addresses the challenges of data management in the digital age. It notes that while digital storage offers convenience, it also introduces risks such as data loss, security breaches, and information overload. Solutions like cloud storage, encryption, and regular backups are suggested to mitigate these risks.

The third section focuses on the role of technology in streamlining business processes. It describes how automation and software solutions can reduce manual errors, save time, and improve overall efficiency. Examples of such technologies include accounting software, CRM systems, and project management tools.

Finally, the document concludes by stressing the need for continuous learning and adaptation. As business environments evolve, organizations must stay informed about the latest trends and technologies to remain competitive. Regular training and updates are essential for success in the long run.